

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*

Devrimci Marksizm

Sayı: 8 Kış 2008/2009

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayım)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rişvanoğlu

Yönetim Yeri: Kuruköprü Mah., Özler Cad.,
Özden İş Merkezi, No.41 K.2 D.38 Seyhan/ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 12 Avro Kıbrıs Fiyatı: 8 YTL

Fiyatı: 8 YTL (KDV Dahil)

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

Kış 2008/2009

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	4
DM Yayın Kurulu	Yeni bir dönem açılıyor: Mali çöküş, depresyon, sınıf mücadelesi	7
Sungur Savran	Sendikal hareketin krizi mi, sosyalistlerin krizi mi?	13
Kurtar Tanyılmaz	Toplumsal Hareket Sendikacılığı eleştirisi	45
Ali E. Bilgin	14 Mart kitlesel grevi ve sendikalar	74
Mustafa Kemal Coşkun	Sınıf mücadelesi ve KESK	89
Onur Koyunlu	Piquetero hareketine genel bir bakış	99
<u>Kitap eleştirileri</u>		
Evren Asena	Mehring'le tartışırken	113
Yiğit Karahanoğulları	<i>Kapitalist Gelişme Teorisi</i> üzerine bir değerlendirme	122
<u>Değınmeler</u>		
Burak Delier Kamil Şenol	Dali ve şehir proletaryası	135

Bu sayı

Devrimci Marksizm'in 8. sayısı kapitalizmin uzun süredir içinde bulunduğu krizin tüm dünyayı derinden sarstığı koşullarda çıkıyor. Bilindiği gibi dünya kapitalizmi otuz yılı aşkın süredir tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşıyor. 1970'lerin ortalarından bu yana bir dizi daralma evreleriyle (1974-75, 1980-82, 1990-92, 2001-02) toparlanma evrelerinden (1976-79, 1983-89, 1993-2000, 2003-07) geçen kapitalizm yeniden bir daralma evresine girmiş bulunmakta. Başta ABD olmak üzere finans sisteminin çöküntüsüne yol açan bu durum, dünya kapitalizmi için tehlike çanlarının güçlü bir biçimde çalmasına yol açtı. Kapitalizmin önemli merkezlerindeki gelişmelere bakılacak olursa bu daralma yerini çok daha ciddi bir bunalıma bırakma eğilimi taşımakta. Tarihsel bir dönüm noktası yaşamakta olduğumuza ilişkin belirtiler açıkça ortaya çıkmış durumda. Türkiye de bu krizden ağır bir şekilde etkileniyor.

Devrimci Marksizm bu durumu analiz eden bir giriş yazısıyla çıkıyor karşınıza. Bu yazı, bugün tüm dünyayı kasıp kavuran krizi anlayabilmek için onu tarihsel bağlamına oturtmak gerektiğini söylemekle kalmıyor, tüm dünya için yaklaşan felaketin boyutlarını sergiliyor. Ama aynı zamanda bunun sınıf mücadeleleri bakımından yepyeni bir dönem açtığına da işaret ediyor.

Bu sayının dosyası işçi hareketi ve sendikalar. İşçi hareketi ile sendikalar arasındaki ilişki on yıllardır dünya Marksistleri tarafından tartışılan en kapsamlı konulardan biridir. 19. yüzyılda kurulan, 20. yüzyılda altın çağını yaşamakla birlikte bir çürüme sürecine giren sendikaların durumu 21. yüzyılda

kapsamlı bir biçimde değerlendirilmeyi hak etmektedir. Elinizdeki sayının dosya konusu bu ihtiyacı karşılamak amacıyla oluşturuldu: İşçi hareketini ve sendikaları teorik olarak değerlendirmek ve politik sonuçlar çıkarmak.

Dosyanın ilk yazısı Sungur Savran'a ait. Savran bu yazıda klasik Marksistlerin sendikalara ilişkin teorik analizinden hareketle sendikaların uzun bir tarihsel süreçte bir gerileme yaşadığını tespit etmekte, işçi sınıfının mücadele örgütleri olarak bir çürüme eğilimi yaşadıklarına dikkat çekmektedir. Fakat Savran var olan ezberin aksine suçu sendikalara yüklemiyor. Solda son derecede yaygın olan "sendikaların krizi" teorisini eleştiriyor, bu teorisinin sendikaların esas sorunları olan bürokratikleşme ile sermaye ve devletle bütünleşme yaralarını gözlerden gizleyerek pratiğe yanlış bir yol gösterdiğini ileri sürüyor. Yazar Türkiye solunun sendikalara ilişkin politikalarının önemli hatalar içerdiğini vurguluyor. Ona göre bu durum sendikaların krizi değil, sosyalistlerin krizi... Dolayısıyla Türkiye solunun sendikalara ilişkin politikaları önemli hatalar içeriyor. "Sendikaların krizi" yaklaşımından, kapitalizmin dönemleri ile sendikaların durumu arasında kurulan otomatik ilişkiye, ufkunu AB ile sınırlayan sendikalist çevrelerden sendikalarda çalışmaya uzak duran bir dizi akıma kadar pek çok konuyu irdeleyen bu yazının işçi hareketi ve uzun bir süredir ciddi bir yozlaşma yaşayan sendikal hareket açısından ön açıcı olduğunu düşünüyoruz. Bu yazı, Epos Yayınları'nın Türkiye solunun çeşitli akımlarının sendikalar sorununa yaklaşımını sergilediği bir kitabında da yayınlanacak. Epos Yayınları'na yazının *Devrimci Marksizm*'de yayınlanmasına izin verdiği için teşekkür ederiz.

Dosyanın ikinci yazısında Kurtar Tanyılmaz son yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de "sendikal kriz"e cevap olarak sunulan Toplumsal Hareket Sendikacılığı yaklaşımını eleştirel bir gözle değerlendiriyor. Tanyılmaz, bu yazıda söz konusu yaklaşımın anarko-sendikalizmin çağdaş bir türü olarak çeşitli açmazları ve sınırları bulunduğunu ortaya koyuyor ve sendika bürokrasisine karşı taban inisyatiflerine dayalı bir mücadelenin ancak devrimci bir partinin önderliğinde işçileri ve tüm ezilenleri bütünleştiren bir yönelişe girebileceğinin altını çiziyor.

Devrimci Marksizm ikinci sayısından başlayarak Türkiye işçi sınıfının mücadele tarihinin analizlerini içeren yazılara yer veriyor. İkinci sayıda kökleri çok daha eskilere dayanan fakat 1960'larla şekillenen işçi hareketi değerlendirilmiş, beşinci sayıda ise DİSK üzerine bir inceleme yayınlanmıştı. Ali E. Bilgin 14 Mart 2008 tarihinde sendikalar önderliğinde Emek Platformu'nun çağrısı ile ülke çapında iki saat süren genel eylemden yola çıkarak Türkiye işçi hareketinin gelişimini özellikle Türk-İş üzerinde yoğunlaşarak değerlendirmeyi sürdürüyor. Bilgin sözü edilen eylem etrafında

sendikalar arası mücadeleyi, sendika bürokrasisinin yozlaştırıcı etkisini sergilerken Türkiye'deki grevleri tarihsel bağlamı içine yerleştirerek bir dizi politik sonuç çıkarıyor.

Dosyamıza Türkiye sınıf mücadelesinin son 20 yılına damgasını vuran kamu emekçileri hareketini ve onun en dinamik örgütü olan KESK'i koymayı ihmal etmedik. Mustafa Kemal Coşkun KESK'in ortaya çıkışını, gelişimini ve bugün içinde bulunduğu durumu tüm berraklığıyla ortaya koyuyor. Ayrıca yazının geleceğe dair bazı politik öneriler taşıdığını da söyleyelim.

Dosyanın son yazısı Türkiye'nin dışında gerçekleşen bir sınıf örgütlenmesini ele alıyor. Selim Karlı *Devrimci Marksizm'in* önceki sayılarında Latin Amerika'da gerçekleşen çeşitli sınıf hareketlerini mercek altına almıştı. Yazar bu sayıda Arjantin'de *Piquetero* ismiyle bilinen işsizlerin başlattığı sınıf hareketini inceliyor. Bu hareket gerek dünya çapında işsizlerin yürüttüğü mücadelenin en çarpıcı örneklerinden biri olması bakımından gerekse de devrimci Marksistlerin hareketin önderliğini yürüten akımlardan biri olması nedeniyle ayrı bir önem taşıyor.

Devrimci Marksizm olarak uzunca bir süredir atmayı düşündüğümüz bir adımı bu sayıdan başlayarak hayata geçiriyoruz. Sekizinci sayıdan başlayarak çeşitli kitap eleştirileri ve *Değınmeler* adını verdiğimiz kısımda güncel gelişmelerle ilgili çeşitli yazılara dergimizde yer vermeye başlıyoruz. Bu sayıda iki kitap eleştirisi ve bir değınme okuyacaksınız.

Kitaplardan ilki Franz Mehring'in *Tarihsel Maddecilik Üzerine* isimli kitabı. Değerlendirme Evren Asena tarafından yapıldı. Diğer kitap ise Yiğit Karahanoğulları tarafından ele alınan Paul Sweezy'nin *Kapitalist Gelişme Teorisi*. *Değınmeler* adını verdiğimiz bölümün yazarları Burak Delier ve Kamil Şenol. Delier ve Şenol İspanyol sürrealist ressam Salvador Dali sergisi dolayısıyla sanatın örgütlenmesine eleştirel bir gözle bakıyorlar.

Bir sonraki sayıda görüşmek umuduyla...

Yeni bir dönem açılıyor: Mali çöküş, depresyon, sınıf mücadelesi

Devrimci Marksizm Yayın Kurulu

*“Uzun vadede bu felâket konusunda suçun nasıl dağıtılacağı çok şeyi belirleyecektir. İşte bu, önemli bir entelektüel savaşın kazanılabileceği ve kazanılması gereken bir alandır. Kapitalizmin savunucuları iki tür eleştiriyiyle uğraşmak zorundadır.” (“Capitalism at bay”, **The Economist**, 18 Ekim 2008, s. 13)*

Kapitalizm bir kez daha insanlığı dehşet verici bir felâkete doğru sürüklüyor. Eylül-Ekim aylarında dünya çapında yaşanan mali çöküş sadece ekonomik alanda değil, politik, ideolojik ve askeri alanlarda da dünyanın yepyeni bir döneme girmesiyle sonuçlanacak. Ekonomik alanda tahribat finans piyasalarını çoktan aştı, üretim ve yatırım alanlarına sıçradı. 1930’lu yıllarinkine benzer derin bir depresyonun ilk işaretleri ortaya çıkmaya başladı bile. ABD’de Ekim ayında otomobil satışları 2007 Ekim ayına göre % 32 azaldı. Bir zamanlar dünyanın en büyük otomotiv şirketi olan ama bugün iflasın eşiğine gelen General Motors’ın satışları ise neredeyse yarı yarıya düştü: % 45! Otomotiv sanayiinin ABD ekonomisinin yüreği olduğu düşünülünce, bunun etkilerinin ne kadar derin olacağı anlaşılabilir. Zaten durgunluk sanayinin bütününde de hissediliyor. ABD fabrikalarının ana

metallere (demir, çelik, alüminyum vb.) talebi Ağustos ayında % 12,5 geriledi. Bu, satışların yanı sıra yatırımların da baş aşağı gittiğinin iyi bir göstergesi. Bütün bunların sonucunda 2008 başında % 4,9 olan işsizlik Ekim’de % 6,5’e yükselmiş durumda. Tüketici güveni endeksi ise ilk kez oluşturulduğu 1967 yılından bu yana en düşük düzeyinde! Avrupa finans kapitalinin en önemli sözcülerinden, ultra “serbest piyasacı” *The Economist* dergisi dahi, yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, durumu bir “felâket” olarak tanımlamaktan kaçınmıyor.

Ama konuyu sadece ekonomik alana yoğunlaşarak ele almak doğru olmaz. Trotskiy’in kavramına başvurarak denilebilir ki, “kapitalist gelişme eğrisi” tersine dönmüştür. Kapitalizmin tarihinde her bakımdan yeni bir dönem açılıyor. Modern tarihin üçüncü “Büyük Depresyon”una giriyoruz. İlk Büyük Depresyon 1872-1896 arasında yaşanmıştı. Bu isimle tanınan esas ünlü Büyük Depresyon’un ise 1929 New York borsa çöküşüyle başlayıp ABD’de 1940’a, Avrupa’da 1948’e kadar sürdüğü genellikle biliniyor. Geçtiğimiz Eylül ayı içinde önce ABD’de, ardından Avrupa’da finans piyasalarında ardı ardına yaşanan iflaslar ve devletleştirmelere paralel olarak dünyanın bütün borsalarında yaşanan çöküntü, belki de 1929 borsa çöküşünden de derin ve kapsamlı bir depresyonu gündeme getirecek.

Bu tür depresyonlar, kapitalist toplumun hayat sürecini altüst eder. O güne kadar istikrarlı görünen bütün yapılar birdenbire altüst olur. Kapitalizmin prestiji, kitlelerin günlük varoluşunun ihtiyaçlarına dahi karşılık veremediği için yerle bir olur. İdeolojik alanda büyük bir sarsıntı yaşanır. Politik alanda kitlelere o güne kadar “uç” ya da “aşırı” görünmüş olan bir dizi akım birdenbire daha inandırıcı bulunmaya başlar. Krizin derinliği işçi ve emekçi kitlelerini sefalete (işsizlik, yoksulluk, açlık, evsizlik vb.) sürükleyeceği için sınıf mücadeleleri koşulların uygun olduğu ülkelerde keskinleşir. Her krizde olduğu gibi rekabet sadece sermayeler arasında değil ülkeler arasında da azar. Toplum gelgitlerle sarsılır. Büyük savaşlar gündeme girer. Kapitalizm kendine yeni yollar ararken sosyalizm de insanlığın gündemine girer. Eylül-Ekim 2008 işte böyle bir dünya tarihsel dönüm noktasıdır.

Her şeyden önce, “küreselleşme” denen çağın koşulları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Dünya ekonomisinin yaşadığı derin kriz, hem emperyalist ülkelerde hem de Türkiye gibi emperyalizme bağımlı ülkelerde, burjuvazinin, kendi dolaysız çıkarlarını korumak üzere çok daha milliyetçi, çok daha korumacı, kapitalist devletin çok daha müdahaleci olduğu bir dizi ekonomik politikayı benimsemesini gerekli kılacaktır. Avrupa Birliği’nin bütünlüğü çok ciddi bir sınavdan geçecektir. Birliği oluşturan ülkelerin ortak bir para birimine (avro) sahip olanlarının dahi maliye sistemleri, bir ölçüde Avrupa Komisyonu’nun denetimine tâbi olsa da, esas olarak birbirinden bağımsızdır. Bu, Birlik çapında merkezkaç güçlerin ciddi etki yapacağı anlamına gelir. Her durumda, dünya muhtemelen büyük bloklara bölünecektir. Ekonomi politikasının bu yeni ihtiyaçları, politik alanda da milliyetçiliğe, ulusal devletlerin yüceltilmesine, hatta koşullar uygun olduğunda

faşizmin yükselmesine yol açacaktır.

“Küreselleşme” ve neoliberalizmin yerini devlet müdahalesinin alıyor olması, işçi hareketinde ve solda yaygın bir yanılsamaya yol açıyor: Devlet müdahalesi “Keynesçi refah devleti”nin geri gelişiyile özdeşleştiriliyor. 1945-75 arasının “Keynesçi refah devleti” olarak anılan türden devletçiliği bugün burjuvazinin gündeminde yoktur. Derin krizlerde, ki depresyon krizlerin en derini ve en uzunudur, sermaye ile işçi sınıfının çıkarları çıplak biçimde karşı karşıya gelir. Dolayısıyla, bugün burjuvaziden işçi sınıfı ve emekçilerin lehine politikalar beklemek eğer işçileri bilinçli olarak aldatmak değilse bütünüyle hayal görmektir. Bugün gündemde olan devletçilik başka tür bir devletçiliktir. Bir yandan sermayenin krizinin bir felâketle sonuçlanmasını engellemeye çalışırken, bir yandan da işçi sınıfının ve emekçilerin haklarına, kazanımlarına ve mevzilerine saldıracak bir devletçilik.

Peki, bu dönemde herhangi bir kapitalist devletin işçi sınıfına tavizler vermesi mümkün değil midir? Mümkündür. Ama işçi sınıfının dev mücadeleleri sonucunda mümkündür. Aynen 1930’lu yılların Büyük Depresyon’unda ABD’de *New Deal* veya Fransa’da Halk Cephesi altında olduğu gibi. Aynen 2001 krizinden sonra Arjantin’de olduğu gibi. Ama işlerin buraya gelebilmesi için işçi hareketinin önce burjuvazinin yüzünü “Keynesçi refah devleti”ne çevirdiği hayalini terk etmesi ve sermayenin taarruzuna karşı bir sınıf mücadelesi programı üzerinden harekete geçmesi gerekir. Mücadele bir yan ürün olarak işçi sınıfına ve emekçilere bir dizi reform getirebilir. Ama uluslararası işçi sınıfının bu krizi büyük yaralar almadan, Üçüncü Dünya Savaşı’nda heder olmadan geçebilmesi asıl devrimci bir politikaya bağlıdır.

Sınıf mücadeleleri de yeni bir döneme giriyor

Bu bizi sınıf mücadelesinin olanaklarına getiriyor. Bugün yaşanan gelişmeler, “serbest piyasa” ve özel mülkiyet üzerine kurulu kapitalist sistemin prestijine ağır bir darbe vuracaktır. Aslında bu şimdiden ortaya çıkmış bir sonuçtur. Gerek dünyada gerek Türkiye’de burjuva medyası kapitalizmi suçlayan, piyasaların hiç de güvenilir olmadığı sonucuna ulaşan, hatta olan biteni kapitalizmin iflası olarak niteleyen yorumlarla şimdiden dolmuştur. Bunun da ötesinde “Marx’ın haklı olduğu” konuşulmaya başlamıştır. Olan biten, kapitalizmin o kendinden son derece emin olduğu, kitleleri kendi etkinliğine ve gücüne inandırmakta zorluk çekmediği dönemin geri dönülmez biçimde kapanmakta olduğunu gösteriyor.

Böylece, yakın tarihin bir evresi bitmekte, bir başka evresi başlamaktadır. 1989 yılında Doğu Avrupa rejimleri ardı ardına çöktüğünde, 1991’de Sovyetler Birliği dağıldığında, kapitalizmin insanlığın önündeki tek alternatif olduğuna dair bir inanç dünya çapında yayılmıştı. Francis Fukuyama’nın ünlü “tarihin sonu” tezi tam da bunu söylüyordu: Mücadele bitmiştir ve kapitalizm ve burjuva demok-

rasisi (Fukuyama'nın dilinde "liberal demokrasi") sosyalizmle savaştan zaferle çıkmıştır. Bundan sonra sadece kapitalizm vardır. 90'lı yılların başında "tarihin sonu" tezinin dile getirdiği toplumsal psikoloji son zamanlara kadar baskındı. Solda dahi kolektif her tür çözüme karşı büyük bir kuşku vardı. Neoliberalizme, hele hele "kaçınılmaz" olduğu her gün başımıza kakılan "küreselleşme"ye karşı çıkanlar küçücük bir azınlık haline gelmişti. Küreselleşme karşıtı hareketin doğuşu ve Latin Amerika'daki isyan bu ruh durumunda gedikler açtı, ama işin esasını değiştirmede. İşte şimdi kapitalizmin özgüvenindeki sarsıntı ve kitlelerin gözü önünde yaşanan sistemik iflas ile birlikte bu dönem sona eriyor: "Tarihin sonu" tezi, savunucuları için yüz kızartıcı biçimde çökmüştür.

Bütün bunların bileşik etkisi altında önümüzdeki dönemde dünya çapında sınıf mücadelelerinde ciddi bir sertleşme yaşanması kaçınılmaz. Margaret Thatcher'da (1979) gerçek ve simgesel başlangıcını bulan neoliberal strateji 1989 Doğu Avrupa çöküşü sonrasında "küreselleşme" taarruzu biçimini almış ve evrenselleşmişti. Bütün bu dönem boyunca saldırı pozisyonunda olan burjuvazi idi. İşçi sınıfı ve bütün öteki emekçi katmanlar savunma halinde idi. Şimdi krizin derinleşmesi sınıflar arasındaki çelişkiyi daha da sertleştirecektir. Bir yanda burjuvazi 1974-75 resesyonuyla başlayan ve onyıllardır süregiden uzun krizinin yükünü bugüne kadar bütünüyle işçi sınıfının ve emekçilerin sırtına yükleyememiş olmanın hırsıyla ve depresyonun sıkıştırmasıyla saldırısını azdıracaktır. Devletin gücü, milliyetçi ideolojinin zehri, faşist gruplar ve çeteler, hepsi işçi sınıfını ve müttefiklerini belirleyici bir yenilgiye uğratmak için kullanılacaktır. Ama öte yanda, artan işsizliğe, düşen ücretlere, insanların düpedüz aç kalmasına, sosyal hakların radikal biçimde kısılmasına tepki içindeki işçi sınıfı ve emekçi yığınlar, koşulların uygun olduğu her yerde kitlesel biçimde mücadeleye girecek, burjuvazinin politikalarına meydan okuyacak ve gelişmelere bağlı olarak devrimci ataklara kalkışacaktır. Bu mücadelelerin başarıya ulaşması elbette birçok faktöre bağlıdır; ama her şeyden çok devrimci işçi sınıfı partilerinin zamanında ve yeterince güçlü biçimde inşa edilip edilemeyeceğine ve bu inşa sürecinin uluslararası proleter devrimci bir önderlikle taçlanıp taçlanmayacağına bağlıdır. Sınıf mücadelesinin kendisi her halükârda mutlaka sertleşecektir. Tarihte derin ekonomik krizlerle sınıf mücadelesi arasındaki ilişki hiçbir mekanik açıklamayla kavranamayacak kadar karmaşık olmuştur. Bundan dolayı, her bir ülkede eğilimlerin saptanması ancak o ülkenin somut koşullarının incelenmesi sonucunda mümkün olacaktır.

Mali çöküş ve ideolojik çöküş

Mali çöküşle birlikte, neredeyse otuz yıldır toplumda estirilen rüzgâr terine dönüyor. Bu arada bütün bir dönem boyunca beslenen, körüklenen, monolitik bir sesle topluma yayılmaya çalışılan bir dizi düşünce de tarihin çöplüğünde hak

ettiği yere doğru yol almaya başlıyor. İnsanların maddi varlığı düşünsel hayatın kalıplarını belirler. Mali çöküş, aynı zamanda ideolojik efsanelerin çöküşü ile el ele yürüyor.

Çöken ilk efsane, kapitalizmin, çöktüğü iddia edilen sosyalizme göre karşılaştırılmaz derecede etkin, başarılı, verimli bir sistem olduğu, kaynakları gayet rasyonel biçimde kullandığı, piyasaların bazı kısmi aksaklıklara rağmen her zaman mümkün olan en iyi sonuca ulaşmada en iyi araç olduğu yolundaki, kapitalizmle yaşıt burjuva efsanesidir. Bugün piyasalar, kısmi “aksaklıklar”, “başarısızlıklar” falan bir yana, kendi dinamikleriyle ulaştıkları noktada bütünüyle çökmenin eşiğine gelmiştir. İnsanlık, bu işleyişin sonucunda muhtemelen işsizlik, yoksulluk, evsizlik, sosyal hizmetlerin çöküşü, hatta açlık biçimleri altında büyük acılar çekecektir. İnsanlığın üretici güçlerinin 21. yüzyılın başında ulaştığı noktada bu, bütünüyle akıl dışı bir sistemin varlığının açık kanıtıdır!

İkinci zayıt, solda da sayısız ideologun paylaştığı, “küreselleşme”nin sağlıklı, gürbüz, dört dörtlük bir gelişme içinde, önüne geleni düzleyen bir silindir gibi yürümekte olduğu iddiasıdır. Marksistler uzun süredir bunun bütünüyle bir efsane olduğunu, “küreselleşme” denen sınıf taarruzu stratejisinin kapitalizmin uzun krizinin çelişkilerinden muzdarip olduğu gibi kendi gelişmesi içinde de büyük çelişkiler yarattığını, kaçınılmaz olmak bir yana, esas, çöküşünün neredeyse kaçınılmaz olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bu tartışma aslında daha da büyük bir çağ tartışmasının uzantısıdır. 1989-91 aralığında Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra dünya solunun sosyalizmi bütünüyle terk etmeyen akımları bile sosyalizmin krizde olduğuna, kapitalizmin ise sağlıklı bir gelişme gösterdiğine inanmışlardı. Sadece Türkiye’de değil, uluslararası planda dahi, kapitalizmin en az sosyalist hareket kadar büyük bir krizin içinden geçmekte olduğunu tekrarlamaktan yorulmayanlar bir avuçtu. Bugün bu tartışma da kapanmıştır.

Sonuca bağlanan bir başka tartışma da kriz konusundaki tartışmadır. Marksizmin derin içgörülerinden haberdar olmayanlar ve Marksizmden vazgeçenler kapitalizmin artık krizlerini kontrol altına alabildiği hayalini uzun süredir yaymaktaydılar. Oysa, kapitalizmin çelişkileri, hiçbir iktisatçının bilgeliğiyle, hiçbir devletin gücüyle kontrol altına alınamayacak kadar asli çelişkilerdir. Bugün Marksistlerin iddiasının doğruluğu açıklıkla ortaya çıkmış durumdadır.

Bu düşünce tarzı daha çok sol liberalizm alanından çıkmıştır. Ama içinden geçmekte olduğumuz dev mali kriz ulusalcıların dünya görüşüne de büyük bir darbe vurmuştur. Hatırlayanlar olacaktır, 1997’de Asya ülkeleri dünya kapitalizmin krizinin yarattığı çelişkilerin basıncı altında büyük bir ekonomik çöküntüye girdiğinde, bütün dünyanın kapitalizmin doğasından hiçbir şey anlayamamış komplocuları gibi bizim ulusalcılar da bu krizi ABD emperyalizminin Asya’yı hakimiyet altında tutmak için imal ettiğini ileri sürmüşlerdi. Aynı şey Türkiye’nin 2001 krizi için de söylenmişti. Bunların dünya görüşü, kapitalizmin kendine özgü

yasalarının ve çelişkilerinin olmadığı, her şeyin ABD komplosu olduğu temelinde yükselen paranoyak bir görüştür. Şimdi bunlara bir soru yöneltmenin zamanıdır: ABD emperyalizmi kendi kendine de komplo mu hazırladı da bugün ABD finans sistemi yok oluşun eşğine geldi?

Müsademe-i efkâr da sınıf mücadelesidir!

Devrimci Marksizm, ilk sayısında çıkış manifestosu olarak okunabilecek “Başlarken” başlıklı yazısında amacını şöyle tanımlamıştı:

Amacımız emperyalizm ve kapitalizmin düşünürleriyle fikri bir savaşa girmek. Eskilerin deyimiyle, düzenin temsilcileriyle bir “müsademe-i efkâr”a, bir fikirler savaşına giriyoruz.

Amacın ne kadar doğru tanımlandığı, Avrupa finans kapitalinin sözcülerinden *The Economist*'in bir başyazısından bu yazının başında alıntılarımız pasajda görülebilir. Uluslararası burjuvazinin bu iddialı ve bilinçli sözcüsü, bir “entelektüel savaş”tan söz ediyor, biz ise “müsademe-i efkâr”dan. Uluslararası burjuvazinin sözcüsü bu savaşın kazanılması gerektiğini söylüyor. *Devrimci Marksizm* olarak bu savaşa daveti kabul ediyoruz. Önümüzdeki sayıdan itibaren dünya kapitalizminin krizi bu derginin ana temalarından biri haline gelecektir.

Ama esas mücadele elbette politik alanda verilecektir. Bu mücadelenin konusu işçi sınıfının ve emekçi sınıf ve katmanların krizin yaratacağı sefaletten korunmasıdır. Bu, son tahlilde, sosyalizm için mücadele etmek demektir. Bu mücadelenin başarısı ise her ülkede devrimci işçi partilerinin inşasına ve bunları bir sosyalist devrimin dünya partisi ile, devrimci bir Enternasyonal ile taçlandırmaya bağlıdır.

İnsanlık üç büyük krizle karşı karşıyadır: kitleleri sefalete mahkûm etme tehdidini doğuran derin ekonomik kriz; başta emperyalizmin hedef tahtasına oturan halklar olmak üzere insanlığı kan ve ölümle tehdit eden emperyalist sürekli savaş ve bunun ileri biçimi olan bir Üçüncü Dünya Savaşı; iklim değişikliğinin ürünü olarak ufukta beliren ekolojik yıkım. Bütün bunların müsebbibi emperyalist kapitalizmdir. İnsanlık, yeniden kendini ve uygarlığı ayakta tutmanın sosyalizmi bir ihtiyaç, bir zorunluluk haline getirdiği bir döneme giriyor.

Kriz nesnel koşulları olan bir olgudur. Ama sonucu, örgütlenerek mücadeleye giren işçi ve emekçi kitlelerden bağımsız değildir. Krizin ne yönde çözülebileceğini bu sınıf mücadeleleri belirleyecektir.

Sendikaların krizi mi, sosyalistlerin krizi mi?

Sungur Savran

Günümüzde sosyalistler arasında sendikalar konusundaki en yaygın tavır ağlaşmaktır. En yaygın kelime ise “kriz”. Sosyalist solun çok büyük bir bölümüne göre sendikal hareket dünyada ve Türkiye’de büyük bir kriz yaşıyor, berbat durumdadır, hatta gününü doldurmuştur. “Sendikaların krizi” teorisi, son çeyrek yüzyılı kapsıyor ve sorunu dünya çapında kapitalist toplumun yaşadığı iddia edilen bütünsel bir değişime bağlıyor. Kabaca 1980’li yıllardan itibaren başlayan dönemde teknolojiye, işçi sınıfının karakterinde, ekonomi politikalarında, uluslararası bütünleşmede ortaya çıkan büyük değişimin sendikaları krize sürüklediği iddia ediliyor. Bu teoride madalyonun bir de ters yüzü var. Kimi bunu açıkça ifade ediyor, kimi ise örtülü olarak ima ediyor, ama kriz tahlili madalyonun ters yüzünü mantıksal bir zorunlulukla içeriyor. Eğer sendikalar bugün krizde ise, demek ki dün, yani 1980’den önce, sağlıklı ve işlevli organizmalardı. Sık sık kullanılan bir deyimle, demek ki kapitalizmin 1945-1975 arasındaki “Altın Çağ”ı, aynı zamanda sendikalar için de bir “Altın Çağ” idi.

Bizim bu yazıda savunacağımız görüş bütünüyle farklı. Sendikalar çok uzun bir tarihsel süreç boyunca bir düşüş, bir gerileme yaşamış, işçi sınıfının mücadele örgütleri olarak tutucu ve sağlıksız organizmalar haline gelmişlerdir. Bu gelişme içinde bir *çürüme* eğilimini bile taşımıştır. 1980 sonrasında yaşanan gelişmelerde sendikalar önemli yaralar aldıysa, burjuvazi amaçlarına bir ölçüde ulaşmayı başardıysa, bunun ardında sendikaların bu seküler (uzun vadeli) gelişmesinin

zaafı yatmaktadır. 1980 öncesi dönemde sendikalar için bırakalım bir “Altın Çağ” imasını, sağlıklı bir gelişme olduğunu ileri süren her teori, sendikalara sınıf mücadelesi penceresinden değil, sendika bürokrasisinin ve/veya işçi aristokrasisinin gözlerinden bakıyor demektir. 1980 sonrası dönem için ise “kriz” tespiti, hele hele sendikaların şu ya da bu biçimde gününü doldurduğuna ilişkin görüşler hareketi yanlış yönlendirecektir. Kriz delili olarak ortaya konulan göstergeler bir yandan son derecede ciddi bir abartma payı içerir, bir yandan da kapitalist toplumun tarihindeki benzer dönemler bir kenara bırakıldığı için içinde yaşadığımız dönemin eğilimlerini doğru ifade etmez. Evet, hem dünyada hem Türkiye’de sendikal harekette büyük bir silkinme, büyük bir yenilenme, büyük bir atılım gerekmektedir. Ama kriz ya da “yolun sonu” teorileri bu gerekli atılıma ışık tutma kapasitesine sahip değildir. Daha da ileri gidelim, bunlar sendikaların birer sınıf mücadelesi örgütü olarak bir atılım yapmasının önünde birer engeldir. Önerilen çözümler bazen yanlış, bazen düpedüz vahimdir. Öyleyse bir sonuca ulaşıyoruz: gerçek kriz sendikal harekette değil, sosyalist harekettedir, sosyalistlerin kafasının içindedir.

Üstelik, bu tartışmanın yapıldığı topraklarda sosyalist ve devrimci demokrat solun sendikal politikası, sol hareket kitleleştiğinden bu yana, yani kabaca yarım yüzyıldır, büyük yanlışlar sergilemiştir. Bir ölçüde genelleştirme pahasına denebilir ki, *Türkiye solunun sendikalara ilişkin politikası Marksizmin programına ve stratejisine bütünüyle aykırıdır*. Bu yüzden de, sendikaların “krizi”nden söz etmeden, hele hele yeni çözümler önermeden önce Marksizmin sendikal alandaki politikasının ne olup ne olmadığına bakmak gerekir.

Bu yazının yapısını belirleyen de bu ihtiyaçtır. Aşağıda önce Türkiye’nin sosyalist ve devrimci demokrat solunda sendikalar konusunda mevcut değişik yaklaşımları kısaca hatırlatacağız. Ardından, Marksizmin klasiklerinde ve Bolşevik gelenekte sendikalar konusunun teorik ve politik olarak nasıl ele alındığını inceleyeceğiz. Bunu “sendikaların krizi” ve “yolun sonu” teorilerinin ve varolduğu ileri sürülen krize karşı önerilen çözümlerin sergilenmesi ve eleştirisi izleyecek. Bu eleştiri temelinde sendikaların sorunlarının gerçek kaynağını ortaya koymaya ve bu sorunlar karşısında sosyalist hareketin benimsemesi gereken politikalara işaret etmeye çalışacağız. “Sendikaların krizi” tartışması kapitalizmin dünya çapında yaşadığı değişim ile ilgili olduğu ölçüde tartışmayı genel bir düzeyde sürdüreceğiz. Türkiye sendikal hareketinin ayrıntılı bir incelemesine girişmek yerine, bu tartışmanın içinde Türkiye’ye özgü hangi faktörlerin önem kazandığına sonda bir bölümde değineceğiz.

Marksizmin sendikalar konusuna yaklaşımını tartışırken bir konuyu bilinçli bir biçimde analizin dışında bırakacağız. Sendikaların devrim sonrasında, proletarya diktatörlüğü döneminde nasıl biçimlenmesi ve hangi işlevleri üstlenmesi gerektiği konusu bu kitapta tartışılan sorunla doğrudan bağlantılı olmadığı için bu yazının ufku dışında kalacak.

1. Türkiye solunda sendikal politika

Türkiye solunun yarım yüzyıllık oluşum süreci içinde ortaya çıkan çeşitli gelenek ve akımların sendikalar konusunda izledikleri politika elbette birbirinden dağlar kadar farklıdır. Ne var ki, değişen derecelerde de olsa, solun bu farklı politikaları ciddi hatalarla malûldür. Aşağıda sözü edilecek olan yaklaşımların eleştirisine bu aşamada girilmeyecektir. Yazının geri kalan bölümlerinde Marksizmin sendikal politikaya yaklaşımı açıklandıkça bu yaklaşımların yanlışlığı adım adım ortaya çıkacaktır. Türkiye solunda gözlenen yaklaşımların kuşbakışı bir taramasının en baştan yapılmasının yararı, Marksizmin sendikalar konusundaki görüşleri sergilenirken Türkiye solunda görülen her bir yaklaşımın okuyucu tarafından sınanması olanağını sağlamasıdır. Şimdi çeşitli yaklaşımları bir ölçüde şematik biçimde sıralayabiliriz.

• **Sınıf perspektifinin uzağında duranlar:** Solun özellikle devrimci demokrat akımları işçi sınıfına merkezi bir yer atfetmedikleri ve mücadeleyi genel bir “halk” kavramı çevresinde örmeyi stratejik bir yaklaşım olarak kabul ettikleri için, sendikalara içinde çalışılabilecek başka ortamlardan (mahalleler, okullar, diğer kitle örgütleri vb.) farklı ve öncelikli bir yer vermezler.

• **Sendikalardan uzak duranlar:** Son dönemde işçi sınıfının düzenli çalışma koşullarından yoksun bırakılması, sendikasız ve güvencesiz çalışma koşullarının sınıfın daha geniş katmanlarına doğru yaygınlaşması karşısında, bazı akımlar sendikaların esas olarak işçi aristokrasisinin örgütleri haline geldiği düşüncesinden hareketle, sendikasız işçiler içinde örgütlenmeyi çalışmalarının merkezine yerleştirmişlerdir.

• **Sendikaların sonunu ilân edenler:** Sosyalist hareket içinde bazı akımlar, sendikaların işlevsiz hale geldiği, bazıları ise bu yapılarıyla varlıklarını sürdürmeyecekleri tespiti temelinde, işçi hareketinin ileriye doğru yürümesi açısından bugünkü sendikalardan umut kesilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunların bazıları yeni tip bir sendikacılığı savunurken, bazıları ise işçilerin bir takım taban konsey, kurul, komitelerinde vb. örgütlenmesini önermektedir.

• **Siyasi sendikacılık:** Bazı siyasi akımlar, büyük işçi kitlelerini bir araya getiren sendikalarda çalışma koşullarının zorluğu karşısında kendi siyasi amaçları doğrultusunda çalışacak yan örgütler niteliğinde küçük ölçekli sendikalar kurmaktadırlar.

Bu ilk dört yaklaşım, aralarında çok büyük farklar olmasına rağmen, bir noktada ortaklaşır: Varolan kitlesel sendikalarda çalışma yapmaktan uzak durmak. (Bu görüşleri savunan kimi akım ya da bireylerin, kendileriyle bütünüyle tutarsız bir biçimde, sendikalarda yönetici ve/veya profesyonel uzman olarak görev almaları kendilerinin açıklaması gereken bir sorundur.) Aşağıdaki yaklaşımlar ise yukarıdakilerden farklı olarak sendikalarda çalışma yapmayı önemseyen akımlar arasında görülür. Bunlar birbirini dışlayan yaklaşımlar değildir. Başka bir deyişle,

tek bir siyasi akım veya hareket bu yaklaşımlar arasından birden fazlasını benimseyebilir.

• **Sendikaların sorunlarının çözümünü AB’de görmek:** Bazı akımlar, 12 Eylül’ün yasal düzenlemelerinin ve yarattığı güçler dengesinin Türkiye’de sendikaların mücadelesi önünde ciddi bir engel oluşturduğu tespitinden hareketle, gerek işçilerin çıkarlarının elde edilmesinde gerek sendikaların sorunlarının çözülmesinde Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) katılımının çığır açıcı bir değişim yaratacağı inancıyla bütün sendikal politikalarını bu doğrultuda yürütür.

• **Bürokrasi kuyrukçuluğu:** Sendikalarda faaliyet gösteren akımların çoğunluğu, sendikal hareket içinde belirli mevziler kazanmak veya kazanılmış mevzileri korumak amacıyla, işçi sınıfının mücadelesinden kopmuş, düzenin saflarına geçmiş olduğu tescilli sendika bürokratlarıyla koşulsuz ve eleştirisiz bir ittifak ilişkisi içine girmeyi benimserler.

• **Kitle sendikalarını parti tekeli altına almaya çalışanlar:** 1970’li yılların TKP’sinin DİSK’te başlattığı bir gelenek, günümüzde de bazı akımlarda canlılığını korumaktadır. Bir sendikanın yönetimini ele geçiren bir siyasi grup, farklı siyasi eğilimlerden işçileri sendikadan dışlamaya kadar uzanan bir yaklaşımla sendikada tam bir tekel kurmaya çalışmaktadır.

• **Sendikaların siyasi bakımdan tarafsız (“partilerüstü”) olmasını savunanlar:** Bir önceki yaklaşımın tam karşı ucunda, bazı akımlar da sendikaların “bağımsızlığı”nı koruma gerekçesiyle sosyalist akımların sendikalar üzerinde hakimiyet ve yönlendiricilik tesis etmesine karşı çıkmaktadırlar.

Bu yaklaşımların sendikalar ve işçi sınıfı mücadelesi açısından sonuçları elbette çok farklıdır. Ama her birinin ciddi sorunlarla malû olduğu, Marksizmin ve onun izinde Bolşevizmin sendikalara yaklaşımı incelenirken ortaya çıkacaktır.

2. Sendikaların sınıf mücadelesi açısından önemi

Marksizm için sendikalar sınıflar arasındaki mücadelede büyük bir önem taşır. Burada hareket noktası, elbette, kapitalizm geliştikçe safları büyüyen, büyük işletmelerde bir araya gelerek disiplinli ve kolektif hareket yeteneğini kazanan ve özel mülkiyetten çıkarı olmadığı için toplumsal mülkiyet temelinde kapitalizme alternatif bir yeni sosyo-ekonomik düzenin kurulması bakımından tek güvenilebilecek sosyal güç olan işçi sınıfının sınıf mücadelelerindeki merkezi yeridir. Ne var ki, işçi sınıfı doğuşuyla birlikte otomatikman bir sınıf olarak örgütlü bir mücadele vermez. Mücadele edecek hale gelebilmesi, hatta bir sınıf olarak oluşumu için bile örgütlenmesi gerekir. İşte sendikalar bu örgütlenmenin en basit ve en evrensel biçimi olarak büyük önem taşır.

Her şeyden önce, işçilerin kapitalistler tarafından sömürülmesinde her bir işçinin yalıtılmışlığı ve başka işçilerle rekabeti önemli bir rol oynar. Bu, tekil işletme düzeyinde her bir işçinin hem çalışma arkadaşlarıyla hem de işgücü piyasasında varolan işsizlerle rekabetinde, ekonomi düzeyinde ise daralan ve genişleyen ama hiçbir zaman ortadan kalkmayan yedek sanayi ordusunda (yani işsizler kitlesinde) ifadesini bulur. Sendika tek bir işyerinde bütün işçileri örgütleyerek ve kapitalistin karşısına tek bir güç halinde çıkarak, ekonomi çapında ise yedek sanayi ordusunun bütün işletmelerde çalışan işçiler üzerindeki tehdidini sınırlayarak (bu tehdidi bütünüyle ortadan kaldırması olanaksızdır) işçiler arasındaki rekabetin kapitalist lehindeki etkisini azaltır, ücretler, çalışma saatleri ve çalışma koşulları konusunda işçi sınıfının pazarlık gücünü artırır. Engels, bu noktaya daha 1845'te, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* başlıklı gençlik dönemi çalışmasında değinmiştir: “Ama bu birliklere ve onların yol açtığı grevlere esas önemini kazandıran şudur: Bunlar işçilerin rekabeti ilga etme yolundaki ilk çabasıdır. Bu, burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki hakimiyetinin bütünüyle işçilerin kendi arasındaki rekabet, yani dayanışma yokluğu üzerinde yükseldiği gerçeğinin kavranması anlamına gelir.”¹ Elbette, Engels'in daha bu aşamadan vurgulu biçimde ifade ettiği gibi, sendikaların sömürüyü ortadan kaldırmak bir yana, kısıtlama konusundaki çabaları bile çok ciddi sınırlarla karşı karşıyadır. Ama Marx ve Engels, sendikaların işçilerin çıkarları, özellikle de ücret düzeyleri açısından hiçbir yararı olmayacağını öne süren bir dizi sosyalist düşünür ve öndere, Fransa'da Proudhon'a, Almanya'da Lassalle'e, Britanya'da Weston'a karşı, sendikaların kısıtlı da olsa işçilerin çıkarlarını savunabileceğinde ısrar etmişlerdir.²

Ne var ki, sendikaların Marksizm için büyük önemi buradan kaynaklanmaz. Esas olan sendikaların getireceği bu sınırlı ekonomik kazanımlar değil, örgütlü mücadelenin kendisidir. Klasik dönemin bütün büyük Marksistleri sendikaların harekete geçirdiği mücadeleyi kapitalist toplumun iki ana sınıfı arasında bir savaşın muharebeleri ve sosyalizmin bir okulu olarak görmüşlerdir. Marx sendikal mücadeleyi ve grevleri “gerçek bir iç savaş” (*Felsefenin Sefaleti*), “uzatılmış bir iç savaş” (*Kapital*) ve bir “gerilla savaşı”na (I. Enternasyonal belgeleri ve *Ücret, Fiyat ve Kâr*) benzetmiştir. Engels şöyle yazar: “Küçük çatışmalar olarak başlayan bu grevler, bazen hatırı sayılır mücadelelerle sonuçlanır; doğrudur, bunlar hiçbir şeyi belirlemez ama burjuvazi ile proletarya arasındaki belirleyici muharebenin yaklaşmakta olduğunun en güçlü kanıtlarıdır. İşçilerin kendilerini kaçınılmayacak büyük mücadeleye hazırladıkları askeri okuldur bunlar;

1 *The Condition of the Working-Class in England*, Progress Publishers, Moskova, s.226. Marx aynı dönemde yazılmış olan *Felsefenin Sefaleti*'nde benzer bir fikri şöyle ifade ediyor: “Büyük sanayi tek bir mekâna birbirini tanımayan bir insan kalabalığı toplar. Rekabet bunların çıkarlarını böler...Sendikal örgütlenmenin her zaman iki amacı vardır: bir yandan [işçilerin] kendi aralarındaki rekabeti ortadan kaldırırken bir yandan da kapitaliste karşı genel bir rekabet yaratmak.” Aktaran A. Lozovsky, *Marx and the Trade Unions*, Greenwood Press, Westport, 1976, s. 28.

2 Bu konuda klasik kaynaklar Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* ve *Ücret, Fiyat ve Kâr* başlıklı çalışmalarıdır.

tekel sanayi işkollarının işçi hareketine katıldıklarını ilân eden muhtıralardır.”³ Dolayısıyla Lenin’in grevler hakkındaki ünlü “savaş okulu” benzetmesi⁴ aslında Marx ve Engels’ten devralınmıştır.

Bunun da ötesinde Marx sendikaları ve grevleri işçi sınıfının bir sınıf olarak oluşumunun ortamı olarak nitelemiş, “...proleterlerin gözlerimizin önünde kendilerini bir sınıf olarak örgütledikleri grevler, sendikalar ve başka biçimler”den söz etmiştir.⁵ İşte bu yüzdendir ki, bir süre sonra sendikanın kendisi ücret mücadelesinden daha önemli hale gelir. İşte bu yüzdendir ki daha sonraki bütün devrimci Marksistler sendikaların mücadelesine büyük önem atfetmişlerdir. Ekonomik mücadelenin “muazzam bir önem” taşıdığını⁶ söyleyen Lenin bu yüzden şöyle yazar: “Sendikal mücadele bütün işçi hareketinin sürekli, zorunlu ve kapitalizm koşullarında her zaman gerekli ifadelerinden biridir.”⁷ Trotskiy bu yüzden vurgulu biçimde şunları söyler: “Bolşevik-Leninist, her türlü mücadelenin en ön mevzilerinde yerini alır, velev ki bunlar işçi sınıfının en sınırlı maddi çıkarlarıyla veya demokratik haklarıyla ilgili olsunlar. Kitle sendikalarında bunları güçlendirmek ve militanlık ruhunu yükseltmek amacını güderek faal rol alır.”⁸

Sendikalardan uzak duran sosyalist ve devrimci demokrat akımların Marksizmin bu konuya yaklaşımından da ne kadar uzak düştükleri bu tablodan açıkça ortaya çıkıyor.

3. Sendikaların ikili karakteri

Sendikalar sadece bir sınıf mücadelesi aracı değildir; aynı zamanda, doğaları gereği, işçi sınıfının bilincini ve mücadelesini kapitalist toplumun sınırları içine hapsedme eğilimi yaratan kurumlardır. İlk kuruldukları dönemde neredeyse illegal örgütler olarak saldırı altında olan sendikalar yasal varlıkları kapitalist düzen tarafından kabul edildikten sonra, zaman içinde artan ölçüde bu düzenin bir parçası olarak işlemeye yönelmişlerdir. Marx ve Engels, daha baştan bu gerçeğin farkındadır ve sendikaları bu konuda sürekli olarak uyarırlar. Bu konudaki klasik uyarı, *Ücret, Fiyat ve Kâr* başlıklı konuşma/broşürün sonunda gelir. Bütün konuşma boyunca sendikaların neden işçi sınıfı için yararlı olduğunu ortaya koyan Marx, bunlara rağmen konuşmasını şöyle bağlar: “...işçiler sermayenin arı vermeden sürüp giden gasplarının ya da piyasa değişikliklerinin doğurduğu bu kaçınılmaz gerilla savaşlarına kendilerini tamamıyla kaptırmamalıdır... ‘Adil

3 Aktaran Tom Clarke/Laurie Clements (der.), *Trade Unions Under Capitalism*, Fontana/Collins, Glasgow, s. 40.

4 V.I. Lenin, “On Strikes”, *On Trade Unions*, Progress Publishers, Moskova, 1978 içinde, s. 64-65.

5 Aktaran Clarke/Clements, a.g.y., s. 49.

6 V.I. Lenin, “A Protest by Russian Social Democrats”, *On Trade Unions*, a.g.y. içinde, s. 55.

7 Aktaran T.T. Hammond, *Lenin on Trade Unions and Revolution, 1893-1917*, Columbia University Press, New York, s. 47.

8 Leon Trotsky, *On Trade Unions*, Pathfinder Press, New York, 1975, s. 59.

bir işgünü karşılığında adil bir ücret!’ biçimindeki *tutucu* slogan yerine, bayrakları üzerine şu *devrimci* sloganı yazmalıdırlar: ‘Ücret sisteminin kaldırılması!’”⁹

Marx ve Engels, sendikaların bu ikili karakterini kavramanın yanı sıra, işçi sınıfının kurtuluşunun esas olarak burjuvazinin karşısında bir siyasi parti olarak örgütlenmesini gerektirdiğini de ortaya koymuşlardır. Marx’ın kurucularından ve önderlerinden olduğu I. Enternasyonal’in kararlarında partinin sınıfın mücadelelerinde esas özne olduğu, sendikaların ise bu öznenin kullanacağı “kaldıraç” olduğu açıkça ifade edilmiştir. Örneğin 1871 Londra Konferansı’nda alınan ve işçi sınıfı partisinin gerekliliğini ortaya koyan karar şöyle der: “Mülksahibi sınıfların bu kolektif iktidarına karşı, işçi sınıfı ancak, kendini mülksahibi sınıfların oluşturmuş olduğu bütün eski partilerden ayrı ve onlara karşı duracak bir siyasi parti olarak örgütleyebilirse bir sınıf olarak hareket edebilir...İşçi sınıfının kendini böyle bir siyasi parti olarak örgütlemesi, sosyal devrimin zaferinin ve bu devrimin nihai hedefi olan sınıfların ilgasının garanti altına alınabilmesi için vazgeçilmez bir nitelik taşır...İşçi sınıfının ekonomik mücadeleleri aracılığıyla zaten güçlerini birleştirmesi [sendikalar], aynı zamanda, topraksahiplerinin ve kapitalistlerin siyasi iktidarına karşı vereceği mücadelelerde bir kaldıraç rolü oynamalıdır.”¹⁰ Yani iki tür işçi sınıfı örgütü olarak sendikalarla parti arasındaki işbölümü daha Marx ve Engels döneminde Marksist yaklaşımda yerleşmiş olmaktadır. Öte yandan, sendikaların devrimci bir kaldıraç rolü oynamasının gerekliliğinin vurgulanması ile birlikte, tutucu bir rol oynayabileceği de saptanmış olmaktadır.

Ne var ki, Marx ve Engels sendikaların bu ikili karakterini saptamış olmakla birlikte, buna teorik bir açıklama getirmemişlerdir. Bu görev Lenin tarafından yerine getirilmiştir. Ünlü *Ne Yapmalı?* kitabından başlayarak Lenin sendikaların neden tutucu olabileceklerini, yani kapitalist düzenin sınırları içinde kalabileceklerini ortaya koymuştur. Bu tahlile Lenin’le aynı dönemde Rosa Luxemburg tarafından, Lenin’in ölümünden sonra ise Trotskiy tarafından katkıda bulunulacaktır. Biz burada ayrıntılı bir literatür taramasına girişmeksizin, sendikaların kendilerini kapitalist düzene uyarılama, düzenin devrimci biçimde değiştirilmesinden uzak durma yolunda geliştirdikleri eğilimin nedenlerine kısaca değineceğiz. Satırbaşlarıyla ele alacağımız bu analiz sırasında göreceğiz ki, sendikaların kendilerini düzene uyarlamaları süreci, *zaman içinde derinleşen bir seyir* izlemiştir.

9 Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye/Ücret, Fiyat ve Kâr*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1992, s. 127. Vurgu aslında.

10 “Documents of the First International: 1871-72”, Karl Marx, *The First International and After*, der. David Fernbach, Penguin, Harmondsworth, 1974, s. 270. 1872 Lahey Konferansı’nda da hemen hemen aynı kelimelerle benzer bir karar alınmıştır. Bkz. Lozovsky, a.g.y., s. 21.

• **Sendikaların sınıfın kısmi ve kısa vadeli ekonomik çıkarlarını temsil etmesi:** Sendikalar tarihsel olarak önce yalnızca vasıflı işçilerin örgütleri, yani meslek sendikaları olarak ortaya çıkmışlardır. Bu anlamda 19. yüzyıl boyunca kapitalistlere karşı esas olarak sınıfın sadece sınırlı bir kesiminin çıkarlarını savunmuşlardır. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca işkolu sendikaları tarih sahnesine çıktığında, hele hele 20. yüzyılın ikinci yarısında sendikalılık oranı iyice yükseldiğinde bu sınırlılık bir ölçüde ortadan kalkmıştır, ama istisnai bazı dönem ve ülkeler dışında sendikalar her zaman işçi sınıfının sadece küçük bir bölümünü temsil etmişlerdir. Bu her bir ülke içinde dahi geçerlidir; uluslararası alanda ise sendikaların farklı ülkelerin işçi sınıflarının çıkarlarını temsil etmesi ancak çok kısıtlı biçimde son dönemde gelişen bir eğilimdir. Bütün bunların yanı sıra, sendikalar esas olarak işçilerin günbegün, somut, acil tarzda ortaya çıkan kısa vadeli çıkarlarını temsil ederler. Nihayet ve en önemlisi, sendikalar, doğaları gereği, işçi sınıfı ile kapitalistleri karşı karşıya getirirler. Bu mücadelede, siyasi alana taşıdığı durumlarda bile (örneğin çalışma hayatını düzenleyen yasalar, sosyal hizmet yasaları vb.) esas olarak bu iki sınıf arasındaki ilişkileri ilgilendirir. Oysa kapitalist düzenin esas koruyucusu devlettir. Devlet iktidarı ise sadece iki sınıf arasında bir ilişkiyi düzenlemez, bütün sınıf, katman, grupların, ayrıca ezen ve ezilen ulus, ırk, cinsiyetlerin ilişkilerini de düzenler.¹¹ Düzene karşı mücadele bütün bu sınıfların çıkarlarını hesaba katan bir mücadele olmak zorundadır. Bu yüzden, sendikaların düzen karşıtlığı açısından kendi başlarına aşamayacağı sınırlar vardır. Devrimci bir parti bunun için gereklidir.

• **İşçi aristokrasinin oluşumu:** 19. yüzyılın sonundan itibaren meslek sendikalarının yerine zamana yayılan bir süreç içinde işkolu sendikalarının yükseldiği doğrudur, ama kapitalizmin ana ülkelerinde (Avrupa, Amerika, sonra Japonya) bu aynı zamanda bir işçi aristokrasinin yükselişe geçtiği dönemdir. Önce Engels'in teorik bir kavram olarak ileri sürdüğü işçi aristokrasisi, Lenin'in yapıtında işçi hareketinin emperyalist çağda düzen yanlısı ve devrimci kanatlara bölünmesinde düzen yanlısı kanadın sosyo-ekonomik temeli olarak özel bir konum kazanmıştır. İşçi aristokrasinin yükselişi ile birlikte, sendikalar, meslek sendikalarından sonra bir ikinci kez daha, sınıfın çok sınırlı bir kesiminin kısmi çıkarlarının damgasını yemiştir. Emperyalist aşırı kârların kırıntılarını paylaşma temelinde düzenle bütünleşme eğilimi gösteren işçi aristokrasisi, sendikaların düzen yanlısı yönelişini derinleştiren bir etken olmuştur.

• **Sendika bürokrasisinin yükselişi:** Lenin'de "işçi aristokrasisi" kavramı, bir yandan sınıfın yüksek ücret alan, örgütlü ve vasıflı üst katmanını, bir yandan da sendikaların, hatta sosyal demokrat partilerin yöneticilerini vb. kapsayan bir genel kavram olarak belirir. Sendika bürokrasisi kavramını yalınlığı içinde kullanan ise, Sovyet deneyiminde yaşanan bürokratik yozlaşmanın bu konuya tuttuğu

11 Bu konuda bkz. Sungur Savran, *Lenin'i Yakmalı mı?*, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1998, özellikle s. 63-76.

ışık sayesinde Trotskiy olmuştur. Sendika bürokrasisi kavramı, hiçbir biçimde sendikaların yönetimine seçilen herkesi kapsamaz. Bu ancak her tür yönetimi “kötü” gören anarşizmin veya yapılanmamış bir demokrasi arayışını yücelten sol liberalizmin meseleyi kavrayış tarzı olabilir. “Sendika bürokrasisi” kavramı ne de sadece sendikayı despotça yöneten kişileri, yani öznel bir tutumu nitelemek için kullanılmalıdır. Sendika bürokrasisi, profesyonel yönetici olmanın yarattığı sosyo-ekonomik avantajların etkisi altında işçi sınıfından sadece maddi yaşam koşulları farklılaşmakla kalmayan, bu farklılaşmanın etkisi altında siyasi olarak burjuva düzenine angaje olan sosyo-ekonomik katmanı nitelemek için kullanılmalıdır. İşte bu sosyo-ekonomik farklılaşma sonucunda yönetici, işçi sınıfının kısa ve uzun vadeli çıkarlarından koptuğu ölçüde bürokratikleşir. Bürokrasiyi aristokrasiden ayıran, işçi aristokrasisinin son tahlilde yine de bir proleter katman olarak kapitalist sınıfla uzlaşmaz bir çelişki içinde olmasıdır. Oysa üretimden kopmuş ve burjuvaziye yakın bir hayat standardına kavuşmuş bürokrat için düzenle bu tür bir çelişki kalmamıştır. Sendika bürokrasisi, özellikle üst katmanları, örneğin konfederasyon yöneticileri, Lenin ve Trotskiy için karşı devrimci bir karakter taşımakla kalmaz, düzenin baş dayanaklarıdır. Bu o kadar öyledir ki, Lenin *Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı* çalışmasında bunları “işçi sınıfı hareketi içinde burjuvazinin ajanları” olarak nitelemekle kalmaz, aynı zamanda bunlarla mücadele belirli bir aşamaya ulaşmadan siyasi iktidarın ele geçirilemeyeceğini (geçirilmesine de girilmemesi gerektiğini) belirtir.¹² Trotskiy ise kategorik olarak şöyle yazar: “Eğer sendikaların bürokrasisi olmasaydı, o zaman polis, ordu, mahkemeler, lordlar, monarşi proleter kitlelerin karşısında acınacak, gülünç oyuncaklar olarak görünürdü. Sendika bürokrasisi Britanya emperyalizminin belkemiğidir.”¹³

• **Burjuva devletiyle bütünleşme:** Tekellerin hakimiyetindeki bir kapitalizm koşullarında, yani emperyalizm çağında, tekellerin devletle çok üst düzeyde kurdukları birebir ilişki karşısında, bürokratik karakteri dolayısıyla düzen içinde kalmayı seçmiş olan sendikaların tek çıkar yolu devletle yakınlaşma konusunda sermaye ile bir rekabet içine girmek haline gelir. Trotskiy’in ifadesiyle, “Sendika hareketinin bürokrasisinin gözünde, ana görev devleti kapitalizmin kucaklamasından ‘kurtarmak’, onun tröstlere olan bağımlılığını zayıflatmak, onu kendi yanına çekmek olarak ortaya çıkar. Bu konum, emperyalist kapitalizmin aşırı kârlarından bir kırıntı kapabilmek için mücadele etmekte olan işçi aristokrasisi ile işçi bürokrasisinin sosyal konumu ile tam bir uyum içindedir.”¹⁴ Trotskiy’in 1940’ta ölümünden hemen önce yazdığı bu satırlar, kehanet derecesinde doğrulanmış bir analizi dile getirmektedir. Bugün tarihin en yeni sendika türü olan Avrupa Sendikaları Konfederasyonu (ASK ya da çok bilinen İngilizce

12 V.I. Lenin, “Left-Wing Communism—An Infantile Disorder”, *On Trade Unions*, a.g.y., s. 354-55.

13 Trotskiy, a.g.y. s. 28.

14 Aynı yerde, s. 69.

baş harfleriyle ETUC) tam da böyle bir politika izlemektedir. Ama ASK için kelime kelimesine doğru olan bu analiz, çağımızda bütün emperyalist ülke bürokratik sendikaları için belirleyici bir eğilimdir. Öte yandan, emperyalizmin hakimiyeti altında kapitalistleşen Türkiye ve benzeri ülkelerde de sendikacılık zaten büyük ölçüde devletin koltuğu altında geliştiği için hem kökeninden bürokratik bir karakter taşır hem de devletle baştan bütünleşmiştir. İşte bu bütünleşme, emperyalist çağda sendikacılığın bir çürüme süreci içine girmesini *bir eğilim olarak* harekete geçirir. Bazı kritik anlarda bu çürüme eğilimi dehşet verici sonuçlara yol açar. Sendikalar hâlâ sınıf mücadele örgütleridir, ama aynı zamanda burjuva devletin bir organı gibi davranırlar. Sendikaların ikili karakteri emperyalist çağda doruğuna ulaşır. Marx ve Engels'in saptadığı *tutuculuk* özelliği bu eğilimin etkisi altında her yer *gericilik* olarak ortaya çıkar.

4. Sendikalarda devrimci politika

Peki, bu faktörlerin etkisi altında sendikaların bir gericileşme eğilimi göstermesi, Marksizmin sendikaları işçi sınıfı için bir sosyalizm okulu olarak görmesinde, Marksist parti ve militanların sendikalarda yoğun bir çalışma yapma konusundaki ilkesel yaklaşımında bir değişiklik yaratır mı? Bu sorunun cevabı kesin bir "hayır"dır. Sendikaların işçi aristokrasisinin ve bürokrasisinin çıkarlarının hakimiyetine girmesi, dahası burjuva devletiyle bütünleşme eğilimi göstermesi olgularını saptayan devrimci Marksistler, yine de bütün bunlara rağmen proleter devrimcilerin sendikalarda çalışmasını temel bir ilke olarak savunmaya devam etmişlerdir. Üstelik, bu ilkenin bir de uzantısı vardır: Sosyalistler, işçi kitlelerinin toplandığı sendikaların gericiliğini mazeret göstererek daha baştan kendi siyasi doğrultularını savunan, yalnızca parti üyesi veya sempatanı işçileri örgütleyen, partinin bir yan örgütü niteliğini taşıyan sendikalar örgütlenme yolundan kaçınmalı, her türlü siyasi görüşe bağlı büyük işçi kitlelerini bağrında toplayan sendikalarda, bu sendikalar bürokrasinin hakimiyetinde olsalar, devrimci politikalarından bütünüyle uzak dursalar bile, yoğun bir çalışma yapmalıdırlar.

Sendikaların işçi aristokrasinin çıkarlarını ifade etmeye başlamasından ve bürokrasinin sultasına düşmesinden önce yaşayan Marx ve Engels, kendi dönemlerinde bile Alman sosyalist önder Ferdinand Lassalle'ın hareketinde ortaya çıkan dar, siyasi sendika eğilimine karşı kitle sendikalarında çalışmayı savunmuşlardır. Engels Alman Marksistlerinin önderi Bebel'e, bunlarla Lassalle'cılar arasındaki birleşik partileşmenin programı olan Gotha Programı (1875) üzerine eleştirilerini ilettiği bir mektupta şöyle der: "Beşincisi, işçi sınıfının sendikalar aracılığıyla bir sınıf olarak örgütlenmesi konusunda tek bir kelime yok. Oysa bu çok hayati bir nokta, çünkü sendika proletaryanın, içinde sermaye ile günbegün mücadelelerini verdiği, kendini eğittiği ve bugün (günümüzde Paris'te olduğu gibi) en berbat

gericilik altında dahi ezilemeyecek olan gerçek sınıf örgütüdür.”¹⁵

İşçi aristokrasinin ve bürokrasinin sendikaları iyice tutuculaştırdığı emperyalist aşamada, tam da bu olguyu teorileştirmiş olan Lenin, sendikalardan bu gelişme dolayısıyla kaçarak “bakir”, temiz sendikalar kurmaya yönelik siyasi akımları alaycı biçimde eleştirir: “...sendikaların tepesindeki önderliğin gerici ve karşı devrimci karakteri dolayısıyla, [Alman “Sol” Komünistleri] sendikalardan çıkmamız gerektiği sonucuna sığıyor, buralarda çalışmayı reddediyor, yeni ve yapay işçi örgütleri yaratıyorlar!...Gerici sendikalarda çalışmayı reddetmek, yeterince gelişmemiş veya geri işçi kitlelerini gerici önderlerin, burjuvazinin ajanlarının, işçi aristokratlarının veya [Engels’in deyişiyle] ‘bütünüyle burjuvalaşmış işçilerin’ etkisine terk etmek anlamına gelir.” Evet, bu kadar yalın: İşçiler neredeyse, Marksistler de orada olmalı ve onları gerici önderliklerin sultasından kurtarmaya çalışmalıdırlar.

Trotsky de emperyalizmin (tekelci kapitalizmin) gelişmesiyle birlikte saptadığı devletle bütünleşme ve çürüme eğilimine rağmen, hatta tam da bundan dolayı, gericilerin yönetiminde olsa dahi kitle sendikalarından uzak durmanın Marksizmle uyuşmayacağı konusunda kategorik bir yargı dile getirir: “Küçük ‘devrimci’ sendikaları partinin karbon kopyası gibi kurmaya ve korumaya yönelik sekte çabalar, gerçekte işçi sınıfının önderliği yolunda mücadeleden vazgeçektir.” Trotsky devrimci politikayı kitle sendikalarından yalıtın bu tür bir politikayı “devrime ihanetle eşdeğer” olarak nitelendirecek kadar ağır bir tarzda mahkûm eder.¹⁶ Çünkü sendika çalışması devrimci partinin en önemli çalışmasıdır¹⁷ ve “[p]roletaryayı olması gerektiği gibi temsil eden parti ile proletaryayı olduğu gibi temsil eden sendikalar arasındaki ilişki devrimci Marksizmin en temel sorunudur.”¹⁸

Marksizmin bu yaklaşımı ile karşılaştırıldığında, Türkiye solunun, sendikalardan başındaki gerici bürokratlar dolayısıyla uzak duran, sendikalarda sistematik bir çalışma yapmak bir yana, sendikaların düzenlediği eylemlerde (1 Mayıs’lar hariç) binlerce, on binlerce işçi meydanlara çıktığında bile orada bulunmayı kendine yediremeyen akımlarının işçi sınıfı ile buluşmak diye bir sorunu olmadığını kavramak kolaylaşır.

Elbette Marksistler sendikalarda çalıştığında, ortaya bu iki işçi sınıfı örgütü arasında nasıl bir ilişki kurulması gerektiği sorunu çıkacaktır. Parti ile sendika arasındaki ilişki Marksist hareketin tarihinde ateşli tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmada reformist ve revizyonist siyasi akımlar ve sendika bürokratları, ve elbette burjuvazinin sözcüleri, sendikaların tarafsız (partilerüstü) bir politik tutum benimsemesini “sendikaların bağımsızlığı” ilkesi ardına saklanarak

15 Engels’ten August Bebel’e mektup, 18-28 Mart 1875, K. Marx/F. Engels, *Selected Correspondence*, Üçüncü gözden geçirilmiş baskı, Progress Publishers, Moskova, 1975, s. 275.

16 Lev Trotsky, *Geçiş Programı*, çev. Zeynep Gök, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992, s. 18.

17 Trotsky, *On Trade Unions*, a.g.y., s. 40.

18 Aynı yerde, s. 21.

savunmuşlardır. Buna karşılık devrimci Marksizmin bütün büyük temsilcileri devrimci partinin sendikalarla sıkı bir ilişki içinde olmasını, partinin sendikalar üzerinde ideolojik ve politik bir etki yaratmasını gerekli görmüşlerdir. İçinde Marksistlerle reformistlerin büyük bir mücadele verdiği II. Enternasyonal'in 1907'deki Stuttgart Kongresi, tarafsızlık ilkesini reddederek parti ile sendikalar arasında sıkı ilişkiler kurulmasını uluslararası işçi hareketinin bir ilkesi haline getirmiştir.¹⁹ Lenin için de²⁰, Rosa Luxemburg için de²¹ sendikalarla partinin yakın bir ilişki içinde olmasının gerekliliğinin nedeni aynıdır: Sendika hareketi kendi başına bırakıldığında, kapitalist toplumun ufuklarına hapsolme tehlikesi ile karşı karşıyadır. İşçi sınıfını, bu örgütlerini de harekete geçirerek, gerçek kurtuluşuna taşıyabilecek olan ancak devrimci partidir.

Trotsky ise daha ayrıntılı argümanlar geliştirir. Ona göre, sendikal hareketin siyasi partiler karşısında tarafsızlığını savunmak her şeyden önce sınıfın geri kesimlerini siyasi bilinç sahibi öncü kesimlerinin karşısına çıkarmaktır. İkincisi, ve daha önemlisi, proletaryanın burjuvaziden bağımsızlaşması ancak devrimci parti aracılığıyla mümkündür. Trotsky son derecede önemli bir pasajda bu noktayı şöyle açıklar: “Burjuvazinin etkisinden bağımsızlık pasif bir durum olamaz. Kendini yalnızca politik edimlerle, yani burjuvaziye karşı mücadele aracılığıyla ifade edebilir. Bu mücadele, örgütlenmeyi ve taktiği gerekli kılan farklı bir programdan esinleniyor olmalıdır. Partiyi oluşturan, programın, örgütlenmenin ve taktiğin birliğidir. Böylece, proletaryanın burjuva hükümetinden hakiki bağımsızlığı, proletarya oportünist olmayan, devrimci bir partinin önderliği altında mücadele etmedikçe gerçekleştirilemez.”²² Buradan çıkan sonuç çarpıcıdır: “sendikaların bağımsızlığı” adına partilerüstü bir tutumu savunanlar, amaçları ister öyle olsun ister olmasın, *sendikaların burjuvaziye bağımlılığını savunuyor konuma* düşeceklerdir. Trotsky, bu koşullar altında, tarafsızlık şiarının bürokrasinin şiarı olduğu sonucuna ulaşır.²³ Türk-İş'in neredeyse bütün tarihi boyunca savunduğu partilerüstü politikanın anlamı bu tartışmanın ışığında daha açıkça ortaya çıkıyor. Bugün sosyalist hareketin içinden bazı akımların “demokratik” olma gerekçesiyle sendikaların siyasi partilerin etkisinden uzak durması gerektiğini savunması hem dünya hem de Türkiye deneyimi ışığında acıklı durmaktadır.

Elbette bu “demokratik” olma kaygısının altında, geçmişte dünyada ve Türkiye’de bir dizi akımın parti-sendika ilişkisini sendikanın partinin tekeli altına alınması ve örgütsel bağımsızlığının bütünüyle çiğnenmesi biçiminde uygulamış olması gibi ussal bir çekirdek olduğu yadsınamaz. 1970’li yılların TKP’sinin (bugünkü TKP ile karıştırılmamalı) yönetimine geldiğinde DİSK’i ve özellikle

19 Kararın metni için bkz. Hammond, a.g.y., s. 65.

20 V.I. Lenin, “Trade Union Neutrality”, *On Trade Unions*, a.g.y., s. 199-200.

21 Bkz. John A. Moses, *Trade Union Theory from Marx to Walesa*, Berg Publishers, Providence, 1990, s. 134-140.

22 *On Trade Unions*, a.g.y., s. 16.

23 Aynı yerde, s. 20.

en büyük sendikası Maden-İş'i nasıl sultanı altına almaya çalıştığını, başka sosyalist akımlara mensup işçileri nasıl patronlarla işbirliği içinde işten attırdığı vb. o dönemi yaşayanlar için çok acı ama çok öğretici olaylardır. Burada devrimci Marksizmin temsilcilerinin savunduğu konumun bu tekelci ve despotik tavırla bir ilgisi olmadığı vurgulanmalı. Lenin açıkça partinin sendikalarda “yönetici” bir rol elde etmesini,²⁴ Marksist işçilerin sendika yönetimlerine gelmesini²⁵ savunmakla birlikte, partili olmayan işçilerin haklarının korunması gerektiğinin altını da çizmiştir.²⁶ Trotskiy de parti ile sendikalar arasında sıkı ilişkileri savunmakla birlikte şöyle yazar: “Yönetici organlarda Komünistlerin çoğunluğu ele geçirmesi, sendikaların özerkliğinin, yani kendi kendilerini yönetmesinin ilkelerine bütünüyle uygun bir biçimde gerçekleştirilir.”²⁷ Yani sendikal demokrasinin işleyişi hiçbir biçimde çiğnenmemelidir. Bu, sendikaların işçi sınıfının sınıf haline geldiği örgütler olmasının vazgeçilmez koşuludur.

Sendikalarda her türlü gericileşmeye rağmen ısrarla çalışmanın ve sendikalar ile devrimci parti arasında sıkı ilişkiler kurmanın amaçları elbette sır değil. Devrimcilerin işçilerle kendilerini bir sınıf olarak ifade ettikleri belirleyici ortamda buluşması, işçilerin sermayeye karşı günbegün verilen mücadele içinde eğitilmesi, işçilerin devrimci parti ile yakınlaşarak siyasi bilinç kazanmaları ve devrim gündeme girdiğinde sendikaların (Marx'ın deyimiyle) devrimin “kaldırıcı” olarak iş görmesi. Bu açıdan bakıldığında sendikalar bürokrasi (ve onun ardındaki devlet) ile devrimci işçiler ve devrimci parti arasında daimi olarak süren ölesiye bir kavganın alanıdır. Bu kavgada devrimciler bazen önemli sıçramalar gerçekleştirebilirler. Ama sık sık da geriye düşerler. Sendika yönetimlerinin gericileştiği ve sendikaların bir eğilim olarak burjuva devletin birer organı haline geldiği günümüzde bu ölesiye savaşın koşulları daha zordur elbette. Ama Marksizmin tavrı, işte bütün bu koşullara rağmen sendikaların terk edilmemesi ve sendikalarda yer alan işçiler üzerinde bürokrasiyle yılmaz bir mücadeleye girilmesidir. Bu, Marksistler açısından ancak devrimle sona erecek bir mücadeledir.

5. “Sendikaların krizi” tartışması

Bu yazının girişinde belirtildiği gibi, Türkiye solunda bugün sendikalar hakkında ağzını açan hemen hemen herkes neredeyse mutlaka “sendikaların krizi”nden söz ediyor. Bu kriz tespitinin uç örnekleri, sendikaların en azından bugünkü biçimiyle gününü doldurduğu, artık tarih sahnesinden çekilmesi gereken “dinozorlar” haline geldiği türünden iddialardır. Biz bu yazı çerçevesinde bu

24 V.I. Lenin, “A Tactical Platform for the Unity Congress of the R.S:D.L.P.”, *On Trade Unions*, a.g.y., s. 177.

25 Hammond, a.g.y., s. 72.

26 Lenin, aynı yerde, s. 177.

27 Trotsky, *On Trade Unions*, s. 17.

son yaklaşıma “yolun sonu” teorisi adını vereceğiz ve bunu “sendikaların krizi” teorisinin uç bir varyantı olarak ele alacağız.

“Sendikaların krizi” teorisinin belirgin bir özelliği vardır. Bu tespiti yapanlar, krizin nedenleri konusunda epeyce şey söylerler (bunların büyük bölümünün yanlışlığını birazdan tartışacağız) ama kriz tespitine hangi göstergelerden hareketle ulaştıkları konusunda berrak bir açıklama yapmazlar. Başka bir deyişle, krizin göstergeleri (tek bir gösterge dışında) ayrıntılı biçimde ortaya konulmaz ve tartışılmaz. Daha da ötede “kriz” kavramının bu somut bağlamda ne anlama geldiği açıklanmaz. Örneğin elinizdeki kitabın öncülü olarak yine Epos Yayınları’na yayınlanmış olan bir kitapta²⁸ “sendikaların krizi” tespitini yapan yazıları tarayan biri, krizin hiçbir tanımını bulamaz, göstergeler olarak da ancak hızla dile getirilmiş birkaç noktaya rastlayabilir: üye kaybı ve sendikalaşma oranlarının gerilemesi, itibar ve güç kaybı, toplu sözleşme ve grevlerde başarısızlık. Öyleyse, önce bu göstergelerin ne ölçüde birer kriz ifadesi olduğunu araştıralım.

1) Üye kaybı ve sendikalaşma oranlarının düşüşü genel bir eğilim olarak doğrudur ve “sendikaların krizi” teorisinin yaslandığı *tek somut gerekçedir*. Ancak bu genel eğilimin görelileştirilmesi, ne olup bittiğinin anlaşılabilmesi bakımından büyük önem taşır. Birincisi, bu eğilim kapitalizmin her uzun krizi esnasında görülür. Engels daha 1845’te buna işaret etmiştir. Bir yorumcunun ifadesiyle, “...Engels kapitalist sistemin bağrında örgütlü işçi sınıfının mücadelesinin sınırlarını ortaya koyma çabasında doğru yoldaydı. Örneğin bir depresyon olduğunda, sendika kendisi üye kaybına uğruyordu; hatta birçok durumda kendini ayakta bile tutamıyordu.”²⁹ Bunun nedeni sıradır değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi, sendikalar kapitalist sistemin çerçevesinde ücretleri belirleyen yasaları ancak kısmen etkileyebilirler. Yedek sanayi ordusu kriz içinde genişlediğinde, yani işsiz sayısı arttıkça, bir yandan sendikalaşabilecek işçi sayısı düşer, bir yandan da işsizlerin rekabeti dolayısıyla sendikanın ücretlerin görelisi olarak yüksek tutulmasındaki etkisi iyice zayıflar. Bu da beraberinde sendikanın nicel gücünde ciddi bir zayıflama doğurur. Bu yüzdendir ki kapitalizmin uzun kriz dönemlerinde sendikalaşma oranları hep düşmüştür.

Bugün Türkiye’de “sendikaların krizi” kavramını genel durumu anlamak için bir anahtar gibi kullanan literatürde bu *çevrimsel* eğilime hiç kimse değinmez. Oysa bu yazarların yeni istatistikler araması bile gerekmez. Günümüzde gerçekleşen üye kaybı ve sendikalaşma oranının düşüşü olgularını kanıtlamak için verilen istatistiklerin çoğunda bu tablo açık olarak görülür. 1929 krizi ertesini yaşanan Büyük Depresyon dönemine ilişkin rakamlar durumu açıklıkla ortaya koyar. Britanya’da 1901 ila 1921 arasında 2 milyondan büyük bir hızla 6,6 milyona çıkan sendikalı işçi sayısı, 1929’da kriz patlak verdikten

28 Fikret Sazak (der.), *Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar*, Epos Yayınları, Ankara, 2006. Bu kitap bundan sonra makalenin metninde *Sendikal Kriz* olarak anılacak.

29 Moses, a.g.y., s. 14.

sadece iki yıl sonra 1931’de aniden 4,6 milyona düşmüştür!³⁰ (Bizim elimizdeki bir başka kaynağa göre düşüş daha da vahimdir: 1920’de 8,3 milyon olan sendikalı işçi sayısı 1933’te 4,4 milyona düşmüş, sendikalaşma oranı ise %45’ten %22’ye gerilemiştir!³¹) Burada düşüşten de önemli olan, değişim hızının sarsıcı bir biçimde tersine dönmesidir. ABD’de 1921’de işgücünün % 12’si sendikalı iken, 1931’de bu oran % 6’ya gerilemiştir! Almanya’da 1921 yılında 8,8 milyon olan sendikalı işçi sayısı 1931’e gelindiğinde 5,2 milyona düşmüş, sendikalaşma oranı da % 43’ten %24’e gerilemiştir!³² 1974-75’ten beri yaşanmakta olan uzun krizde sendikalaşmanın yediği darbe bu ağır tablo ile karşılaştırılmaz bile! İlginç olan, bu istatistiklerin verildiği tabloda Almanya için 1941 yılında bir çizik yer almasıdır. Biraz tarih bilgisi bu çizimin ardında, heybetli Alman sendikalarının Nazizm tarafından *bütünüyle* ezilmesinin yattığını hemen fark edecektir. Bugün bundan çok uzak bir tablo ile karşı karşıyayız. Uzun krizin başlangıcından otuz yıl sonra dahi, yeryüzünde (örneğin son dokuz yıldır Pakistan’da olduğu gibi) askeri diktatörlükle yönetilenler de dahil tek bir ülkede bile sendika hareketi bütünüyle ezilmiş değildir.

Sendikaların üye kaybı ve sendikalaşma oranının gerilemesinin kapitalizmin bütün uzun kriz dönemlerinin ortak bir özelliği olduğunun saptanmasının ne yararı olduğu sorulabilir. Geçmişte de sendikalar kriz yaşamış olabilir ama bu, bugün de kriz yaşandığı gerçeğini ortadan kaldırmaz denebilir. Eğer “sendikaların krizi” denen şey sadece üye kayıplarını kapsıyorsa dahi geçmişe ilişkin bu gerçeğin bilinmesi bunun kapitalist toplumun olağan bir gelişmesi olduğu, kapitalizmin yaşadığı iddia edilen büyük değişimlerin bir ürünü olmadığı ortaya çıkar. Dolayısıyla kriz tespiti bu kadar dar tanımlansa dahi, bu krizde mistik, kapitalizmin tarihinde *benzersiz* bir şey bulmak anlamsız hale gelir. Bu da en azından “yolun sonu” teorisine büyük bir darbe vurur.

2. Her ne kadar kapitalizmin otuz yıllık uzun krizi boyunca bir dizi emperyalist ülkede üye kaybı ve sendikalaşma oranında gerileme bir olgu olsa da emperyalizme tâbi kapitalist ülkelerin bazılarında tersine bir eğilim de gözlenmektedir. 1980’li yıllardan itibaren Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore, Filipinler, Venezüella gibi ülkelere yepyeni militan sendika konfederasyonları yaratılmış,

30 Özgür Müftüoğlu, “Kriz ve Sendikalar”, *Sendikal Kriz*, a.g.y., Tablo 1, s. 124.

31 Clarke/Clements, a.g.y., Tablo 1, s. 8.

32 Bütün bu bilgiler Müftüoğlu’nun yazısında s. 124’teki tabloda mevcuttur.

sendikalaşma oranı da ciddi bir yükseliş göstermiştir.³³ Emperyalist ülkelerde sendikal hareketin gücünde gözlenen düşüş çevrimsel uzun krizin değil seküler (uzun vadeli) bazı eğilimlerin ürünü olduğu ölçüde, olan biten sanayi proletaryasına olan bitene paraleldir: Aynen sanayi proletaryasının dünya çapında yayılması gibi, sendikaların gücü de dünya çapında azalmamakta yalnızca coğrafi olarak yaygınlaşmaktadır.

3. Emperyalist ülkeler arasında dahi sendikalaşma oranları bakımından düşüş değil yükseliş gösteren ülkeler mevcuttur. İskandinav ülkeleri son onyıllardaki gelişmeler sonucunda %80-90'lara varan sendikalaşma oranlarına ulaşmıştır.

4. Üye kaybı ve sendikalaşma oranında düşüşler dışında kriz göstergeleri olarak sözü edilen "itibar ve güç kaybı" veya "grev ve toplu sözleşmelerde başarısızlık" gibi faktörler hiç açıklanmadan ileri sürülmektedir. Bu tür temellendirilmemiş iddiaları tartışmak zordur, çünkü neden söz edildiği açık değildir. Ama kolayca söylenebilecek bir şey vardır: Sendikaların kan kaybettiği ülkelerde dahi, itibar ve güç kaybı ya da başarısızlık genelgeçer bir yargı olarak ileri sürülemez. Örneğin Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde sendika hareketi son onyıllarda nicel güç kayıplarına uğramış olsa dahi sınıf mücadelesinde çok büyük bir rol oynamaktadır.³⁴ Avrupa'nın başka ülkelerini bir yana bıraksak dahi³⁵ bu üç ülkede sendikalar 1994'ten bu yana genel grevlerle, dev yürüyüş ve gösterilerle emeklilik, ücretler, sendikasızlaştırma ve benzeri konularda burjuva hükümetlerinin projelerine defalarca engel olmuşlardır. Hatta Fransa'da 1995 eylemlerinin bir hükümeti düşürdüğü bile söylenebilir.³⁶ Sendikalaşma oranının bütün emperyalist ülkeler arasında (ABD ile birlikte) en hızlı gerilediği ülke olan Fransa'da halkın sendika, grev ve yürüyüşleri geniş ölçüde desteklediği

33 Brezilya'da CUT için bkz. Sungur Savran, "Brezilya'da Lula Hükümetinin Bir Yılı: Post-Leninizmin İflası", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 10, Ocak-Şubat 2004 ve "'Brezilya'da Lula Faciası", *Praksis*, 14, Kış-Bahar 2006; Güney Afrika'da COSATU için bkz. "Güney Afrika Sendikal Hareketinde Yeni Bir Aşama: COSATU", *Onbirinci Tez*, 5, Şubat 1987 ve Peter Waterman, "Social-Movement Unionism", *Review*, XVI, Yaz 1993; Güney Kore'de KCTU için bkz. Hochul Sonn, "The 'Late Blooming' of the South Korean Labor Movement", *Monthly Review*, cilt 49, sayı 3, Temmuz-Ağustos 1997; Filipinler'de KMT için bkz. Kim Scipes, "Understanding the New Labor Movements in the 'Third World': The Emergence of Social Movement Unionism", *Critical Sociology*, cilt 19, No. 2, 1992; Venezüella'da UNT için bkz. Selim Karlı, "Chávez'in Gizemli Devrimi ve Proleter Devrimi", *Devrimci Marksizm*, 1, Mayıs 2006.

34 Bu üç ülkede sadece son iki yıldaki sınıf mücadeleleri için *İşçi Mücadelesi*'nin çeşitli sayılarına bakılabilir: "İtalya'da Yine Genel Grev!", 3, Ocak 2006; "Fransa'da İşçi-Öğrenci El Ele!", 6, Nisan 2006; "Fransa'da Zafer Bizimkilerin", 7, Mayıs 2006; "Yunanistan'da Genel Grev", 13, Kasım 2006; "Yunanistan'da Son 25 Yılın En Büyük Kitle Mücadelesi", 18, Nisan 2007; "Fransa: Grev Dalgası Başlıyor", 25, Kasım 2007; "Fransa'da Grev Dalgası", 26, Aralık 2007; "Yunanistan'da Genel Grev", 27, Ocak 2008.

35 Bir bütün olarak emperyalist Avrupa'da sınıf mücadeleleri için bkz. "Avrupa'da Sınıf Mücadeleleri", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 3, Temmuz-Ağustos 2002.

36 Fransa'da Kasım-Aralık 1995 eylemlerinin önemi için bkz. Jacques Kergoat, "Les syndicats français mis au défi", J. Kergoat/D. Linhart (der.), *Les transformations du syndicalisme en France*, Problèmes Politiques et Sociaux, No. 801, s. 70-71.

araştırmalarla saptanmıştır.³⁷

Benzer bir eğilimi emperyalizme tâbi ülkelerde de görmek mümkündür. Bolivya’da solcu işçi konfederasyonu COB, 90’lı yıllarda madenlerin özelleştirilmesinden sonra eski gücünden çok şey yitirmiş olsa bile, 2003 ve 2005 ayaklanmalarında kitle hareketinin en önemli örgütlerinden biri, belki de önde geleni olmuştur. Sendikal hareketin son onyıllarda atılım yaptığı (yukarıda sayılan) ülkelerde ise yeni konfederasyonlar kendi ülkelerinin siyasal ve toplumsal mücadelelerinde belirleyici bir rol oynamışlardır.

Buradaki paradoks sadece görünürdedir. Sendikaların nicel güçlerini yitirmelerine rağmen bir dizi ülkenin politik hayatında belirleyici bir rol oynamaları, sendikal hareketin tarihinde hiç ama hiç şaşırtıcı değildir. Sendikal hareket, kapitalizmin tarihinin son yarım yüzyılı dışında hemen hemen her ülkede işçi sınıfının ancak küçük bir azınlığını temsil etmiş, ama sınıf mücadelelerinde önemli bir rol oynamıştır. Örnek olarak 1930’lu yılların Fransası verilebilir. Bu ülkede Büyük Depresyon’un yarattığı kan kaybına rağmen sendikalar 1936’da dev bir genel grev ile ülkenin politik hayatını sarsmış, bir devrim öncesi durumun doğmasına yol açmıştır.³⁸ Yine Büyük Depresyon döneminde ABD sendika hareketi önce (yukarıda rakamlarla aktarılan) ciddi bir kanama geçirdikten sonra, yeni kurulan işkolu sendikaları CIO adlı konfederasyonda birleşerek ülke tarihinin gördüğü en militan grevleri gerçekleştirmiştir.³⁹

Krizin göstergeleri ve doğası konusunda (nicel gerileme dışında) bütünüyle bulanık olan “sendikaların krizi” teorisi, krizin nedenleri konusunda ise çok büyük zaafılar gösterir. Bu teori bağlamında yapılmış olan hataların sergilenmesi başlı başına bir yazının konusu olabilir ancak. Burada sadece bir takım örneklerle yetinecek, sonra da teorinin ardındaki esas büyük iki sorun üzerinde duracağız.

Her şeyden önce, “sendikaların krizi” teorisyenlerinin bir bölümü, kriz tespitlerini temellendirebilmek için günümüz kapitalizminin *benzersiz* bir dönüşüm geçirmekte olduğunu ileri sürerler. Bunu yaparken de olmadık alanlarda yenilikler icat ederler. Örneğin Yön çevresi bir “yeni işçi kitlesi”nin doğduğu iddiasını eski sendikacılığın krizinin ve “toplumsal hareket sendikacılığı”nın gerekliliğinin temeli haline getirdikten sonra, bu “yeni işçi kitlesi”nin ortaya çıkışının ne-

37 Stéphane Rozès, “Plus de syndicalisme, des syndicats autrement”, Kergoat/Linhart, a.g.y., s. 15-17.

38 Bkz. Daniel Guérin, *Front Populaire, Révolution Manquée*, François Maspero, Paris, 1970 ve Jacques Danos/Marcel Gibelin, *Juin 36*, François Maspero, Paris, 1972.

39 Sendikacılığın kaderini Keynesçiliğe bağlayan yaklaşım aşağıda eleştirilecek. Ama bu aşamada Özgür Müftüoğlu’nun 1930’lu yıllarda ABD’de yaşanan sendikalaşma dalgasını da Keynesçiliğe bağlamasını eleştirmek gerekiyor. Müftüoğlu’nun ileri sürdüğünün aksine başkan Roosevelt’in uyguladığı *New Deal* ABD’de krizi ortadan kaldırmamıştır. Bu yüzden “...1929 krizi sonrasında devlet müdahalesini içeren, talep yönlü ekonomi politikaları sayesinde sendikacılık da 1930’lu yıllarla birlikte tekrar gelişme sürecine girmiştir” cümlesi (a.g.m., s. 125) bir Marksist açıdan ciddi bir hatadır. ABD işçi sınıfının müthiş militanca mücadelelerinin ürünü olan bir olgu burada burjuvazinin bir politikasının himmetine tâbi kılınmaktadır.

denlerinden biri olarak sigortasız ve sendikasıız işçilerin varlığını öne sürer.⁴⁰ Türkiye gibi bir ülkede sigortasız ve sendikasıız işçi katmanlarının (bugün sayıca büyüyor olmakla birlikte) bir “yeni işçi kitlesi”nin temeli olarak, yani bir yenilik olarak gösterilmesi inanılmaz bir şeydir. Aynı kaynak teknolojik gelişmeye dayalı işsizliği de eski sendikaların tükenmişliğinin ve yeni bir sendikacılık tipinin gerekliliğinin gerekçeleri arasında sayar.⁴¹ Teknolojik işsizlik kapitalizmin tarihi kadar eskidir. En az Ricardo’dan, yani 1817’den itibaren ekonomi politik bu soruna özel bir dikkatle eğilmiştir.⁴² Yine aynı kaynak şöyle bir cümleyi yazabilmektedir: “Eskiden işçi sınıfına ait alt kimlikler (özellikle cinsiyet ve milliyet) sınıfsal birliğin oluşturulmasına engel oluşturmuyordu.”⁴³ Post-modern ve post-Marksist teorisyenlerden ödünç alınmış olan bu argüman, kapitalizmin tarihi konusunda gerçekliğe gözlerini kapatmak anlamına gelir. Bu “alt kimlikler” 19. yüzyılda o kadar önemli idi ki, Marksizmin ulusal kurtuluş teorisi ilk formüle edildiğinde Britanya işçi sınıfının bağrında ezen İngiliz ulusu ile ezilen İrlanda ulusu arasındaki çelişkilere bir yanıt olarak geliştirilmişti. Ücretlerin düşmemesi için kadınların işgücünden dışlanması eğilimi ise özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında sendika hareketine damgasını vurmuş bir eğilimdir.

Bir başka yaklaşım gerçek gelişmeleri bütünüyle izlenimci bir yaklaşımla ele almaktır. İşçi sınıfının son dönemde ciddi bir parçalanma yaşamakta olduğu kuşku götürmez. Ama bu parçalanmanın özgül karakteri, sınıf hareketinin bu süreçten nasıl etkileneceğini ve bunun etkilerine karşı nasıl mücadele edeceğini kavramak açısından hayati derecede önemlidir. Oysa bazı “sendikaların krizi” teorisyenleri, “parçalanma” kavramını doyasıya kullandıkları halde anlattıkları şeyler bu olgunun kendisine bile karşılık vermez. Örneğin Aziz Çelik’in *Sendikal Kriz* kitabında bulunan yazısında “Giriş” bölümünde bir paragraf içinde bu kelime dört defa kullanılmakta, kavrama “birbirinin ‘mezarını kazan’”, ya da “sınıf içinde sınıf” gibi patlama gücü yüksek metaforlar eşlik etmektedir.⁴⁴ Yazının ana gövdesinde ise bu tezi açıklayabilecek bir bölüm mevcuttur (“Neo-liberalizm sınıfı parçalıyor”). Ama iki buçuk sayfa boyunca *Komünist Manifesto*’ya referanslar ve Erik Olin Wright’ın bu konuyla ilgili olmayan bir tezine gönderme dışında bütün söylenen şudur: “sanayileşmiş Kuzey ile yoksul Güney işçileri arasındaki, kadınlar ve erkekler arasındaki bölünmeleri ve çeşitli biçimlerde sürüp giden ırkçılığı da hesaba katmamız gerekir.”⁴⁵ Burada sözü edilen sınıf içi bölünmelerin bir bölümü kapitalizmin şafağından bu yana, bir bölümü ise emperyalist çağın başından beri

40 Yön, *Toplumsal Hareket Sendikacılığı*, Okyanus, İstanbul, tarih yok, s. 38.

41 Aynı yerde, s. 39.

42 Ricardo’nun başyapıtının 31. bölümü özgül olarak bu konuya ayrılmıştır. Bkz. David Ricardo, *Ekonomi Politığın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, çev. Tayfun Ertan, Belge Yayınları, İstanbul, 2007.

43 THS, s. 44.

44 Çelik, a.g.m., s. 19.

45 Aynı yerde, s. 36-38.

proletaryanın başa çıkması gereken başlıca sorunlardı. Çelik Türkiye'ye gelince de sınıfın katmanlaşmasını şu sınıflandırmayla "kanıtlıyor": "İşsiz, Emekli, Yüksek Nitelikli Ücretli, Beyaz Yakalı Ücretli, Niteliksiz Hizmet İşçisi, Mavi Yakalı İşçi."⁴⁶ Bunlar arasında kapitalizmin ilk gününden beri varolmamış herhangi bir kategori var mıdır? Bir kriz teorisinin yükünü parçalanmaya yaslamak ve sonra parçalanma konusunda yeni olan hemen hemen hiçbir şey söylememek o teorisinin ne kadar çürük olduğunun açık kanıtıdır. Tabii Çelik'in yazısını başka "sendikaların krizi" teorisyenlerinden ayıran yan, Çelik'in Drucker ve Rifkin gibi ideologlara referansla işçi sınıfının sonunun dahi geldiğini ima etmesidir.⁴⁷ "Sendikal arayışlar" üzerine bir kitapta bu ima, her tür hayal gücünün ötesindedir! İşçi sınıfı yok oluyorsa sendikal arayışa ne gerek var?

Şimdi esas belirleyici olan iki büyük noktaya gelelim. İyi ya da kötü anlatılsın, bütün "sendikal kriz" teorilerinin ardında, iki yargı yatar. Bunlardan birincisi sendikaların gücünün temelinde esas olarak kapitalizmin işçi sınıfının tüketim kapasitesini yükseltme ihtiyacının olduğudur. Bütün bir dönemin Fordizm olarak nitelenmesi buna bağlıdır. Esas olarak Fransız Düzenleme Okulu'nun ortaya attığı Fordizm teorisine göre, kapitalizm 1945'ten sonra ekonomiyi canlı tutmak amacıyla işçi ücretlerinin artışıyla sadece hoşgörü ile karşılamakla kalmamış, buna çanak tutmuştur. "Sendikaların krizi" teorisi, sendikaların 1945-75 arasındaki güçlülüğünü buna atfeder. Bu yaklaşımı Aziz Çelik'in kaleminden karikatürleşmiş bir halde okumak mümkündür: "Altın Çağ' 1970'lerin iktisadi krizi ile birlikte kapandı. Sosyal uzlaşmaya dayalı model, düzenlenmiş kapitalizm modeli terk edilmeye başlandı. Fordist birikim rejimi yerini Post-Fordist sermaye birikimi rejimine, Keynesyen sosyal refah devleti yerini neo-liberalizme bıraktı. 'Esneklik' çeşitli ülkelerde sendikaları koruyucu düzenlemelerin gevşetilmesine yol açtı. Sendikalar için düşüş başlamıştı."⁴⁸ Bu açıklamanın sendikaları "korunmaya muhtaç kişiler"e benzer bir kategoriye yerleştirdiği ortadadır. Sendikaların gücü işçi sınıfının bağımsız gücüyle o kadar ilgisiz, kapitalizmin himmetine o kadar muhtaçtır ki, "esneklik" başlar başlamaz sendikalar için düşüş başlamaktadır.

Benzeri bir açıklamayı Marksist yöntemi benimseyen yazarlarda da sık sık görüyoruz. *Sendikal Kriz* derlemesindeki yazısında Özgür Müftüoğlu'nun yaklaşımı bunun sadece bir örneği. Müftüoğlu tekrar ve tekrar sendikaların gücünü Fordizme, "talep yönlü ekonomi politikaları"na ve burjuva devletinin himmetine bağlıyor. Yukarıda, 30'lu yıllarda ABD'deki militan grevlerin sonucu olarak ortaya çıkan sendikalaşma dalgasını yanlış biçimde "talep yönlü ekonomi politikaları"na bağladığına değinmiştik.⁴⁹ Müftüoğlu, 20. yüzyılın ilk iki onyıllı içindeki sendikalaşma dalgasını da kendi deyimiyile "Fordist üretim sistemi"ne

46 A.y., s. 53.

47 A.y., s. 23.

48 A.y., s. 31.

49 Bkz. 39 no.lu dipnot.

atfeder.⁵⁰ Buna örnek olarak üç ülke verilir. Oysa bu dönem örnek olarak verilen ülkelerden ABD’de sendikal örgütlenmenin kolay olması bir yana, sınıflar arasında neredeyse bir iç savaş yaşanmaktadır. Dönem devrimci bir sendikacılık yapan IWW dönemidir. Almanya’da 1918’de tarihin en büyük (ama akim kalmış) işçi devrimlerinden biri yaşanmıştır. Britanya’da ise İngiltere’de 1917-18’de, İskoçya’da 1919’da sendika işyeri temsilcileri hareketi neredeyse devrimci bir atmosferde mücadele etmektedir.

Müftüoğlu aynı zamanda “Fordist” dönem konusunda şaşkınlık verici yanılsamalar dile getirir. Bunlardan biri “Fordist üretim biçimi, işçi sınıfının üretim sürecindeki söz sahipliğini artırmıştır” biçiminde dile gelir.⁵¹ Oysa Fordizm tanımı gereği işçiyi üretimin kontrolünden bütünüyle koparan bir yönetim tekniğidir. Yine aynı dönemde (bugün üretim alanından çekilmekte olan) devletin de “üretim sürecinde işçilerin katılımını teşvik eden uygulamalarda bulunmuş” olduğu da ileri sürülür.⁵² Bununla Federal Almanya’da “ortak yönetim” olarak anılan göz boyama tekniği kast ediliyorsa bu özel sektörde de geçerlidir. Özel sektörde varolmayıp da devlet sektöründe işçilere özel bir katılım olanağı sağlayan tek örnek, 1930’lu yıllarda Meksika’da Lázaro Cárdenas döneminde kamulaştırılan demiryollarının işçi denetimi adı altında sendikalarla işbirliği içinde yönetilmesidir. Ama bunun da “Fordizm”le bir ilgisi olamaz çünkü dönem Büyük Depresyon dönemidir.

Emperyalist ülkelerde Keynesçiliğe, sözde “refah devleti”ne, Fordizme olan bu inanca, Türkiye’de de “ithal ikameci” diye nitelenen iç pazara dönük sermaye birikimi dönemine ilişkin yanılsamalar eşlik eder. Yalçın Küçük’ten Çağlar Keyder’e uzanan geniş bir yelpazede çeşitli yazarlar, “ithal ikameci” birikimin iç pazarın genişlemesi ihtiyacından hareketle, 1960-80 arasında Türkiye burjuvazisinin ücretlerin artışına hayırhah baktığını, sendikal hareketin gücünün ve işçi sınıfının kazanımlarının buradan kaynaklandığını ileri sürerler. *Sendikal Kriz* derlemesinde yayınlanan yazısında Yıldırım Koç da ekonomi bilgisinin sınırlarını ortaya koyarak şöyle diyor: “Uluslararası rekâbetten [aslında böyle—SS] korunmuş bir iç pazarda ithal ikâmeçi [aslında böyle—SS] sanayileşme sürecinde işverenlerin öncelikli kaygısı, sürekli artan talebi karşılayabilmektir. İşgücü maliyetinde meydana gelen artışlar, talebin fiyat artışlarından fazla etkilenmediği koşullarda, fiyatlara yansıtılabiliyordu. Sermayedar sınıfın ekonomik açıdan işçilerin örgütlenmesine fazla bir tepkisi yoktu.” Buradaki en büyük sorun, Koç’un ekonomi teorisinde Marx’ın gerisine, ücret artışlarının fiyat artışlarına yol açacağını ileri süren Proudhon veya Lassalle’in konumuna geri gitmesi değildir. En büyük sorun Yıldırım Koç’un son yarım yüzyılın Türkiye tarihinden hiçbir şey anlamamış olduğunu böylelikle itiraf etmesidir. Çünkü 12

50 Müftüoğlu, a.g.m., s. 23.

51 A.y., s. 131.

52 A.y., s. 138.

Eylül ‐işçilerin örgütlenmesine pek fazla tepkisi yoktu” denen sermayedarların 1960’lı ve 1970’li yıllarda verilen büyük mücadelelere tepki olarak işçi hareketini ezme için desteklediği bir askeri diktatörlüktür!⁵³

Gerek emperyalist dünya için geliştirilmiş olan Fordizm teorisi, gerek Türkiye ve benzeri ülkeler için ‐ithal ikameci” modelin okunuş tarzı, kapitalizmin doğasını bütünüyle yanlış kavramıştır. Kapitalizm için ücretler hiçbir zaman bir ‐talep unsuru” olarak düşünülemez. Yaratılan değerin paylaşılması üzerinde verilen (ve işgücü arzı ve talebinin karşılıklı ilişkisinden büyük ölçüde etkilenen) bölüşüm savaşı ücretlerin esas belirleyicisidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve ‐Fordizm” olarak anılan kapitalist düzen ise doğrudan doğruya sınıf mücadelelerinin bir ürünüdür. Bu düzen, uluslararası burjuvazinin, iki dünya savaşı arasındaki Büyük Depresyon’un kapitalizm için yarattığı ölümcül krize, bu dönemde en başta ABD, Fransa ve İspanya’da yaşanan sınıf mücadelelerine ve Sovyetler Birliği’nde Ekim devriminin kazanımlarının etkisine bir cevabıdır.

Türkiye’ye gelince, her şey bir yana, Yıldırım Koç’un ifadesiyle ‐sermayedar sınıfın ekonomik açıdan işçilerin örgütlenmesine fazla bir tepkisi yoktu” önermesi, 1967 ile 1980 arasında DİSK’in öncülüğünde verilen sınıf mücadelesinin nasıl kanlı biçimler aldığını bütünüyle görmezlikten gelen bir tavrın ifadesinden başka bir şey olamaz.

Özet olarak, ister dünya versiyonunda ister Türkiye versiyonunda, ücretlerin bir ‐talep unsuru” olarak görülmesi dolayısıyla sendikaların bütün bir dönem boyunca rahat örgütlendiğini ileri süren teoriler *sınıf mücadelesini yok saymaktadır*. En büyük yanlışları budur.

‐Sendikaların krizi” teorisinin öteki önemli dayanağı son onyıllarda teknolojiye, ekonominin yapısında, devletin ekonomi ile ilişkisinde, ulus devletlerin konumunda vb. ortaya çıkan gelişmeler sonucunda kapitalizmin, daha önce geçerli olan teoriler ışığında anlaşılamayacak, yepyeni, benzersiz bir değişim geçirdiğine dair bir anlayıştır. Post-modernizmin, sol liberalizmin, post-Marksizmin, ‐küreselleşme” teorisinin sol versiyonlarının, ‐bilgi toplumu” teorilerinin hepsinin ortak yanı budur. Burada sınıf mücadelesinin ürünü olarak ortaya çıkan sonuçlar, mücadele tarafından etkilenemeyecek nesnel faktörlere (en başta teknoloji, sonra ekonominin değişen yapısı vb.) atfedilir. Bu tartışma, aslında günümüz kapitalizminin bir bütün olarak anlaşılmasıyla ilgili olduğu için bu yazıda daha derinlemesine ele alınamaz. Daha önceki bazı çalışmamıza referans vererek geçeceğiz.⁵⁴ Ancak iddiamızı okuyucuya anlaşılır kılabilmek amacıyla tek bir örnek vereceğiz. *Sendikal Kriz* derlemesinde Aziz Çelik sendikaların zayıflamasına yol açan faktörleri incelerken ‐Bacalardan Bürolara Değişen İşyeri ve Çalışma Düzeni” başlıklı bir bölüm açıyor. Bu bölümün kilit cümlesi şudur: ‐Günümüzde üretim geniş ölçekli imalat sanayinden [aslında böyle—SS] küçük ölçekli hizmet

53 Bkz. Sungur Savran, *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri*, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992.

54 Sungur Savran, ‐Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı?”, *Sınıf Bilinci*, sayı 16 ve 17, 1986.

sektörüne ve düzenli çalışmadan atipik ve eğreti çalışmaya doğru kaymaktadır.”⁵⁵ Bu kayış sendikal hareketin zayıflamasının temel nedenlerinden biri olarak sunuluyor.

Dikkatli bir göz burada nesnel faktörlerle sermayenin stratejisinin bütünüyle birbirine karıştırıldığını, hatta özdeşleştirildiğini fark edecektir. Cümlelerin iki yarısında sözü edilen (1) sanayiden hizmetlere kayış ile (2) düzenli çalışmadan atipik ve eğreti çalışmaya geçiş arasında *hiçbir* ilişki yoktur. Hem sanayide, hem de hizmetlerde her iki çalışma biçimi (düzenli ve esnek) mümkündür ve mevcuttur. Bunların hem aynı bölümde hem de aynı cümlelerin içinde ele alınması, Çelik’in nesnel faktörlerle (ekonominin yapısındaki değişiklik) sermayenin stratejisini (esnekleştirme) birbirinden ayıramadığını ya da ayırmamayı tercih ettiğini gösteriyor. Ama daha da vahimi, bu iki faktörün özdeşleştirilmesidir. Üretimin “geniş ölçekli imalat sanayinden küçük ölçekli hizmet sektörüne” kaydığını söylemek, ölçek sorununu sektörler arasındaki kayma ile özdeşleştirmek demektir. Oysa küçük ölçekli imalat sanayii epeyce yaygın olduğu gibi büyük ölçekli hizmetler de ulaşım, turizm, finans ve benzeri alanlarda son derecede yaygındır.⁵⁶ Çelik, sanayi/hizmetler sorunu ile ölçek sorununu kasıtlı biçimde özdeşleştirerek okuyucunun aklını karıştırıyor. *Ölçek küçülmesi, sermayenin sendikasıylaştırma amacıyla benimsediği stratejik yaklaşımın unsurlarından biridir. Sanayiden hizmetlere dönüş ile özdeşleştirilmesi bütünüyle yanlıştır.*

Bu iki tür karışıklık sonucunda sendikaların günümüzde yaşadığı kan kaybının ardındaki dinamikler bütünüyle yanlış anlaşılacaktır. Çelik’in okuyucusu sendikaların zayıflamasının hizmetler sektörüne kayışın sonucu olduğunu zannedecektir. Oysa hizmetler sektörü birçok ülkede ve birçok dönemde çok güçlü sendikaları barındırmıştır. Türkiye’de de 1980 öncesi otellerde veya bankalarda güçlü sendikalar örgütlenmişti. Ulaşım sektörü hâlâ güçlü sendikalara sahiptir. İster sanayide ister hizmetlerde sendikaların güç yitirmesi, sermayenin bilinçli bir stratejisi sonucunda bir yandan hem işyerinin parçalanmasının hem de dışarıya iş verme yoluyla işçi kolektiflerinin parçalanmasının (ölçek sorunu budur), bir yandan da işgücü piyasasının esnekleşmesinin (“atipik ve eğreti çalışma”) bir ürünüdür. Bu ise daha önceki bir yazımızda ayrıntısıyla anlattığımız gibi, sermayenin son çeyrek yüzyıldır işçi sınıfına yönelttiği büyük taarruzun bir veçhesidir.⁵⁷ Herhangi bir nesnel, değiştirilemez faktörün değil.

Geldiğimiz noktada sendikaların nicel olarak zayıflamasının temelini de

55 Çelik, s. 33.

56 Zaten Çelik, yazısının başka bir yerinde eski dönemde de küçük işletmelerin Türkiye’de gayet yaygın olduğunu ve sendikal hareketi belirleyen ana faktörlerden biri olarak etki yarattığını kendi de itiraf ediyor. Aynı yerde, s. 41.

57 Fordizm ve post-fordizm kavramları üzerine yerleştirilen tartışmanın ima ettiğinin aksine, son çeyrek yüzyılda ortaya çıkan yalın üretim, esneklik, toplam kalite yönetimi, insan kaynakları vb. uygulamaların ne teknolojide ne de kapitalizmin yapısında meydana gelen kaçınılmaz değişikliklerin ürünü olduğunu, bir sınıf mücadelesi taarruzu olduğunu başka bir yazımızda ayrıntısıyla ortaya koymaya çalışmış bulunuyoruz. Bkz. “Yalın Üretim ve Esneklik: Taylorizmin En Yüksek Aşaması”, *Devrimci Marksizm*, 3, Mart 2007.

açıklama fırsatını elde etmiş oluyoruz. *Sendikaların üye kaybı ve sendikalaşma oranlarının gerilemesi, kapitalizmin yaşadığı sözde benzersiz değişimin bir sonucu değildir; ne de sınıf mücadelesinden bağımsız nesnel faktörlerin bir ürünüdür. Dünya kapitalizminin otuz yıldır süren uzun krizi içinde sermayenin işçi sınıfının gücünü kırmayı amaçlayan büyük taarruzunun ürünüdür.* Hızla sayacak olursak, kuralsızlaştırma, özelleştirme, sosyal hizmetlerin budanması, yalın üretim (toplam kalite yönetimi, insan kaynakları yönetimi), işgücü piyasasında esnekleşme ve bütün ülkelerin işçileri arasında rekabetin derinleşmesi anlamını taşıyan küreselleşmecî politika, sendikaların son otuz yıldır nicel olarak zayıflamasının ardındaki temel nedenlerdir. Burjuvazi bilinçli olarak bir *sendikasızlaştırma* politikası uygulamaktadır.⁵⁸

“Sendikaların krizi” teorileri sendikaların zayıflamasını nesnel ve en uçta teknolojik faktörlere atfederek *sorunun bir sınıf mücadelesi sorunu olduğunu gizlemeye* yardım ediyor.

6. Sendikaların gerçek sorunu nedir?

Ulaştığımız noktada sorunu şöyle özetleyebiliriz. Dünya kapitalizmi 1970’li yılların ortalarından beri bir uzun krizden geçiyor. Kapitalizmin bütün uzun krizlerinde olduğu gibi bu krizde de sendikaların gücünde ciddi bir kayıp genel bir eğilim olarak gözleniyor. İşgücü piyasasının genel ortamından kaynaklanan bu güç kaybına, örgütlü örgütsüz bütün işçi sınıfı ve emekçiler gibi, işçi hareketinin sendikal kanadının da 1980’li yılların başından bu yana burjuvazinin neo-liberal, küreselleşmecî, esnekleştirici saldırısı altında yediği darbeler ekleniyor. Şimdi cevaplamamız gereken soru şudur: İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya çapında nicel anlamda büyük bir güç kazanmış olan sendika hareketi bu taarruza karşı neden etkili bir yanıt verememiştir? “Sendikaların krizi” teorisi bu soruyu hemen hemen hiç sormaz. Bu da doğaldır. Sendikalar devlet desteğine muhtaç, sermayenin ihtiyaçları öyle gerektirdiği için (“talep unsuru olarak ücretler”) güçlenmiş olan kurumlar, sendikaları zayıflatan faktörler ise kimsenin mücadeleyle püskürtemeyeceği nesnel faktörler olursa, sendikaların yapabileceği bir şey kalmaz. O zaman da “sendikalar neden etkili yanıt veremedi?” türünden bir soru doğmaz.

Uluslararası sendikal hareket bugün sermayenin büyük taarruzuna etkili bir yanıt geliştire(miyorsa bunun temelinde sendikal hareketin tarihsel bir süreç içinde varlık nedenini neredeyse bütünüyle yadsıyan bir çürüme eğilimini

58 Çelik ve Müftüoğlu’na haksızlık etmemek için buraya bir kayıt düşmek gerekiyor. Çelik yazısında “Sendikaların Altını Oyma Teknikleri” başlığı altında (a.g.m., s. 55-57) kapitalistlerin sendikalara saldırısından söz ediyor. Ama bunu daha önce uzun uzun tartıştığı ve “nesnel” olarak gördüğü gelişmelerle hiçbir biçimde ilişkilendirmiyor. Müftüoğlu ise sendikaları zayıflatan bir dizi faktörü özetlerken (a.g.m., s. 142-145) burjuvazinin saldırısından kaynaklanan bir dizi unsuru gündeme getiriyor, ama bunları “nesnel” olarak algıladığı faktörlerle iç içe ele alarak.

derinleştirerek geliştirmiş olması yatar. Yukarıda dördüncü bölümde belirli faktörlerin (işçi aristokrasisinin etkisi, sendika bürokrasisinin sultanı, devletle bütünleşme) ister emperyalist ister emperyalizme tâbi, bütün kapitalist ülkelerin sendikal hareketinde bir çürüme eğilimi yarattığını görmüştük. İşte “sendikaların krizi” teorisi, kriz olarak adlandırdığı olguyu son çeyrek yüzyıla özgü biçimde ele alarak ve böylece hareketin daha önceki dönemde sağlıklı bir gelişme yaşamış olduğunu ima ederek *çürümeyi gözlerden saklamakta*, böylece sorunlarla mücadele etmek için uygun yöntemlerin saptanmasını olanaksız hale getirmektedir.

Okuyucu “çürüme eğilimi”nden ne kastettiğimizi merak edebilir. “Çürüme” kavramından muradımızı anlatabilmek için birkaç örneğe başvuralım. Bu örnekler, sağıyla “sol”uyla sendikal hareketin emperyalist çağda ne tür bir karakter kazandığını sanıyoruz açıklıkla ortaya koyacaktır. İlk örneğimiz 20. yüzyılın başının en güçlü sendikal hareketi olan Alman sendikacılığından. 1917 yılında Ekim devrimi ile birlikte Rusya’da işçi ve köylüler sovyetler aracılığıyla iktidara yükseldikten sadece bir yıl sonra, 1918 Kasım ayında Almanya’da da bir devrim patlak vermiştir. Bu devrimde de, aynen Rusya’daki işçi, asker ve köylü sovyetleri gibi, Almanya’nın bütün sathında işçi ve asker konseyleri (Almanca’da “*rat*”lar) kurulmuştur. 1880’li yıllardan beri Sosyal Demokrat Parti ile birlikte kapitalizme karşı mücadele etmekte olan Alman sendikaları konfederasyonu (ADGB) kapitalistlerle imzaladığı “Kasım Anlaşması” ile bir takım tavizler (8 saatlik işgünü, sanayide işçi katılımı vb.) elde etmekle birlikte üretim araçlarının toplumsallaştırılmasından ve kapitalistlerin iktidarına son verilmesinden, Alman sendikacılığının (üstelik Marksist olmayan) bir tarihçesine göre “kasıtlı olarak kaçınmıştır”.⁵⁹ Böylece, bir işçi örgütü, üstelik onyıllar boyu sosyalizm yanlısı bir parti ile bağlantılı bir işçi örgütü, bir proleter devriminin patlak verdiği bir tarihsel anda, yani kapitalistler ile işçi sınıfı arasında iktidar sorunu üzerine mücadele verilmekte olduğu bir anda, tarihte ilk kez ağırlığını kapitalistlerden yana koymuştur.

Burada “ama bütün sendikaların devrimci olması gerekmez” diyen okuyucuların sesini duyar gibi oluyorum. Sendikaların ikili karakteri dolayısıyla bu doğrudur. Ama unutulmamalıdır ki bu sendika konfederasyonu “sosyalist” bir sendikadır. Alman işçilerinin büyük kitlesi ile (üniforma altında işçi ve köylüler demek olan) askerler konseylerde örgütlenirken ADGB kapitalist düzenden yana tavır almışsa, bu işçi aristokrasisinin ve bürokrasisinin Alman devletiyle bütünleşmesinde önemli bir merhaledir.

1919’da benimsenen bu tutum, sadece 14 yıl sonra Nazizm ile uzlaşma çabasına dönüşecektir. İşte burada hiçbir okuyucunun “ama sendikalar...” diye başlayan herhangi bir cümle kuramayacağı aşikâr. Alman sendika tarihine, ADGB’nin 1920 ile 1933 arasında başkanı olan Theodor Leipart’ın adıyla “Leipart çizgisi” olarak geçen bu yaklaşım, sendikaların siyasi partiler karşısında

59 Moses, a.g.y., 114 ve 124.

“tarafsızlığı” doğrultusundaki revizyonist-korporatist tezin arkasına sığınarak Nazi rejiminin sendikaları kapatmamasını sağlamak için Hitler’e ricacı olmuştur. Bunu yaparken Leipart’ın aynı zamanda tam da Nazilerin merkezi çizgisi olan Alman milliyetçiliği argümanlarına başvurması sendikaların kendilerini devlete uyarlamasının daha bu erken tarihte ne kadar ileri gitmiş olduğunun çarpıcı bir kanıtıdır.⁶⁰

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’nin tek işçi konfederasyonu AFL-CIO’nun çeşitli “enstitüleri” aracılığıyla Üçüncü Dünya işçi sınıfı hareketleri nezdinde ABD emperyalizminin çıkarlarını savunmak amacıyla yaptığı çalışmalar her ülkenin sendika hareketinin nasıl kendi devletiyle bütünleştiğinin çarpıcı bir kanıtıdır. Bunun ters yüzü, emperyalizmin desteğinde yapılan gerici ve işçi sınıfı düşmanı darbeler bu darbeleri yaşayan ülkelerin sendikalarınca destek verilmiş olmasıdır. Venezüella’da Chávez’e karşı düzenlenen ABD destekli 2002 darbe girişimini ülkenin geleneksel işçi konfederasyonu CVT’nin desteklemiş olması, bu konudaki sadece son örnektir. Türk-İş’in de genel sekreteri Sadık Şide’yi işçi düşmanı 12 Eylül’ün kurduğu hükümete Çalışma Bakanı olarak verdiği hatırlardadır.

Bütün bunlar aslında dünya sendikal hareketini bir kanser gibi sarmış olan devletle bütünleşme eğiliminin bazı çarpıcı örnekleridir. “Sol” sendikalar bile bu eğilimden muaf değildir. Fransa’da Mayıs 1968’de 10 milyon işçi o ana kadar tarihin gördüğü en büyük genel grevi üç hafta boyunca sürdürürken ve cumhurbaşkanı De Gaulle ülke dışına kaçmışken en büyük sendika konfederasyonu CGT’nin ADGB’nin “Kasım Anlaşması”nı hatırlatır biçimde “Grenelle Anlaşmaları” temelinde grevi sona erdirmesi (bir dizi fabrika buna rağmen grevi bir süre daha sürdürecektir) kendini “komünist” olarak niteleyen bir sendika konfederasyonunun bile “devleti kurtarma” misyonundan muaf olmadığını gösteren bir dizi örnekten biridir.

Bu sendikalar hiç mi sınıf mücadelesi vermezler? Hayır, sendikaların önemli bir bölümü, her şeye rağmen, günbegün iyi ya da kötü sınıf mücadelesi verirler. Belirli dönemeç noktalarında işçi sınıfının hayati çıkarlarını korumak için varolan tek araç bile olabilirler. Ama en hassas dönüm noktalarında, devletin ve düzenin bekası sorunu ortaya çıktığında, işçi aristokrasisi ve sendika bürokrasisinin devletle bütünleşmesi, sendikaları bütünüyle düzenin yanında yer almaya iter. Verilen örnekler bunun örnekleridir. Düzenin bekasına ilişkin bu yaklaşım, adım adım ekonomik alana sızar. Uluslararası sistem her bir ülkenin kapitalistleri arasında kıyasıya bir rekabetin arenası olduğu için, “ulusal çıkarlar” bürokrasiyi sermayenin büyük ekonomik stratejileriyle de uyuma doğru zorlar. İşte son çeyrek yüzyılda sendikaların her bir ülkede burjuvazinin benimsediği stratejiye uyum göstermesinin, cepheden karşı çıkmamasının ardında bu temel eğilim

60 Bkz. Moses, a.g.y., s. 68-69 ve 71. ADGB’nin cumhurbaşkanı Hindenburg’a yazdığı mektubun metni için bkz. Lozovsky, a.g.m., s. 145-46.

vardır. Burada anahtar kavram “ulusal ekonomi”nin rekabet gücüdür.

Bütün bu yazı boyunca “çürüme”den *bitmiş, tamamlanmış bir olgu olarak değil, bir eğilim olarak* söz ettiğimizi dikkatli okuyucu fark etmiş olmalıdır. Bunun nedeni şudur: Sendikalar bir yandan bürokrasinin hakimiyetine girmiştir, ama bir yandan da milyonlarca işçinin örgütlendiği mücadele ortamlarıdır. Bürokrasinin devletle ve sermayeyle barışının karşısında bu büyük işçi kitlelerinin periyodik olarak yükselen, kapitalist sınıfla kaçınılmaz biçimde karşı karşıya gelen mücadeleleri vardır. Bu yüzden sendikalar emperyalist çağda ağırlıklı olarak bu çürüme eğiliminin etkisi altında olmakla birlikte, bu aşamada dahi dönemsel olarak ciddi mücadelelere girerler. İşçi mücadeleleri eski sendikaları kendisine yeterli bir kanal olarak görmediğinde yepyeni sendikalar oluşur ve bunlar güçlü sınıf mücadelelerine araç olur. Yani emperyalizm çağında bile sendikalar hâlâ potansiyel olarak sınıf mücadelesinin ve devrimin araçlarıdır. Bu yüzden bir yanda bürokrasi ve kısmen işçi aristokrasisi ile bir yanda devrimci öncü arasında sürekli bir savaş alanı haline gelmişlerdir.

Sendikal hareketin bu çürüme eğilimini saptamadan ve ona uygun politikalar ve talepler geliştirmeden hiçbir “sendikaların krizi” teorisi işçi sınıfının karşısındaki büyük sorunlara çözüm bulamaz. Her kim ki bu çürüme eğilimini gizler, o, sendikalara bürokrasinin gözlüğünden bakıyor demektir.

7. Türkiye sendikal hareketi üzerine bir not

Dünya çapında sendikal hareketin günümüzdeki durumunu etkileyen ve geleceği için önemli olan birçok değişik faktörden söz edilebilir. Ama bizce yukarıda sözü edilen faktörler (işçi aristokrasisinin etkisi, bürokrasinin sultası, devletle bütünleşme) hareketin bugünkü karakterini kazanmasında belirleyici etkenlerdir. Bu yazının sınırları içinde Türkiye sendikal hareketini bir bütün olarak ve çeşitli yönleriyle inceleme olanağımız yok. Yalnızca Türkiye hareketine de dünya çapında belirleyici olmuş bu faktörler açısından kısaca bakmakta gelecekteki mücadeleler açısından yarar olduğu kanaatindeyiz.

Önce aşikâr olandan başlayalım. Türkiye sendikal hareketinin hakim geleneği devletle bütünleşmiş bir sendikacılıktır. Burada eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının işleyişinin önemli bir örneği ile karşı karşıyayız. Kapitalizmin erken geliştiği ve 20. yüzyılın başından itibaren emperyalist aşamaya geçmiş olan toplumlarda, devletle bütünleşme tekeli kapitalizmin gelişme eğilimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yani buralarda devletle bütünleşme kapitalizmin yaşlılık döneminin bir ürünüdür. Buna karşılık, kapitalistleşmeyi daha geç yaşayan toplumların önemli bir bölümünde, sendikacılığın ortaya çıkışı devletin gölgesinde, kimi zaman himayesinde olmuştur. Yani devletle bütünleşme buralarda kapitalizmin doğum ve gençlik dönemlerinin bir ürünüdür. Türkiye’de de sendikalar bu gelişmeye uygun bir seyir göstermiştir. Türk-İş hem önce ve ağırlıklı olarak

kamu sektörü işletmelerinde örgütlenmesi hem de devletle tam bir anlaşma içinde yürümesi anlamında bir devlet sendikacılığı geleneğinin taşıyıcısı olmuştur. O kadar ki kuruluşunun üzerinden yarım yüzyıldan fazla bir süre geçmiş olduğu ve son çeyrek yüzyıldır kamu işletmeciliği adım adım tasfiye sürecine girmiş olduğu halde Türk-İş hâlâ ağırlıklı olarak bir kamu kesimi işçileri konfederasyonu olmaktan kurtulamamıştır.

Türk-İş'in devletle bu denli iç içe ve anlaşma içinde gelişmiş olması, Türkiye'de sendikacılığa damgasını vurmuş olan bu konfederasyonun, daha doğumundan itibaren, uluslararası sendikal harekette zaman içinde ortaya çıkmış olan çürüme eğiliminden nasibini almış olması demektir. Eğer bu yazıda ileri sürülen genel teze uygun olarak sendikaların esas krizi buradan kaynaklanıyorsa, o zaman Türkiye'de sendikal hareketin esas çözülmesi gereken sorununun bu çok köklü özelliğın ortadan kaldırılması olduğu açıkça ortaya çıkar. Bunun anlamı, Türkiye'de sendikaların bürokrasinin sultanından kurtarılmasının ve devletle göbek bağlarının kesilmesinin Marksistlerin sendikal politikası açısından stratejik görev olduğudur. Bu Türk-İş'in kendi bağrında olabilir veya ona bir alternatif yaratmakla olabilir. Bu taktik bir sorundur ve mücadelenin gelişmesinin somut koşulları üzerinden kararlaştırılacak bir şeydir. Ama her durumda amaç bunu sadece işçi sınıfının bir öncü kesimi üzerinden değil, nihai olarak büyük işçi kitlelerini kavrayacak bir yöntemle gerçekleştirmektir.

Burada hassas soru şudur: Türkiye işçi sınıfının tek geleneği bu mudur? Bu soruya verilecek cevap, hareketin kendi geçmişiyle kuracağı ilişkiyi belirleyeceği ölçüde geleceğe de ışık tutacaktır. Sosyalist hareketin birçok unsuru, bugün 12 Eylül'den çeyrek yüzyıl sonra bu konuda şaşırtıcı bir tavır alıyor ve DİSK'in önemini küçümsüyor. Oysa DİSK 1967 yılında tam da Türk-İş'in devlet yanlısı sendikacılığına karşı sınıf mücadelecı sendikacılığın temsilcisi olarak ortaya çıkmıştı. 12 Eylül her şeyden önce Türkiye işçi sınıfının DİSK'te cisimleşmiş olan mücadelecı, militan geleneğini ezmek amacıyla yapıldı. Bu durumda, "ithal ikamecilik döneminde bir talep unsuru olarak ücretler" teorisinin etkisi altında olsun ya da olmasın, DİSK'in de Türk-İş gibi kolay gelişme fırsatı bulduğunu ileri sürmek⁶¹ gerçeklere bütünüyle aykırıdır. Yıldırım Koç'un bu konuda söyledikleri tam anlamıyla ibretliklidir: "...1980 öncesinde sendikalaşma nispeten kolaydı ve ortaya hantal bir örgütlenme çıktı...DİSK'te 1975 yılından itibaren görülen gelişme ise tabandan gelişen bir hareketin değil, TKP'nin yukarıdan aşağıya DİSK genel merkezinde ve DİSK'in bazı sendikalarında yönetime gelmesinin sonucuydu."⁶²

Yukarıda Koç'un son yarım yüzyılın Türkiye tarihinden hiçbir şey anlamadığını görmüştük. Bu pasajda ise uzmanı olduğu konudan, yani Türkiye sendikacılık tarihinden de hiçbir şey anlamamış olduğunu görüyoruz! Birincisi,

61 Çelik, a.g.m., s. 41.

62 Koç, a.g.m., s. 163.

DİSK'in örneğin "ağırlıklı olarak muhafazakâr partileri destekleme" veya "eylem alışkanlığının çok sınırlı olması" gibi özellikler taşıyan Türk-İş'ten farkını TKP'nin 1975'te DİSK'e yukarıdan aşağıya hakim olmasına bağlamak, ancak 1967'den 1975'e, hatta 1967 öncesinde Türkiye'de sınıf mücadelelerine gözlemini kapamakla mümkün olur. DİSK 1960'lı ve 70'li yıllarda muhteşem bir sınıf mücadelesi yükselişinin ürünüdür. TKP kendisi bu dalganın üzerine oturmuştur. Yani işçi sınıfı mücadeleleri bağımsız değişkendir, TKP bağımlı değişken. Böyle olmazdı, değil TKP gibi bürokratik bir parti, en devrimci parti bile kitleyi o ölçüde harekete geçiremezdi. İkincisi, 1980 öncesinde DİSK türü sendikacılığın kolay olduğunu söyleyen birinin, bırakalım başka her şeyi bir tek şu soruya bile cevap veremeyeceği açıktır: Bu sendikacılığın belki de en önemli ismi Kemal Türkler neden yaşanıp yatağında ölmüştür?

Aziz Çelik ve Yıldırım Koç gibi ideolojik anlamda "düşman kardeşler" sayılabilecek⁶³ iki yazarın aynı yargıda buluşması ilginçtir. Bunun belki şöyle bir açıklaması yapılabilir: her iki yazar da Türk-İş bünyesinde kariyer yapmıştır. Dolayısıyla 1967-80 DİSK geleneğinin Türk-İş'ten ayrı bir yere konulması kendi maddi konumlarına uymamaktadır!

Bu paradoksun açıklaması her ne olursa olsun, önemli olan şu gerçeği saptamaktır: Türkiye tarihinde bir değil iki sendikal gelenek mevcuttur: Bunlardan biri Türk-İş'te cisimleşir, öteki ise gençlik ve yükseliş dönemindeki DİSK'te. (Bugünün DİSK'i erken yaşlanmaya uğramış bir beden gibidir. Türk-İş'leşmenin sınırına gelmiştir.) İlki her daim devletçi çizgide yürümüştür; ikincisi ise, yönetiminin zaman zaman takındığı inanılmayacak kadar devletçi tavırlara rağmen esas olarak büyük gövdesiyle devletle karşı karşıya gelen bir sendikacılıktır.

Sınıf mücadelecisi sendikacılığın geleceği, Türkiye sendikal hareketinin bu ikinci geleneğinin mirasından yararlanarak, onun erdemlerini saptayarak, ama yaptığı büyük hataların eleştirisi ve özeleştirisi temelinde yükselecektir.

8. Sendikalar nasıl kurtulur?

Türkiye solunun "sendikaların krizi" konusundaki tespitlerinin köklü hatalar içerdiğini görmüş bulunuyoruz. Bu yaklaşımlarda esas sorun bir krizin varlığını saptama çabası bile değildir. Kendi içinde bu olumsal bir tartışmadır. Kriz olabilir ya da olmayabilir. Esas sorun, saptanan kriz ile kapitalizmin dönemleri arasında kurulan bire bir ilişkidir. Keynesçilik = güçlü sendikacılık, neo-liberalizm = sendikaların krizi: Formül budur ve bu formül yanlıştır. Yanlışlığının da iki nedeni vardır. Formülün ilk yarısındaki yanlış yukarıda uzun uzun anlatıldı. Keynesçilik, Altın Çağ, emek-sermaye uzlaşması—hangi yanlış adla anılırsa anılsın, 1970'li

63 Bu önermeyi açıklamaya gerek var mı? Aziz Çelik işçi hareketi içinde AB'nin en koyu savunucusu olan sol liberal unsurdur, Yıldırım Koç ise AB'nin "ulusalcı sol" denen kanattaki sendikal kadrolar arasındaki en faal karşıtı.

yılların ortalarından önceki dönemde sendikaların güçlü ve sağlıklı olduğuna dair herhangi bir fikir, emperyalist çağda sendikaların içine girmiş olduğu çürüme eğilimini gözlerden sakladığı için son derecede zararlıdır. Sendikaların 1975'ten önce sağlıklı olduğu sonucuna ulaşan herhangi bir bakış açısı işçi sınıfının değil bürokrasinin bakış açısıdır.

İkinci yanlış ise formülün ikinci yarısındadır. Neo-liberalizm çağında sendikaların işçi sınıfının “parçalanması” vb. dolayısıyla krize girdiğini söylemek, sendika bürokrasisini sorumluluklarından arındırmak demektir. Bugün yalın üretim ve esnek istihdam koşullarında yaşananlar, kapitalizmin tarihinde değişik aşamalarda ortaya çıkmış koşulların yeni bir versiyonudur. Nasıl o dönemlerde sendikalaşmak mümkün olduysa, sendikaların ciddi bir örgütlenme çabasıyla bugün de bu koşullar altında ilerleme kaydetmesi olanaklıdır. “Sendikaların krizi”ni kapitalizmin yeni örgütlenme biçimlerine atfetmek, kapitalizmin belirli bir örgütlenme tarzı altında sendikalaşmanın mümkün olmayacağını söylemekle eşanlamlıdır. Bu da bürokrasinin rahatlığını ve uzlaşmacılığını gözlerden gizleyen bir tahlildir. Lenin’i hiç unutmayalım: bürokrasi, burjuvazinin işçi sınıfı içindeki ajanıdır!

Türkiye’de bizim yaşadığımız durum özel olarak öğreticidir. Sendika bürokrasisi, hem Türk-İş’in hem DİSK’in bürokrasisi, önce 90’lı yılları neo-liberalizme ve özelleştirmeye karşı ciddi hiçbir muhalefet düzenlemeden geçirmiştir. Aynı dönem, bugün “esnekleşme çağında sendikacılık krize girmiştir” diyen Aziz Çelik’in fikirdaşları olan bir dizi sol liberalin, esnekliği Petrol-İş gibi sendikalar içinde “işçi sınıfının yararlanması gereken bir fırsat” olarak propaganda etmesiyle geçirilmiştir.⁶⁴ 1990’lı yılların sonundan bu yana ise sendika hareketi burjuvazinin ardında iki kampa ayrılmıştır: Bir yanda bütün kurtuluşu AB’den bekleyenler; öte yanda, AB karşıtlığını bütünüyle milliyetçi bir temele oturtanlar. Her ikisi de burjuvazinin farklı kanatlarına destek verirken sınıf mücadelesinden uzak durmaktadır. Sendikalar krizde ise bu politikaların sorumluluğu yoktur da bütün suçu nesnel koşullara mı atfedeceğiz? Burada “sendikaların krizi” teorisinin kendini karşı karşıya bulduğu durum, 12 Eylül sonrasında sendika bürokratlarının sürekli olarak yasalardan şikâyet edip, “bu yasalarla örgütlenmek mümkün değil” teranesine benzer bir durumdur. Nasıl yasaların gerçekten kötü olması örgütlenme çabasının yetersizliğinin bir gerekçesi olamazsa, aynı şekilde kapitalizmin bugün sınıfı küçük işçi kolektiflerine ayırıştırması veya başka önlemleri de sendikaların krizini kaçınılmaz kılmaz. Her iki durumda da dış nesnel koşulların gerçekliğini yadsımak mümkün değildir, ama bunlara belirleyicilik atfetmemek gerekir. Esas üzerinde durulması gereken, *mücadele açısından* esas belirleyici olan, sendikaların iç nesnel koşullarıdır.

64 Bu satırların yazarı, 1990’lı yıllarda çeşitli sendikalarda (Petrol-İş, Hava-İş, Selüloz-İş vb.) uzun süre boyunca sendika eğitimliği yapmış olduğu için sendikalarda esneklik propagandasına kendi kulaklarıyla ve gözleriyle tanık olmuş ve bu görüşlere şiddetle karşı çıkmıştır.

“Sendikaların krizi” teorisinin bu iki hatasının birbirini tamamladığına da dikkat çekelim. Bu teori, sendikaların gücünü de zayıflığını da *nesnel* koşullara atfeder. İradeye, mücadeleye, öznel faktöre hiçbir yer tanımayan *objektivist* bir teoridir. 1975’ten bu yana sendikaların yaşadığı sorunlarda bürokratikleşmenin ve devlete bağımlılığın belirleyici rolünü görememesi, 1945-75 arası dönemde sendikaları sağlıklı görmesiyle, çürüme eğilimini öne çıkarmamasıyla doğrudan ilişkilidir. Burada bir parantez açarak, “sendikaların krizi” teorisyenlerinin en azından bir bölümünün sendikal bürokrasiden şikâyet ettiğini, sorunların bir bölümünü bu toplumsal katmanın sendikalar üzerinde kurduğu hakimiyete attettiğini kaydedelim. (Buna karşılık, sendikaların devlete bağımlılığından pek az söz edilir.) Ama mesele bürokrasiyi de *sorunlardan biri* olarak görmek değildir. Mesele bürokrasi ve devlete bağımlılığı *esas sorun* olarak görmektir. Sendikalarda bu temelde mücadele vermeyen bir hat, işçi sınıfının bu örgütlerini kolay kolay gerçek sınıf mücadelesi araçları haline getiremez.

Tespit yanlış olunca çözümler de kaçınılmaz olarak yanlış olacaktır. Burada çözüm önerilerini uzun uzadıya eleştiriye tâbi tutacak yerimiz yok. Ama kısaca şu noktalara dikkat çekelim:

- *AB temelli çözüm arayışı* bütünüyle çıkmaz sokaktır. AB’nin Türkiye işçi sınıfının hazlihazırda varolan örgütlenme sorunlarına bir çözüm olamayacağı bugüne kadar yapılan tartışma içinde zaten kanıtlanmıştır. Üstelik AB sendikacılığının sınıf uzlaşmacı politikaları (“sosyal diyalog”) Türkiye sendikacılığı için yeni sorunlar da yaratacaktır. En önemlisi ise şudur: Sorunların çözümünün AB’ye havale edilmesi, işçi sınıfı üzerinde bir *afyon etkisi* yaratmakta, onu mücadele yerine pasifliğe itmektir.

- Sendikaların sorunları çözülecekse, *bugünkü sendikaların bütünüyle ortadan kalkması gerektiği* tezi Türkiye solunda kimilerince ciddi ciddi savunulmuştur. İşçi sınıfının varolan örgütlerinin bir kenara bırakılması ve yerine Lenin’in deyişiyle “bakır”, temiz örgütlerin kurulması önerisi, yaşayan bir organizma olarak sınıfın somut varlığının yerine solcuların kafasındaki hayalleri geçirmekten başka bir işe yaramaz. Bugünkü durumda varolan bütün sendikaların içinde çalışmak gerekir. Bu sendikaların yerine yeni sendikaların ve yeni bir konfederasyonun kurulup kurulmayacağı, sınıfın anlamlı bir kitlesinin yarın sınıf mücadelesi yükseldiğinde göstereceği eğilimlere bağlı olarak kararlaştırılması gereken taktik bir sorundur. Bir taktik sorunu genel bir çözüm olarak öne sürmek her şeyi yanlış anlamaya yol açar.

- *Toplumsal hareket sendikacılığı* tezi, gerek uluslararası planda, gerekse Türkiye’de son derecede zayıf temelleri olan bir yöneliştir. Bir kere bu tezi savunan uluslararası literatür inanılmaz derecede zayıf ve kafası karışık bir literatürdür.⁶⁵ Bu zaafın en çarpıcı yanı da hiçbir biçimde toplumsal hareket

sendikacılığı örneği olmayan bir takım yeni sendikaların (Filipinler’de KMU, Güney Afrika’da COSATU, Brezilya’da CUT, Güney Kore’de KCTU) sanki bu tür sendikacılığın öncüsü olarak gösterilmesidir. Başka bir biçimde söylersek, toplumsal hareket sendikacılığı somut gerçeklikte ortaya çıkan bir gelişmenin teorileştirilmesi değildir. Postmodernizm ve post-Marksizmden esinlenmiş bir takım teorisyenler, bazı yeni sendikal hareketleri kendi kafalarında geliştirdikleri modelin Prokrüst yatağına yatırmaktadırlar. Toplumsal hareket sendikacılığının esas belirleyici özelliği anti-Leninist tavrı ve devrimci parti karşıtlığıdır. Bunun bir uzantısı olarak toplumsal hareket sendikacılığı anarko-sendikalizmin çağdaş bir versiyonudur. Devrimci partinin sendikal hareketle kuracağı ilişkinin ne kadar önemli olduğunu yukarıda vurgulamış olduğumuz için burada bu konunun ayrıntısına girmeyeceğiz. Bunun ötesinde toplumsal hareket sendikacılığının sendika hareketinin başka ezilen toplumsal katmanlarla ittifak içinde yürümesi gerektiği tezinin bu anlayışa özgü hiçbir yanı yoktur.

• *Sendikalı işçilerin aristokratlaştığı görüşünden hareketle güvencesiz işçiler arasında çalışma* fikri, işçi sınıfının örgütlü olan kesimlerini, yani burjuvaziye en güçlü biçimde kafa tutabilecek kesimlerini bürokrasinin sultasına, yani son tahlilde karşısında mücadele edilmesi gereken güç olan burjuvaziye terketmek anlamına gelir. Güvencesiz işçilerin arasında elbette çalışmak gerekir, ama bu sendikalar içindeki çalışmadan dahi zor sonuç elde edilebilecek bir alandır.

Doğru yaklaşım, her şeyden önce, varolan sendikaların içinde mümkün olduğu kadar yoğun bir biçimde çalışmaktır. Sendikalar içinde devrimci bir faaliyet, sınıfın öncü kesiminin, yani politik bilinç kazanan kesiminin sendikaların içindeki gücünü arttırdığı ölçüde sendikal hareketin sorunlarının çözümünde esas aktör yaratılmış demektir.

Bu çalışma, elbette sendikaların sermayenin büyük taarruzu karşısında militanca ayağa kalkmasını savunmalı, burjuvazinin öne sürdüğü “ekonomünün ihtiyaçları”, “uluslararası rekabet”, “verimliliğin sağlanması” gibi sınıfların çıkarlarını görünürde ortaklaştıran bütün argümanlara karşı çıkararak politikalarını sınıfın temel çıkarları üzerine yerleştirmelidir. Aynı zamanda sendikaların daimi bir örgütlenme taarruzu içinde olması, birikmiş büyük fonların örgütlenme ve eğitim faaliyetleri için kullanılması doğrultusunda ısrar etmek gerekir. Nihayet, nerede mücadele varsa, her sendikadaki devrimci sendikacılar ve öncü işçiler o mücadeleyle dayanışma için kendi sendikalarını harekete geçirmeye çalışmalıdırlar. Sermayenin güncel stratejisinin merkezinde işçi sınıfının çeşitli bölüklerini birbirinden yalıtılmak ve rekabet içine sokmak vardır. Öyleyse sendikalar bu dönemde dayanışmaya özel bir önem atfetmek zorundadır.

Sendikalarda sermayeye karşı verilecek sınıf mücadelesi, örgütlenme taarruzu ve dayanışma gibi temel görevlerin dışında sendikaların çürüme eğiliminin dayattığı ilk görev sendikaların devletten bağımsızlaşması için mücadele etmek-

Devrimci Marksizm

tir. İkinci görev, bürokrasinin sultasına karşı mücadeledir. Bu görev çeşitli biçimler alacaktır. Bunlar arasında ikisi öne çıkar: Bürokratların ayrıcalıklarına karşı mücadele ve sendikal demokrasinin tesisi.

Bütün bunlar ve başka görevler için elbette uzun ve ayrıntılı bir mücadele planı oluşturmak gerekir. Ama bu yazının sınırları çerçevesinde önemli olan şudur: Doğru yolda yürüyebilmek için sendikaların işçi sınıfı açısından önemini ve sorunlarını doğru kavramak gerekir. Bu yazı bu görevi yerine getirebildiyse amacına ulaşmış demektir.

Sendikal harekette bir “intihar denemesi”: Toplumsal Hareket Sendikacılığı

Kurtar Tanyılmaz

Giriş

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de 80’li yıllardan günümüze sermaye-emek çatışmasının en somut olarak açığa çıktığı alan herhalde esnek çalışmadır. Esnek çalışmanın en temel özelliği işçiler arasında rekabeti artırmak, işgücü maliyetlerini kısarak artı değer oranını yükseltmek ve böylece kıvrıllık krizine bir cevap verebilmek. Örneğin 1992 yılında Kuzey Amerika’da tarihinin bir yıl içindeki en büyük zararı olan 8.7 milyar doları kaybeden General Motors (GM), ABD ve Kanada’da 20 fabrikayı kapatacağını ve 74 bin kişiyi işten çıkaracağını açıklamıştı¹. Michigan ile Texas arasında bir seçim yapılacaktı. 1988 yılında yapılan bir şirket içi “rekabet” araştırması Michigan’daki fabrikaya 5 üzerinden 4.1, Texas’takine ise yüksek nakliye giderleri nedeniyle yalnızca 1.5 puan

1 Richard J. Barnet/John Cavanagh, *Küresel Düşler; İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, 1995, Sabah Yay., çev. Gülden Şen, s. 252.

vermişti. Ancak GM Michigan'daki işçileri başka fabrikalarında daha kolay değerlendirebileceği düşüncesiyle Texas fabrikasını seçti. Kararı etkileyen bir diğer önemli (!) gerekçe de Texas'taki işçilerin fazla mesai almadan üç vardiya çalışmayı kabul etmiş olmalarıydı.

İşçiler arasında bu artan rekabet ve ağır çalışma koşullarına en çok tepki vermesi gereken sendikalarda ise genel bir eğilim olarak durgunluk gözlenmekte. Örneğin Ford firması, Meksika'daki fabrikasında ABD'de yaygın olan ve yeni işçileri deneyimli işçilerin çırağı olarak gören uygulamadan kaçınmakta, eskilerin fabrikaya **eski** tavırları ve çalışma yöntemlerini sokacağından korkmaktadır. Sendika ise fabrika içinde olup biten konusunda hemen hemen hiç söz sahibi değildir. Ford burada Meksika'daki daha eski fabrikalarında ödediği ücretin yarısını vermekte ve ek yardımların üçte birini kesmektedir. Amerikalı bir yönetici "bana kalırsa" demektedir, "burada sendika filan yok"².

İşte sermayenin işçi sınıfı üzerindeki saldırısını yoğunlaştırdığı bu koşullarda "sendikalar ne yapabilir?" sorusu anlam kazanıyor. Özellikle "küreselleşme çağı" diye ifade edilen, bizce aslında kapitalizmin 70'li yıllardan itibaren yeniden yaşadığı uzun krizinin ifadesi olan bu dönemde giderek yaygınlaşan esnek çalışma koşulları, sendikal hareket içinde bir ayırım noktasına gelinmesinde başat rol oynamaktadır: Uzlaşmacı sendikacılık mı yoksa mücadelecilik sendikacılık mı?

Mevcut sendikaların işverenlerle ve devletle girdikleri "ehven-i şer" politikası ve sınıf işbirliğine dayalı "sosyal diyalog" ya da sosyal ortaklık karşısında hâlâ direniş ve sendikal mücadele mümkün diyen çeşitli akımlar söz konusu. Bu akımların en önde gelenlerinden biri olan Toplumsal Hareket Sendikacılığı (bundan sonra THS) şu tespitite bulunuyor: Son 15-20 senelik dönemde "küreselleşme"nin ve yalın üretimin sınıf mücadelesi üzerindeki baskıları işçi sınıfı ve örgütlerini daha mücadelecilik bir konuma itelemiş durumda. İşçi sınıfını temsil eden yöneticiler o kadar çok firma rekabeti ve sosyal ortaklık gündemiyle hareket ediyorlar ki, bu süreç ancak sendika içi çatışma ve mücadelelerle bir ivme kazanabiliyor. Bu tespitten hareketle THS'yi neo-liberal sermaye saldırısına başarıyla yanıt vermiş bir sendikacılık deneyimi olarak görmenin mümkün olduğu söylenmektedir. Benzer şekilde Türkiye emek hareketi içinde de radikal bir muhalefetin inşa edilme sürecinde THS modelinin önemli imkânlar sunduğu görüşü oldukça yaygınlık kazanmış durumdadır³.

Türk solunda sendikal politika yaklaşımlarını (1) varolan sendikalarda çalışma yapmaktan uzak durmayı savunanlar ve (2) sendikalarda çalışma yapmayı önemseyenler⁴ olarak ikiye ayıracak olursak THS'nin ilk yaklaşımın bir örneği olduğunu ileri sürmek yanlış olmasa gerek. THS savunucuları "geleneksel" sendikalarla olmayacağı görüşündedirler:

2 Barnet/Cavanagh, age., s. 252.

3 M. Özügürlü, *Emek Tartışmaları*, DİSK yay., 2008, s. 360.

4 S. Savran, bu sayıdaki yazısı

Kısacası bugün işçi sınıfı saflarında yaşanan değişim bütün farklılıklarına rağmen geleneksel sendikal hareketin bütününe etkiliyor. Geleneksel sendikal hareket, eski örgüt yapısı ve mücadele tarzıyla yeni işçi kitlesini kavramaktan uzaktır. (...) Yeni işçi kitlesini örgütleyebilmek için yeni bir sendikal hareket kurmak gerekir⁵.

(...) Bu anlamıyla varolan sendikal yapıların sınıf mücadelesinin önünü açacak yeni imkanlar yaratmasını beklemek ya da bu yapıları dönüştürmeye çalışmak gibi safiyane çalışmalar hüsrarla sonuçlanmaya mahkumdur⁶.

Mevcut sendikalarda çalışma yapmaktan uzak durmayı savunmakla birlikte mücadeleciler bir sendikacılık anlayışını savunan bu yaklaşım karşısında devrimci Marksistler olarak nasıl bir tavır almak gerekir? THS, bir karşı strateji olarak sendikal hareketi yeniden canlandırabilir mi, sendikal hareketin günümüzdeki sorunlarına cevap verebilir mi? Bu yazıyla amaçlanan yukardaki sorulardan hareketle hem günümüzde dünya ölçeğinde ve Türkiye özelinde sendikal hareketin içinde bulunduğu açmazların gerçek nedenlerini ortaya koymak hem de buna bir çözüm olarak sunulan THS'nin sol-sendikalizm ya da anarko-sendikalizmin güncel bir versiyonu olarak sınırlarını ve iç çelişkilerini ortaya koymak. Bu tartışma aynı zamanda özellikle son yıllarda politikleşen genç bir işçi kuşağı ve bunun yanı sıra genç militanlar için de mevcut sendikal yapılar göz önüne alındığında THS yaklaşımının bir çekim merkezi olmasından dolayı da önem taşıyor.

Yazıda önce THS'nin mevcut, "geleneksel" sendikal hareketin sınırlarına ilişkin, "sendikaların krizi" tespitinde somutlaşan görüşleri özetlenmeye çalışılacak. İkinci olarak THS savunucularının bu yaklaşımı hangi amaçlar, kavramsal çerçeve ve mücadele tarzı etrafında teorileştirdikleri, bu arada hangi somut deneyimlere başvurdukları gösterilecek. Nihayet üçüncü bölümde THS yaklaşımının sendikaların günümüz kapitalizmindeki çelişkilerini aşma kapasitesi taşıyıp taşımadığı araştırılacak, bu konudaki sınırlılıkları ortaya konacak. Sonuç bölümünde alternatif bir sendikal hareket için gerekli ve yeterli koşulların ne olabileceği konusunda bazı ipuçları verilmeye çalışılacak.

5 THS Broşürü, www.sendika.org. Elbette THS yaklaşımını benimseyip ya da en azından bu yaklaşıma sempatiyle bakanlar arasında "geleneksel" sendikalarda çalışan ve fakat düzenle bütünleşmemiş bir dizi mücadeleciler sendikacı dostlar tarafından yanlış anlaşılacak bakımından şunu netleştirmekte fayda vardır: Bizim en azından bu yazı kapsamında derdimiz, yanlış teorilerden hareketle yanlış bir politik yönelişe evrilme tehlikesini içinde barındıran bu yaklaşımla hesaplaşmaktır, yoksa bu yaklaşımı benimsemiş ya da bu yaklaşıma sempati duymakta olanların sendikal yaşamdaki somut pratikleriyle değil.

6 T. Sertlek, "Emek Hareketinin Durumu", *Özgür Üniversite Forumu*, Temmuz-Eylül 2001, sayı: 15, s. 8-9.

“Sendikal kriz” ve “yeni” sendikacılık

THS savunucuları da sendikal hareket içindeki başka bir çok akımın benimsediği “sendikaların krizi” teorisine yaslanmaktadırlar. “Sendikal kriz” teorisini ileri sürerken THS yandaşlarının başvurdukları göstergeler şunlardır⁷: Sendikalı işçi sayısında azalma, toplu sözleşme ve grevlerin başarısız olması, grev sayısında azalma, sendikal bürokrasinin işçilerde güvensizliğe yol açması, işçi sınıfının taleplerinin siyasal alana taşınmaması, sınıf bilincinin körelmesi. Mevcut sendikal yapılarla bir örgütlenmenin ve mücadelenin mümkün olmadığı görüşüne de dayanak oluşturan ve sendikaların krizine işaret ettiği belirtilen bu göstergelerin arkasında bazı nesnel ve öznel etkenlerin bulunduğu ileri sürülmektedir. Sırayla ele alacak olursak:

A) Nesnel etkenler:

a- “Fordizm”in krizi: kapitalizmin işçi sınıfının tüketim kapasitesini yükseltme ihtiyacı olduğu, ama bunun gerçekleştirilemediği, dolayısıyla da İkinci Dünya Savaşı sonrası emekle sermaye arasında ortaya çıkan ve Refah Devleti kavramında somutlaşan “toplumsal uzlaş”ın bittiği belirtilmektedir.

b- Kapitalizmin benzersiz bir değişim geçirdiği, “yeni bir evreye girdiği” ileri sürülmektedir. “Küresel kapitalizm” diye adlandırılan bu yeni evrenin ulusal işçi örgütlerini zayıflattığı⁸, sendikaların krizinin arka planında bu dönüşümün yattığı belirtilmektedir:

Sermaye, küreselleşmeyle kol kola, enformasyon ve enformasyonun hükmettiği teknolojik bir çağa sıçramaktadır. Bu olgu emek ile sermaye arasındaki ilişkilerin tarihsel tanımını, ikincisinin lehine yeniden yapma sonucunu getirmiştir. Sermaye esneklik ve uyum gücü kazanırken, geleneksel işçi sınıfının giderek dağılması daha belirgin bir hal almıştır. Buna karşılık emek ve onun örgütleri katılıkla ve genel olarak yeni düzene uyum sağlayamamakla maluldür⁹.

Aynı zamanda sermayenin küresel çapta artan hareketliliğinin yeni bir sermaye stratejisine (“neo-liberal”) ve bunun da işçi sınıfında köklü değişikliklere yol açtığı iddia edilmektedir. Bu kavrayışa göre yeni teknolojiler ve “küresel kapitalizm”le birlikte sermaye-emek ilişkisinin merkeziliği ortadan kalkmıştır

7 THS Broşürü, www.sendika.org, 2004.

8 Barchiesi, “Transnational Capital, Urban Globalization and Cross-Border Solidarity: The Case of the South African Municipal Workers”, *Antipode*, vol. 33, number: 3, s. 387.

9 R. Munck, *Marx@2000*, Kitap Yay., 2003, çev. Yalçın Yusufoglu, s. 102.

ve iş artık kimliğin özü değildir¹⁰. Artık farklı kimlikler ve çelişkiler de önem kazanmıştır. Coğrafi açıdan belli bir yerde yoğunlaşmış, sanayi ağırlıklı, homojen işçi sınıfının yerini parçalanmış, dağınık, eğreti çalışan bir “yeni işçi kitlesi” almıştır¹¹. Buna “bütün yoksullar” da denilmektedir¹². Yapısal işsizlik ve işsiz kitlesinin varlığı yeni proleterleşme dalgasının ayırt edici tarafıdır¹³. Üstelik “yeni işçi kitlesi” işçi sınıfının ana gövdesi olmuştur¹⁴. Türkiye’den örnek verilecek olursa, “DİSK’in de başarısız kalmasının temelinde nesnel faktörlerin (yeni bir işçi kuşağının ortaya çıkması) önemli bir rolü vardır”¹⁵ denilmektedir.

B) Öznel etkenler:

THS yaklaşımından hareket edenler yukarıda özetlenen nesnel etkenlerin yanı sıra sendikal yapılar içindeki bazı öznel etkenlerin de bu krizde rol oynamış olabileceği kanaatini taşımaktadır. “Sendikal kriz”e işaret eden önemli bir olgunun sendikaların işçi sınıfının taleplerini siyaset alanına taşımada giderek daha da etkisizleşmesi olduğu ileri sürülmektedir. Bunun sorumlusu olarak “bürokratik sendikacılık” anlayışı gösterilmektedir:

Öznel unsurların en başta geleni, geleneksel sendikal hareketin büyük bir bölümünü saran yozlaşmış kast ilişkilerinde somutlaşmaktadır. Geleneksel sendikaların önemli bir bölümünde sendikal demokrasinin adı bile zaten yoktur¹⁶.

Bürokratik sendikacılık anlayışının yanı sıra diğer öznel etkenler olarak yöneticilerin siyasal zihniyetleri ve bunların her ikisinin de arkaplanında “sosyalizmin, yani işçi sınıfının insani kurtuluş umudunun, emek hareketi üzerindeki ideolojik hegemonyasının kırılmış olmasının” yattığı belirtilmektedir:

İdeolojik-politik yalpalama sendikal hareketi bir siyasi önderlikten de tamamen yoksun bıraktı. Bu da sendikal harekette hedefin ve yönün belirsizleşmesine, sendikal etkinliğin sadece ‘varolan üyelerin işçi-işveren ilişkilerinden kaynaklanan sorunlarının çözümü’ ekseninde tanımlanmasına zemin oluşturdu¹⁷.

10 M. Neary, “Labour Moves: a Critique of the Concept of Social Movement Unionism”, 2002, s. 151, P. Waterman, “Social Movement Unionism: A New Model for a New World”, 1991, ideas.repec.org/p/iss/wpaper/110.html.

11 K. Moody, “Towards an International Social-Movement Unionism”, *New Left Review*, 1997, s. 53.

12 P. Waterman, *Antipode*, s. 322.

13 THS Broşürü, www.sendika.org.

14 THS Broşürü.

15 THS Broşürü.

16 THS Broşürü.

17 THS Broşürü.

Görüldüğü üzere THS yaklaşımı sendikal bürokrasi ve yozlaşma sorununun öznel temellerini kapitalizmin tarihsel gelişiminden çok, bir ideoloji ve “zihniyet” meselesi olarak ele almakta, bu düzeydeki “yalpalamaları” ise sosyalizmin reel uygulamalarının yenilgisi ile açıklamaktadır.

C) Sendikal Krize Çözüm: “Yeni Sendikacılık”

THS’ye göre günümüzde sendikacılığın krizi emek hareketinin kendi içinde bir kriz değil, belli bir sendikacılık tipinin krizidir¹⁸. THS, “yeni proleterleşme dalgası”nın neden olduğu sınıf bileşiminin parçalanması ve sınıf bilincinin zayıflaması gibi olumsuz olguları, işyeri, işkolu ve meslek gibi bölünmeleri aşan bir örgütlenme yaratarak yanıtlama çabası olarak görülmektedir. “Geleneksel” sendikalar karşısında THS, teorik bir model oluşturmaktan daha çok, farklı ülkelerde yaşanan deneyimlerin ortak yanlarına vurgu yapmak ve yeni sendikal hareketleri geleneksel olandan ayırmak için kullanılmaktadır. Waterman’ın ifadesiyle

işçi hareketinin de giderek farkına vardığı gibi ne sosyalizm ne de milliyetçilik (ne de elbette kapitalizm) işçileri ve halkları özgürleştirebildi. Belki de toplumsal hareket sendikacılığı dünya çapında ve sürekli kendini yenileyen bir alternatif sunmaktadır¹⁹.

“Toplumu dönüştürme mücadelesinde işçi sınıfı nasıl örgütlenmeli?” sorusuna THS’nin cevabı sendikaların da bir toplumsal hareket olarak ele alınması gerektiği yönündedir. “Eski” işçi hareketi gelecek mücadelelerde tam bir rol oynayacaksa, yeni bir toplumsal hareket olmaya ihtiyacı vardır²⁰.

Artık günümüzde gerekli olan sendikalar içinde yeni bir alternatif toplumsal hareketin varlığıdır ki, bu toplumsal hareket eski sosyalist partinin (öncücü, sekte, bürokratik) rolünden farklı olmalı, işçilerin çoğul çıkarlarını ve kimliklerini gözetmelidir²¹.

Bu açıdan THS, örgütlü emeğe sivil toplumdaki ilerici güçlerle ittifak yaparak pazarlık gücünü artırma çağrısı, bir karşı strateji olma iddiasındadır²². Sendikalar üretim alanının dışına çıkıp, daha geniş meseleleri gündemlerine almalıdırlar. Bir

18 R. Munck, age, 1999, s. 12. Türkiye’den bir örnek için bkz. M. Özügürlü, *Emek Tartışmaları*, DİSK Yay., s. 352.

19 Waterman, age., s. 24.

20 Munck, age., s. 356.

21 Waterman’dan aktaran M. Neary, s.152.

22 Lier/Stokke, “Maximum Working Class Unity? Challenges to Local Social Movement Unionism in Cape Town”, *Antipode*, s. 802.

tür topluluk-yönelimli (community-oriented) sendikacılık anlayışdır söz konusu olan. Bu yaklaşıma göre “küreselleşme” ve “yeni işçi kitlesi” ile birlikte işçi hareketi de bu gelişmeler karşısında yeni toplumsal hareketler ile koalisyonlara girerse yeniden canlanmak için bir fırsat bulabilir²³. Çünkü Munck’un ifadesiyle

Görünüşe göre sanayi toplumundan post-endüstriyel topluma geçiş ortaya yeni bir toplumsal tip çıkarmıştır. Üleşimle ilgili eski anlaşmazlıklar, yerlerini kimlik ve toplumun nitel dönüşümü gibi konulardaki kaygılara bırakmıştır. Başka türlü söylersek, ekonomik vurgunun yerini kültürel vurgu almıştır. “Yeni” sosyal hareketler, geç kapitalizm altında ortaya çıkan yeni antagonizmalara verilen bir yanıt gibi görülmektedir²⁴.

Mevcut sendikal yapıların yeni işçi kitlesiyle ilişki kurma ve onları toplumsal mücadeleye kazanma gibi bir derdi olmadığı tespitinden hareketle, var olan geleneksel yapılarla aynı kulvarda yürümenin doğru olmadığı²⁵, “yeni işçi kitlesini” kucaklamayı kendisine sorun etmeyen bir emek hareketinin başarı şansının olmadığı ileri sürülmektedir.

Yeni sendikal hareketin yaratılmasında belirleyici dinamik yeni işçi kitlesidir. Yeni işçi kitlesi nasıl örgütlenecek? Bugün karşı karşıya olduğumuz soru budur²⁶.

Çekirdek işgücünün yeni bir emek hareketinin gerçek bir parçası haline getirilmesi, örgütsüz ve dağınık çevre işgücünü, yeni bir emek hareketinin oluşumunda ana gövde yapabilmeye bağlıdır²⁷.

Muhakeme şöyle devam etmektedir: Yeni işçi kitlesini geleneksel emek hareketleri ve sendikal yapılar örgütleyemez²⁸. İşçilerin geleneksel tarzda örgütlenmelerinin önündeki – sermayenin saldırı stratejisi ve hukuksal engellerden daha çok – en önemli engel bu çok parçalı işçi sınıfıdır. Dolayısıyla yeni işçi kitlesini yeni bir tarzda örgütlemek gerekir. Yeni işçi kitlesini örgütleyebilmek için yeni bir sendikal hareket kurmak gerekir. Yeni sınıfsal dinamikler üzerinde yükselen yeni bir emek hareketinin inşası, işçi sınıfının yeni örgütlenme biçimlerine yönelmesi gerekmektedir.

Yeni bir sendikal hareket kendisini ancak yeni bir alan tanımları üzerinden var

23 P. Waterman, age. s. 10-15; Lier/Stokke, age., s. 802.

24 R. Munck, *Marx@2000*, s. 99.

25 T. Sertlek, “Emek Hareketinde Yol Ayrımının Zorunluluğu Üzerine”, 2004, www.sendika.org.

26 THS Broşürü.

27 THS Broşürü.

28 R. Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, Kitap yayınevi, 2003, çev. Mahmut Tekçe, s. 221.

edebilir. Bu yeni alan tanımı, sendikal mücadelenin temel olarak hareket temelinde örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır. Zira proletaryanın değişen kompozisyonu ve bunun sonucu olarak proletaryanın sayıca kalabalık kesimlerinin örgütsüzlüğü ve sorunlarının yakıcılığı geleneksel örgütlenme biçimlerinin yanıtlayabileceği bir şey değildir²⁹.

THS yaklaşımına göre, madem yeni işçi kitlesi günümüz kapitalizmde bu kadar merkezi rol oynuyor, o takdirde şu sorun ortaya çıkmaktadır³⁰: Bunca dağınık bir çalışma biçimine maruz kalan yeni işçi kitlesi sınıf kimliğini nereden alacak, kendiliğinden sınıf bilincini nasıl kazanacak? THS, yeni işçi kitlesinin kendilerini diğer toplumsal kesimlerden ayırt eden bir sınıfsal kimliğe *dolaysız* olarak ulaşmasının zor olduğu görüşündedir. Bugün sınıf mücadelesi koşulları böylesine dolaysız ve nesnel bir sınıf kimliği oluşumuna elverişli değildir. En büyük engel sınıfın çok katmanlı, parçalı, dağınık yapısıdır. Bu dağınık yapının “kendiliğinden” sendikal bir sınıf bilincini doğurmasını beklemek doğru değildir³¹.

Dolayısıyla kendiliğinden bir işçi sınıfı bilincinin doğmasını engelleyen bu ortam aynı zamanda bu kitle içerisinde milliyetçiliğin, dinsel ideolojinin ve bir takım cemaat kalıplarının etkili olmasını getiriyor³².

Kapitalizmin yeniden yapılanması, işçilerin “kendi için sınıf” bilincinin oluşması sürecini doğrudan etkileyen bir faktör olduğu gibi aynı zamanda işçilerin bilinç dünyasının oluşmasında üretim sürecinin yanında emeğin yeniden üretim alanlarında (mahallelerde, eğitim, sağlık ya da kültür faaliyetleri etrafında) oluşan bilincin daha etkili olmasını da beraberinde getirmektedir³³. THS’nin temel görevi, sivil toplum ve devlet ilişkileri ışığında kavranması gereken politika alanı ile ekonomi alanı arasındaki burjuva ayrımın aşılmasıdır. Gerçek hayatta “ekonomi ve politika arasındaki ayrım”dan kastedilen işyeri ile işçilerin geride kalan yaşam alanlarının birbirinden ayrılmasıdır³⁴. THS, bu yeni tarihsel-toplumsal koşullarda etkin sendikacılık yapmak için işyeri ile yaşam alanı, ekonomik mücadele ile politik mücadele, formel sektör ile çalışan yoksullar gibi ayrımların ötesine geçme amacındadır.

29 M. Beşeli, “Sendikacılığın Sefaleti”, *Özgür Üniversite Forumu*, sayı 15, 2001, s. 31.

30 THS Broşürü.

31 THS Broşürü.

32 T. Çoban, “Kriz ve Yeni bir Emek Hareketi”, <http://eski.bianet.org/diger/tartisma2867.html>.

33 T. Sertlek, “Yeni Bir Sendikal Hareketin Dinamikleri”, *1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu*, SAV yay., 2005, s. 313.

34 K. Scipes, “Üçüncü Dünyadaki Yeni Emek Hareketlerini Anlamak: Toplumsal Hareket Sendikacılığının Doğuşu”, 2004, www.sendika.org.

Ortaya çıkan toplumsal hareket sendikacılığı, aktif ve işçi kesimini merkez alan bir strateji izler ve işçi kesimini oluşturan insanların kim olduğu konusunda geniş bir bakış açısına sahiptir. Bu sendikalar işyeri ile işçi kesimi, ekonomi ile siyaset, kayıtlı sektör çalışanları ile çalışan yoksul kesim arasındaki ikili karşıtlığa son vermektedir³⁵.

THS bu temelde “ekonomik” sendikacılık (endüstriyel ilişkiler sistemi) ile “politik” sendikacılık (politik bir parti emrinde) yaklaşımlarının eleştirisi temelinde *farklı bir tür* sendikacılık anlayışını temsil ettiği iddiasındadır. THS’yi daha eski politik sendikacılık kavramıyla karşılaştıran Waterman şöyle yazıyor:

Sadece farklı bir modelden değil, işçi sınıfının rolü ve toplumsal değişim içindeki tipik örgütlenmesi hakkında da değişik bir anlayıştan söz ediyoruz³⁶.

Waterman’ın THS kavramsallaştırmasında üç nokta bulunmaktadır³⁷: (1) Waterman toplumsal hareket sendikacılığını sadece değişik bir sendikacılık modeli olarak görmemekte, bu sendikacılığın işçi sınıfı ve işçi sınıfının toplumsal değişim mücadelesine yönelik örgütlenmesi konusunda da değişik bir anlayışa dayandığını vurgulamaktadır; (2) bu modelin sendikalar konusundaki Leninist kavramsallaştırmadan farklı olduğunu, öyle olması gerektiğini düşünmektedir; ve (3) toplumsal hareketlerle ilişkisi olması gerektiğini söylemektedir. Özetle THS’nin sendikalara Leninist yaklaşımın eleştirisine dayalı bir örnek model arayışı olduğu söylenebilir. Zira Waterman’a göre “Lenin’in sendikalara bakışı son derece araçsaldı”³⁸.

Lenin’in sendikaları denetleme yaklaşımının anlaşılabilmesi için anahtar kavram, sendikaların kendilerinin asla devrimci olamayacakları ve işçilerin de bu noktaya ulaşabilmek için devrimci bir politik partiye katılmaları yolundaki inançtır. Diğer bir deyişle Lenin sendikaların tek başlarına ekonomi ve politika arasındaki ayrımı asla aşamayacaklarına inanmıştı. Bu bakış açısı bugün de hem Marksist hem de radikal milliyetçi çevreler arasında gözlenebilirken, yeni sendikaları anlama çabası gözlemcilerin bu araçsalcı bakış açısının ötesine geçmelerini ve Lenin tarafından olumlanan ekonomik ve politik ayrımı sorgulamalarını gerekli kılmaktadır³⁹.

Waterman’ın çalışmasından yola çıkan Lambert de THS yaklaşımında öne çıkan üç kritik tespitte bulunmaktadır⁴⁰: (1) örgütsel olarak geleneksel politik

35 R. Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, s. 90.

36 Aktaran Scipes, age, www.sendika.org.

37 Aktaran K. Scipes, age. www.sendika.org.

38 K. Scipes, age. www.sendika.org.

39 K. Scipes, age.

40 K. Scipes, age.

ekonomik ayırımının aşılması, (2) toplumsal hareketlerle yapısal ittifaklar kurma girişimleri ve (3) devlete karşı direnmek için örgütlenen ulusal kampanyalar.

THS'nin strateji ve örgütlenme açısından özellikleri ve temel unsurları ise şöyle özetlenebilir⁴¹:

1. Sendika içi demokrasi: THS'ye örnek olarak gösterilen sendikaların üyeleri tarafından demokratik olarak denetlendiği, sendikal bürokrasinin gelişmesini önlemeye yönelik tedbirler alındığı, taban inisiyatiflerine dayalı bir iç işleyişin olduğu ve eğitim faaliyetlerine önem verildiği ileri sürülmektedir.

2. Mücadeleci ve militan işçiler, kavgacı sendikal önderlikler: Söz konusu sendikaların “bir kişinin zarar görmesi hepimizin zarar görmesi demektir” şiarından hareketle mevcut hukuksal yapıların dışında ve fiili, militan bir mücadele ile oluştukları belirtilmektedir.

3. İşyerindeki mücadelelerle ulusal politik durum arasında bağlantı: THS'ye örnek teşkil ettiği iddia edilen sendikalarda, işyerlerindeki mücadelenin toplumsal mücadeleden ayrılmadığı, sendikaların taleplerinin yalnızca üyelerinin çalışma koşulları ve ücret artışları mücadelesiyle sınırlı değil, kapitalizmin ortaya çıkardığı bütün sorunlarla ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle işçilerin sadece işyerlerinde değil, yaşam çevrelerinde de örgütlenmesi hedefinin önemli olduğu görüşündedirler. Bu konuda şu şiar benimsenmiştir: “ekmek mücadelesi ile demokrasi mücadelesi birlikte yürütülmeli”.

4. Politik partilerden bağımsızlık: Söz konusu sendikaların hem sağdan hem de soldan gelecek tüm dışsal denetimleri reddederek, sermayeden, devletten ve politik partilerden bağımsız oldukları ileri sürülmektedir. Scipes'in ifadesiyle:

“O halde, toplumsal hareket sendikacılığı sermayeden, devletten ve politik partilerden bağımsızdır, kendi gündemini kendi perspektifiyle belirler ancak ittifak içinde olduğu toplumsal hareketlerle ilişkileri temelinde bu perspektifi değiştirmeye de açıktır”⁴²

5. Diğer toplumsal hareketlerle eşit ilişkiler ve ittifaklar kurma: THS modeline uygun olduğu düşünülen sendikaların diğer toplumsal kesimlerle birlikte hareket ettikleri, mümkün olduğunda hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde onlarla ağ tipi örgütlenme biçimleri altında birleşmeye çalıştıkları belirtilmektedir.

6. Örgütsüzlerin örgütlenmesi: THS anlayışına göre enformel sektörde çalışanların, klasik işkolu anlayışının dışında örgütlendikleri, işsizler, güvencesiz çalışanların da örgütlenme alanına girdiği, örgütsüzlerin örgütlenmesinde esnek üyelik statüsü izlendiği söylenmektedir.

41 Waterman, “Social Movement Unionism: A New Model For A New World”, 1991, s. 16-17.

42 K. Scipes, age. www.sendika.org.

7. Anti-emperyalizm ve işçi sınıfı enternasyonalizmi: THS'nin enternasyonalizm kavrayışını dayanışma ilişkileri üzerine inşa ettiği, bu enternasyonalizmin 'yeni' olan tarafının ise esas olarak bilgiye ⁴³ ve küresel sivil toplum ("küresel vatandaşlık") temelinde iletişime dayandığı iddia edilmektedir:

Küresel sendikalaşmaya daha geniş bir açıdan bakarsak küresel ekonomiye yönelik bir "düzenleme" olduğunu görebiliriz. (...) küresel sendikalaşma kongre diplomasisinin ve bilgi alışverişlerinin ötesine gitmeye mecbur olduğu ve sendikalar küresel sivil toplumun bir parçası olduklarının farkına varmalıdırlar⁴⁴.

THS yaklaşımının eleştirisi

Bize göre THS yaklaşımı ilerde göstereceğimiz gibi önemli sorunlar içermektedir; yine de çıkış noktası olarak özellikle günümüzde mücadeleciler bir sendikal harekete gerek olduğu yönündeki şu tespitlerinin eksik olmakla birlikte vurgularının doğru yönde olduğunu söylemek mümkündür:

- 1- işçi sınıfı içindeki farklılaşma sadece bir zaaf olarak görülemez, bu olgu aynı zamanda bir güç anlamına da gelmektedir,
- 2- günümüz koşullarında bir işçi enternasyonalizmine ihtiyaç vardır,
- 3- yeni bir mücadeleciler öncüsü işçi sınıfının nüvesi ile karşı karşıya bulunuyoruz, bu bakımdan sendikalarda demokratikleşme, katılım süreçlerine odaklanmak önemlidir.

Özellikle Kim Moody'nin vurguladığı gibi üretim örgütlenmesindeki, üretimin uluslararasılaşmasındaki (üretici güçlerin gelişimi) değişimler ekonomi alanındaki sınıf mücadelesinin uluslararasılaşmasını bile zorlayıcı niteliktedir. Ayrıca işçi aristokrasisi ve çekirdek işgücü ile çevre işçiler arasındaki ayrışmaya karşı da, ırkçılık, cinsel ayrımcılık gibi ayrışmalara karşı da bunları bütünleştirici yönde bir mücadele elbette gereklidir.

Ancak THS'nin bu tespitlerden hareketle geliştirdiği aşağıdaki dört noktada özetlenebilecek sorunlu ve çelişkili önermelerine katılmak mümkün değildir:

1- Kapitalizmdeki gelişmeler karşısındaki tavrı: THS yaklaşımı kapitalizmdeki dönüşümlere ilişkin olarak küreselleşmeci ve postmodernist tezlerden etkilenmekte, böylece sınıf kavramını ve üretim alanının ayrıcalıklı konumunu bulanıklaştıran bir kapitalizm tahliline yaslanmaktadır.

2- Sendikal demokrasi ve bürokratlaşma sorunu karşısındaki tavrı: sendikalarda bürokratlaşmanın maddi temelini açıklayamamaktadır, bu da önerdiği mü-

43 R. Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, s. 189.

44 Breitenfeller'den aktaran R. Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, s. 189.

cadele yöntemlerinin yeterli olmayacağı anlamına gelmektedir.

3- Sınıf bilincinin oluşumuna yaklaşımı, devrimci parti karşıtlığı ve anti—Leninist tavrı: THS toplumsal dönüşüm konusundaki ikircikli bir tavra sahip olup, ekonomik ve politik mücadele ayrımını aşmada kendiliğindenci bir kavrayışla partinin önemini yadsımakta, Toplumsal Hareketler ile ittifak yapma önerisiyle “sivil toplumculuğa” yönelmekte, ayrıca da soyut ya da kendisiyle çelişkili bir biçimde milliyetçi bir enternasyonalizm anlayışına varmaktadır.

4- THS’ye örnek olarak gösterilen mücadelecî sendikacılık deneyimleri bu yaklaşımın savunucuları tarafından idealleştirilmekte ve “geleneksel” sendikalar—dan tamamen farklı oldukları iddiaları gerçeklikle de örtüşmemektedir.

Şimdi bu dört noktayı tek tek ele alalım:

1) “Sendikaların krizi” teorisi:

THS yaklaşımını ileri süren çeşitli teorisyenler “küreselleşme” teorisinden, postmodernizm ve post-Marksizmden oldukça etkilenmiş durumdadırlar. Bu etkilenme kendisini özellikle işçi sınıfının rolünü azımsama eğiliminde açığa vurmaktadır. Bu yaklaşımın savunucuları, teknolojik değişime başat rol vermekte, kendileri ne kadar kabul etmese de bir tür teknolojik determinizme kaymaktadırlar:

En başta çok iyi anlamak gerekir ki günümüzdeki haliyle küreselleşme, proletaryanın yayılmasından çok bilgisayarların yayılmasına dayanan bir süreçtir⁴⁵.

Hem Negri hem de Moody’nin farklı deneyimler ve farklı ulusal çerçevelerde öne sürdükleri şudur: Sermayenin sanayi işçi sınıfını ileri teknoloji ile elemesi, sınıf savaşımının sonu anlamına gelmez. Yeni üretim sistemleri ücretli emeği kısmen fabrika dışına kovalamıştır⁴⁶.

THS’nin günümüz kapitalizmindeki değişimleri açıklamasında sınıf kavramını bulanıklaştıran teorilerle de yakın temasta olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımın temsilcileri kapitalizmdaki değişimin dinamiklerini sınıf mücadelesinde değil, yeni iletişim teknolojilerinde ve buna bağlı olarak değişen üretimin örgütlenme biçimlerinde bulmaktadırlar. Söz konusu değişimlerin işçi sınıfının nesnel konumunu ve sınıfsal çıkarlarını dönüştürdüğü varsayılmaktadır. İşin ilginç THS’nin sendikaların krizine ilişkin açıklaması, “geleneksel” sendikacılığı temsil eden Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU)’nun “ekonominin küreselleşmesi ve üretimin örgütlenmesindeki değişiklikler işçilerin konu-

45 Munck, age., s. 21.

46 Dyer-Whitford, *Sibermarx*, Aykırı yay., çev. Ali Çakıroğlu, 2004, s. 150.

munu değiştirdi”⁴⁷ tespitiyle de örtüşmektedir.

İşçi sınıfının artık bildiğimiz işçi sınıfı olmadığı tezi doğru değildir. İşçi sınıfının günümüzdeki bileşimi elbette değişmektedir, ancak bu değişimi abartmamak gerekir. Kaldı ki THS savunucularından örneğin Özüğurlu da “sanıldığına tersine işçi sınıfının hiçbir zaman yeknesak, homojen bir toplumsal grup” olmadığını teslim etmektedir⁴⁸. Gerçekten de Engels’in *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*’nda betimlediği 19. yüzyıl ortası Avrupa’ında işçi sınıfının oldukça heterojen bir yapıda olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla gerek işçi sınıfının bileşimindeki değişim gerekse de eğreti istihdam koşulları sadece günümüze özgü yepyeni eğilimler değildir.

Bu teze ilişkin bir diğer sorun, örgütlenmede temel alınacak, belirleyici kesimin neden “dışlananlar” olması gerektiği, yeni işçi kitlesinin neden ayrıcalıklı bir önemi hak ettiği. Öncelikle işçi sınıfı içinde işsizlerin ve sendikasız, güvencesiz işçilerin sayısında bir artış söz konusudur, ancak mevcut eğilimlerden, “yeni proleterleşme dalgası”nın çevre işgücünü çekirdek işgücünün karşısına koymayı hak edecek düzeyde olduğunu, niceliksel olmasa bile niteliksel düzeyde bunu hak edecek bir ağırlığa sahip olduğunu çıkarsamak mümkün değildir⁴⁹. Gerek az da olsa sanayide gerekse de büyük ölçüde hizmetler sektöründe istihdam ve proleterleşme eğilimleri artmakta, sadece işsizler ve güvencesiz çalışanlar arasında değil, işçi aristokrasisi denebilecek kesim arasında da başta büro çalışanları ve mühendisler olmak üzere yeni işçiler katılmaktadır. Özellikle de başta ulaşım, telekomünikasyon olmak üzere bir dizi kilit sektörde çalışan işçilerin nitel öneminde değil bir azalma artış söz konusudur. Bu nedenle hedef bu kesimlerin birlikte örgütlenmesi, en azından birlikte ortak bir mücadeleye yönlendirilmesi olmalıdır; “yeni” işçi kitlesini “çekirdek” işgücünün karşısına koymak değil. Kaldı ki yukarıda gösterdiğimiz gibi “yeni işçi kitlesi” işçi sınıfının ana gövdesi olmuş mudur, yoksa ana gövde olmalı mıdır? THS savunucuları bu konuda ikircikli bir konumdadırlar.

Ayrıca güvencesiz işçiler arasında çalışmak, örgütsüzleri örgütlemek çok zor olmakla birlikte elbette önemlidir; ancak hem bunu gerçekleştirmenin sınırları vardır hem de mevcut sendikalar da eğer isterlerse kaynaklarını pekala bunu yapmaya tahsis edebilirler. THS’yi savunanlar “mevcut sendikalar bu işe neden soyunmuyorlar?” sorusunun üzerinden atlamaktadırlar ve böylece sendika bürokrasisinin sorumluluğunu örtbas etmektedirler.

Hepsinden önemlisi de şudur: sendikalı işçilerin aristokratlaştığı görüşünden hareketle asıl olarak güvencesiz işçiler arasında çalışma fikrinin en önemli sonucu, işçi sınıfının örgütlü kesimlerini bürokrasinin sultasına ve burjuvaziye terk

47 Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, s. 28.

48 Özüğurlu, “Yeni proleterleşme dalgasının öncü formu: toplumsal hareket sendikacılığı”, *Sendikal Kriz Yaklaşımları*, der. Fikret Sazak, Epos yay., 2007, s. 61.

49 Bu konuda ayrıntılı veriler için bkz. Tanyılmaz, “Türkiye’de İşçi Sınıfı”, *Devrimci Marksizm*, sayı: 6-7, s. 50-70.

etmek olacaktır. “Örgütsüzleri örgütleme”ye başat rol verilmesi, çekirdek işgücü ile “çevre” işgücü arasındaki bağları kurmak, işçi sınıfı içindeki bölünmüşlüğü aşmak bir yana daha artırıcı bir işlev görecektir. Kaldı ki örneğin Özuğurlu’nun THS savunusunda “işçi sınıfının tümünün çıkarlarını savunmak gerekli” tespiti⁵⁰, örgütsüzlerin örgütlenmesine ayrıcalıklı bir önem vermek gerektiği görüşüyle de çelişmektedir.

Nihayet “sendikaların krizi” yanlış tespitine ilişkin şu nokta da önemlidir: Sendikaların üye kaybı ve sendikalaşma oranlarının gerilemesi, ne kapitalizmin yaşadığı benzersiz bir değişimin sonucudur ne de sınıf mücadelesinden bağımsız nesnel faktörlerin bir ürünüdür. Sermayenin uzun dönemli yapısal krizi içinde işçi sınıfının gücünü kırmayı amaçlayan, bu doğrultuda 70’li yıllardan itibaren neo-liberal politika uygulamalarıyla başlattığı saldırının bir ürünüdür. Üretimin farklı mekanlara parçalanması, farklı ülkelerde ve bölgelerde yaşayan işçilerin aralarındaki rekabetin artırılmasıyla elde edilen artı-değer kütesinin büyütülmesi hedeflenmektedir. Üstelik bütün bu saldırılara rağmen sendikaların durumunun o kadar da kötü olmadığını bizzat THS teorisyeni olarak tanımlanabilecek Ronaldo Munck açıkça ifade etmektedir⁵¹:

Geçen on yılda işgücündeki sendika üyelerinin oranı tüm dünyada, kimi yerlerde keskin bir düşüşe varan ölçüde, azalmıştır. Ne var ki rakamlar hikayenin yalnız bir bölümünü anlatmaktadır. Bölgeler arasında ve her bölgenin sınırları içinde sendika üyesi çalışan sayısında hatırı sayılır değişimler yaşanmıştır⁵². Örneğin genel eğilimin aksine 1980’lerin ortasından 1990’lara kadar İspanya ve Hollanda’da sendika üyeliklerinde önemli artışlar görülmüştür. Düşüş en fazla Doğu’da yoğunlaşırken, Güney önemli ilerlemelere sahne olmuştur. Ayrıca bir çok ülkede sendikaların ulusal politikalar üzerindeki etkisi artmış durumdadır.

Dolayısıyla elbette bir takım nesnel, dışsal etkenler “sendikaların krizi”nde rol oynamıştır, ancak asıl belirleyici olan sendikal hareketin öznel etkenleri ve iç gelişmeleridir.

2) Sendikal Bürokrasiye Yaklaşım Sorunu:

THS yaklaşımı yukarda belirttiğimiz gibi “sendikal kriz”i açıklarken nesnel bir takım etkenlerin yanı sıra sendikal yapılar içindeki bazı öznel etkenlere de işaret etmekte, mevcut sendikalarda sendikal demokrasinin yokluğunun sorumluluğunu bürokratik sendikacılık anlayışında bulmaktaydı. Sendika yöneticilerinin ideolojik yalpalamalarının arkasında sosyalizmin yenilgisinin yattığı öne sürülüyordu. Kanımızca bu yeterli bir açıklama olmaktan hayli uzaktır.

50 Özuğurlu, age. s. 60-61.

51 Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, s. 127.

52 ILO’dan aktaran Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, s. 127.

Şu nedenle: Bu tespit “sendikal kriz”le işçi hareketinin krizi arasındaki ayrımı karıştırmakta, sendikaların krize girmesini doğrudan sosyalizmin yenilgisiyle açıklama hatasına düşmektedir. Bu açıklama tarzı sosyalizmin yenilgisi öncesinde emperyalizm çağında sendikalarda bürokratlaşma eğiliminin olmadığını varsaymak anlamına gelmektedir ki, bunun olgusal olarak doğru olmadığı açıktır.

Öte yandan THS’yi savunanlar “geleneksel” sendikaların geçmişinde mücadeleci “yeni sendikacılık” hareketlerinin yattığını da kabul etmektedirler. Nitekim THS Broşüründe de “geleneksel” sendikaların kökeninde de mücadeleci “yeni sendikacılık” anlayışının yattığı belirtilmektedir⁵³. Demek ki bu yaklaşım ve savunduğu mücadeleci sendikacılık anlayışı tamamen yeni değildir⁵⁴. Ancak daha önemlisi şudur: Nasıl oluyor da bu kadar mücadeleci sendikalar zaman içinde “düzen sendikacılığı”na evrilebilmektedirler? Ve bir diğer önemli soru da şudur: İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya çapında nicel anlamda büyük güç kazanmış olan sendika hareketi sermayenin 80’li yıllardan itibaren giriştiği bu saldırıya karşı neden etkili bir yanıt verememiştir? Zira “sosyalizmin yenilgisi” 90’lı yıllardan itibaren kesinlik kazanmıştı. O takdirde sendikalarda bürokratlaşma eğiliminin yapısal nedenlerini **doğrudan** “sosyalizmin yenilgisi”nde ve bunun doğurduğu ideolojik sorunlarda aramak yerine gözümüzü kapitalizmin maddi ve tarihsel gelişimiyle bağlantılı başka etkenlere dikmemiz gerekir.

Bu etkenleri ortaya koyarken Marksistlerin sendikalara yaklaşımında sendikaların sınıf mücadelesi açısından önemini vurgulamaları başlangıç noktası olmalıdır. Bununla birlikte klasik Marksistler ücretli emeğin var oluşu gibi sendikaların var oluşunun da ikircikli bir konumda olduğunu, (sistem içi daha fazla ücret alabilmek için uzlaşmacı mücadele ile ücret sistemini ortadan kaldırmak için verilecek mücadele arasındaki ikirciklilik) çelişkili bir doğaya sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Burada önemli olan sendikaların bu ikili karakteri üzerine bir bilinç geliştirmektir. Öyle ya “yozlaşmış” bir sendikal politikadan kim sorumludur? Marksistlerin buna verdikleri cevap belirli kişiler değil, kapitalizme özgü belirli **ilişkiler** olmuştur. Dolayısıyla hangi, ne tür ilişkiler sendika yöneticilerini sistemle bütünleşik davranmaya sevk ediyor, bunu ortaya koymak gerekmektedir.

Sendikaların ikili karakteri ve çelişkili konumu “düzen” sendikalarının yaygınlaşmasının ana sebebidir. Tekelci kapitalizmin gelişme eğilimlerinin bir sonucu olarak, sendikaların çürüme eğilimi içine girmeleri, bürokratlaşma ve devletle bütünleşmeleri yönünde çok ağır bir basınç oluşturmaktadır. THS ise bu radikal karşı çıkışlardan birini temsil eden bir akım olarak sendikalardaki bürokratlaşma ve yozlaşma eğilimlerinin maddi temellerine odaklanmak yerine sonuçları üzerinde durmakta ve bu eğilimin engellenmesini salt bir sendikal de-

53 THS Broşürü.

54 Çeşitli örnekler olarak İngiltere’de Chartist hareket, ABD’de Knights of Labour , CIO vb. verilebilir.

mokrası, iyi niyet ya da tecrübe sorununa indirgemektedir.

Kapitalist üretim tarzının tarihsel gelişimi içinde işçi sınıfı içinde de çıkarları birbirinden farklılaşan katmanlar oluşmuştur. Bunların başında işçi aristokrasisi ve sendika bürokrasisi gelmektedir. Özellikle tekelci kapitalizmle birlikte sendikalar

devletle çok yakın ilişkileri olan merkezileşmiş bir kapitalist hasımla karşı karşıya kalmışlardır. İşte sendikaların reformist bir tutumu, yani özel mülkiyetle uzlaşma tutumunu benimsedikleri sürece kendilerini kapitalist devlete uyarlama ve onun işbirliğini kazanmak için mücadele etme zorunlulukları da buradan doğmaktadır. Sendikal hareketin bürokrasisine göre temel görev, devleti kapitalizmin kafa kolundan kurtarmak, tröstlere olan bağımlılığını azaltmak ve onu kendi yanına çekmekten ibarettir. Bu tutum, emperyalist kapitalizmin aşırı-kârlarının dağılımından kısıntılar kapmak için mücadele eden işçi aristokrasisi ve işçi bürokrasisinin toplumsal konumuna da uygun düşmektedir⁵⁵.

Burada işçi aristokrasisi ile sendika bürokrasisi arasında bir ayırım yapmak gereklidir. İşçi aristokrasisi bütün ayrıcalıklı konumuna rağmen sermaye sınıfıyla uzlaşmaz bir çelişki içinde olmasına rağmen, sendika bürokrasisi sosyo-ekonomik bir farklılaşmadan geçerek düzenle bütünleşmiştir, çıkarı burjuva toplumunun sürmesindedir. Bir dönem Türk-İş Başkanı Salih Kılıç'ın Başbakan Erdoğan'ın yanına işadamlarını da alarak yaptığı Rusya gezisine kendisinin neden katıldığı sorusuna verdiği cevap ("sınıf dayanışması için gidiyorum") bu gerçekliğin çarpıcı bir itirafı olsa gerek⁵⁶. Bu kesim "işçi hareketi içinde adeta burjuvazinin ajanları" gibi davranan bir niteliğe bürünmüş ve işçi sınıfının genel çıkarlarını savunma noktasından kopmuştur. Özetle sendikaların "tutuculuğunun" arkasında - sendika yöneticilerinin niyetlerinden, ideolojik yalpalamalarından ve "sosyalizmin yenilgisi"nden önce - sendikaların ikili karakterinin emperyalizm döneminde sendika bürokratları aracılığıyla düzenle iyice bütünleşme eğilimi yatmaktadır.

3) Sendikal Soruna Anti-Leninist bir Çözüm Arayışı

Yukardaki tespitlerden mücadele açısından belirleyici olanın sendikaların dış nesnel koşulları değil, iç nesnel ve öznel koşulları olduğu çıkarsanabilir. Söz konusu koşulları değiştirebilmek bakımından aşağıdaki üç boyutta müdahale gereklidir:

a- iktisadi ve siyasi güç (devlet ve burjuvazi karşısında) nasıl

55 Trotskiy, *Sendikalar Üzerine*, Maya Yay., çev. Mustafa Sayman, 1976, s. 114.

56 *Milliyet*, 11.01.2005, Buna DİSK Başkanı Çelebi'nin sendika başkanlarının mal varlıkları hakkında yaptığı itirafları da eklemek gerekir (*Referans*, 12.09.2006)

kazanılacak?

b- bürokratların ayrıcalıklarına karşı ve sendikal demokrasinin tesisi için nasıl mücadele edilecek?

c- işçiler arası rekabete karşı gerek ulusal gerekse de uluslar arası dayanışma ve enternasyonalist bir mücadele nasıl yürütülecek?

Peki bu üç boyut hakkında THS nasıl bir gelecek tasarımına ve mücadele perspektifine sahiptir? Aşağıda göstermeye çalışacağımız gibi hem THS'nin gelecek tasarımı, nasıl bir dönüşüm hedeflediği ikirciklidir hem de kendiliğindenci bir mücadele anlayışı yaklaşımına egemendir.

a) THS'nin gelecek tasarımı: Devrim mi, radikal reformizm mi?

THS acaba nasıl bir gelecek toplum tasavvuruna sahiptir? İktisadi ve siyasi gücün (devlet ve burjuvazi karşısında) nasıl kazanılacağını tasarlamaktadır? Kapitalizm içinde bir dönüşümü mü yoksa kapitalizmi mi dönüştürmeyi hedeflemektedir?

THS yaklaşımında sermaye-emek ilişkisinin merkeziliğini yitirmesi sonucunda mücadele alanının “ekonomik” ve “politik” alandan bir bütün olarak “toplum”a kaydığı iddiasına yukarda değinmiştik. Bu iddianın en önemli sonucu kapitalizmin ve kapitalist devletin tahlilinde üretim ve sömürü ilişkilerinin merkeziliğini bir kenara bırakıp, (“demokrasi güçtür” şiarında özetlenen) politikaya başat rol vermek olacaktır. THS savunucuları ekonomik mücadele ile politik mücadele ayrımını aşalım demekle birlikte kendileri politik mücadeleye başat rol vermektedirler⁵⁷. Buna somut bir örnek olarak THS yaklaşımının işçi sınıfının siyasallaşmasından ne anlaşılması gerektiği sorusuna verdiği cevaba bakalım:

Elbette sınıfın sendikal örgütlülüğü ile siyasal örgütlülüğü arasında kategorik ve tarihsel bir ayrım vardır; bunlar birbirine indirgenemez iki farklı örgütlenme biçimidir; ne sendika siyasal örgüt yerine konabilir ne de siyasal örgüt sendika yerine. Ancak bu farklılığı, bir başka deyişle ‘sendikal örgüt’ ile ‘siyasal örgüt’ arasındaki ilişkiyi birbirinden yalıtılmış ‘ekonomik’ mücadele ve ‘siyasal’ mücadele ayrımından hareketle tanımlamaya kalkışmak, teorik olarak zaaflı olması bir yana, somut /tarihsel gelişmeleri yadsıyan durağan bir yaklaşımdır. Ekonomik ve siyasal mücadele ayrımı, özünde siyasal bir nitelik taşıyan sınıf mücadelesinin kapitalist ideoloji tarafından “ekonomik alan” ve “siyasal alan” biçiminde birbirinden yalıtılmış alanlara bölünmesinden kaynaklanıyor (...)
Dolayısıyla kapitalist üretimin nihai sırrı siyasaldır⁵⁸.

57 Bu kavrayışa Türkiye’den örnekler için bkz. THS Broşürü: “emek-sermaye ilişkisi nihai olarak siyasaldır” ya da “Sermayenin işçi sınıfı üzerinde kurduğu egemenlik ve denetim esas olarak üretim sürecinin dışında kurulan bir egemenlik olduğundan...”, Mehmet Beşeli, “Sendikacılığın Sefaleti”, *Özgür Üniversite Forumu*, sayı 15, 2001, s. 27.

58 THS Broşürü.

Burada görüldüğü gibi ekonomi ile politika kerteleri arasındaki ayrışma, ki kapitalist toplumun özgüllüğü burada yatmaktadır, ters yüz edilmekte ve “her şeyin başı demokrasi” diye ifade edilebilecek bir politikanın her şeyi belirleyici olmasına kapı aralanmaktadır. Oysa Wood’un da belirttiği gibi “her ne kadar sermaye mülkiyet düzeninin sürdürülmesi ve toplumsal düzenin korunmasında kesin olarak devletin gücüne dayansa da, işçiler üzerindeki iktidarını en doğrudan uyguladığı yer devlet değil, üretim sürecinin ve onun hiyerarşik örgütlenmesinin içidir”⁵⁹. THS’nin tahlilinde ise sınıf mücadelesi, devletin örgütlediği güç bloku ile “halk ittifakı” arasındaki bir “demokrasi” mücadelesine dönüşmektedir. Böylece ekonomik olanla politik olan arasındaki zorunlu bağlantı ortadan kalkmakta, sosyalizm mücadelesinde de işçi sınıfının hiçbir ayrıcalıklı konumu kalmamaktadır. Üretim dışı “yaşam alanı”na belirleyici rol verilmesiyle üretim alanının kapitalizmdeki ayrıcalıklı rolü göz ardı edildiğinde sorun artık sistemi yıkmaktan çıkar ve sistemin, kapitalizmin kurumlarını reforme etmeye, devleti radikal şekilde **demokratikleştirme** girişimine dönüşür. THS savunucularınca ifade edilen “ekmek mücadelesi ile demokrasi mücadelesi birlikte yürütülmesi” ve “ekonomik hakların geliştirilmesi için siyasal-demokratik hakların ilerlemesi gerekli” tespitlerini bu perspektiften değerlendirebiliriz. Bu iddia edildiği gibi ekonomik ile politik mücadele arasındaki ayrımın aşılması değil, Lenin’in ifadesiyle “ekonomik savaşımın kendisine siyasal bir nitelik kazandırmak”tan⁶⁰ başka bir şey değildir. Sendikalarda radikal (!) dönüşüm yapmak isteyen ve bunu sendikaları da bir tür toplumsal hareket haline getirerek başarmak isteyen THS’nin temel amacının bu bakımdan kapitalizmi devirmek değil, kapitalizm içinde demokratik ve düzenleyici dönüşümler elde etmek olduğu görülmektedir. Yani bir tür radikal reformizm!

Sol sendikalizm ve anarko-sendikalizmin günümüzdeki yeni bir versiyonu olarak nitelendirilebilecek THS’nin asıl amacı ve çıkış noktası, sosyal politikayı etkilemek, bu doğrultuda sivil toplum aracılığıyla devleti demokratikleştirmektir. Mevcut üretim ilişkilerini değiştirmek yerine dolaşım alanındaki eşitsizlikler üzerine gitmesi aslında bu amaçla tutarlıdır.

Eğer dünyayı değiştirme mücadelesi uluslar arası ise, sosyal şart için yapılan kavga işçileri küresel ölçekte piyasayı düzenlemek için harekete geçirebilir. (...) uluslar arası emek hareketleri için Silver ve Arrighi’nin terimiyle ‘küresel bölüşüm adaleti’ kaçınılmazdır⁶¹.

Eğer hükümetler neoliberal küreselleşme için ‘özür diliyorlarsa’ bunun nedeni

59 E. M. Wood, “Küresel Kapitalizmde Emek, Sınıf ve Devlet”, *Özgür Üniversite Forumu*, 03/2001, çev. Ali Atılgan, s. 94.

60 Lenin, *Ne Yapmalı*, Sol Yay. , çev. Muzaffer Erdost, 4. Baskı, 1992, s. 63.

61 Godio ve Silver ve Arrighi’den aktaran Munck, *Emeğin Yeni Dünyası*, s. 198-9.

Polanyi'nin ortaya koyduğu sorunun (bir çeşit denetim mekanizmalarına duyulan ihtiyaç) aciliyetinin farkına varmaları, yani kapitalizmin kendi selameti için düzenlenmesi gerektiğini anlamalarıdır⁶².

Öte yandan THS'nin bir tür "sivil itaatsizlik", direniş ve toplumsal meşruiyet arayışı ile devleti "dize getirebileceği" düşüncesi, onu aynı zamanda anarko-sendikalizm geleneğiyle buluşturan en önemli özelliklerinden biridir. THS'nin söz konusu amaç etrafında kurgulanmış bir mücadele önerisinin zayıflığını kanıtlayan bir başka sorun da dolayısıyla devletin gücüne ve sermayenin iktidarına karşı yapılacak direnişin maddi temelini zayıf bir şekilde teorileştiriyor olmasıdır. Karşımızda kapitalizmde devletin rolünü azımsayan bir yaklaşım vardır. Bunun sendikal hareket içinde önemli bir zayıflık olduğuna yıllar önce Trotskiy işaret etmişti:

Klasik döneminde bile anarko-sendikalizmin zayıflığı, doğru bir kuramsal temel yokluğundan, bunun sonucu olarak da devletin ve onun sınıf mücadelesindeki rolünün yanlış anlaşılmasından; devrimci azınlığın, yani partinin rolü hakkında yetersiz, tam olarak geliştirilmemiş ve dolayısıyla yanlış bir algılamadan ileri geliyordu. Genel grevi fetişleştirme, ayaklanma ile iktidarın ele geçirilmesi arasındaki bağlantıya aldırış etmeme gibi taktik hataları buradan doğuyordu⁶³.

THS'nin da ait olduğu radikal sendikacılık yaklaşımlarının sendikal hareketin başarılı olmasında kendi başına yetmeyeceği ve taşıdıkları sınırlılıklar konusunda bir sendikacı da şu tespitte bulunmaktadır:

Radikal sendikacılık ABD'de her canlanışında politik baskı ile ortadan kaldırılmış ya da büyük ölçüde zarar görmüştür. Buna ek olarak "ana akım" işçi hareketi radikal olacağının belirtilerini gösterdiğinde özel bir saldırıya uğramıştır. Özel olarak da devlet taarruzunun işçi hareketinden radikal unsurları tamamen ayıklamak ve politik ve sınıai örgütlenme alanında radikal hedeflerden uzaklaşmak bakımından güçlü bir güdülemeyi sağlama gibi bir etkisi olmuştur⁶⁴.

b) "Kendiliğindencilik" mi, devrimci parti önderliği mi?

THS devrimci sınıf bilincinin gelişimi sorununu "kendiliğindenci" bir yaklaşımla çözüme girişiminde bulunmaktadır. Oysa Marx ve Engels ta başından

62 Munck, age., s. 211.

63 Trotskiy, age., s. 26-27.

64 Aktaran Schiavone, "Social Movement Unionism and the UE", www.ssn.flinders.edu.au/spis/journals/MichaelSchiavone.pdf, erişim tarihi: 12 Ekim 2008.

itibaren ücret mücadelesi temelinde sendikal mücadelenin önemli olmakla birlikte sınırları olduğunu, sermaye ile “gerilla savaşı”na girmenin yeterli olmayacağını vurgulamışlardır.

İngiliz emekçilerin aktif direnci, burjuvazinin para açlığını belli sınırlar içine kapatmakta ve burjuvazinin toplumsal ve siyasal bakımdan her yerde hazır ve nazır olmasına muhalefeti canlı tutmaktadır; ama bu arada egemen sınıfın gücünü kırmak için sendikalardan ve grevlerden biraz daha fazla bir şeye gerek olduğu itirafını da beraberinde getirmektedir⁶⁵.

Elbette Engels’in belirttiği gibi sendikalar “sosyalizmin okulları”dırlar. Ancak devrimci bilince otomatikman, doğrudan, kendiliğinden erişemezler. Sadece mücadele deneyimleriyle kendiliğinden devrimci bilinç oluşmaz. Tam da burada kapitalist üretim tarzının merkezi bir momenti ve devrimci öncü ile işçi sınıfı kitlesi arasındaki ilişkinin anlaşılmasının anahtarı yatmaktadır. Burjuva toplumunda bir meta olarak işgücünün değerinin bir fiyata, ücret biçimine dönüşmesi sermayedarlar gibi işçilerin bilinci üzerinde de önemli etkilere yol açmaktadır. Bu nedenle sömürü “adil ücret”ten çekilip alınan bir şey olarak görülmektedir.

Emek gücünün değeri ile fiyatının ücret şekline ya da emeğin kendisinin değeri ve fiyatı şekline dönüştürülmesinin taşıdığı büyük önemi böylece anlayabiliriz. Aslında varolan ilişkileri görünmez hale getirmesi bir yana, bir de bunları tepetaklak gösteren bir görünüm şekli, hem emekçinin hem de kapitalistin her türlü yasal kavramlarının, kapitalist üretim tarzının her türlü şaşırtmacalarının, özgürlük adına bütün göz boyamalarının, vülger iktisatçıların çeşitli mazur gösterme gevzeliklerinin temelidir⁶⁶.

Marx’ın bu vurgusu işçi sınıfının sistem içindeki konumunu kavramasının güçlüğüne, burjuva ideolojisinin etkisi altında kalan işçi sınıfının kendiliğinden komünist bilince sahip olamayacağını anlamak bakımından önem taşımaktadır. Öyleyse sınıf bilinci **dışardan** verilmek zorundadır. Bu nedenle sendikal demokrasi için mücadele merkezi önemdedir ve gereklidir, ancak yeterli değildir! Kapitalizmin yıkılması bir politik program sorunu olduğu ölçüde amaç aynı zamanda işçi sınıfının bilincindeki kendiliğindenciliği dönüştürmek, bu doğrultuda işçi hareketinin yönetimini, liderliğini ele geçirmek olmalıdır.

Bunun için hem sendikalarda politik örgütlenme, hem de bir devrimci parti aracılığıyla taban hareketinin yönetilmesi gerekli koşuldur. Lenin bu bakımdan ne kadar “tutucu” ya da “gerici” olurlarsa olsunlar, sendikalarda çalışmanın önemine işaret eder:

65 F. Engels, *İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu*, Sol yay., çev. Yurdakul Fincancı, 1997, s. 292.

66 Marx, *Das Kapital*, 1. Cilt, Sol yay., 3. Baskı, çev. Alaaddin Bilgi, 1986, s. 553.

Ama biz, savaşımı, “işçi aristokrasisi”ne karşı savaşımı, işçi yığınları adına, bu yığınları kendi tarafımıza kazanmak için yaparız; işçi sınıfını kendi yanımıza çekmek için oportünist ve sosyal-şoven liderlerle savaşırız. Bu kadar açık ve belli bir ilkel gerçeği görmemek saçmalık olur. Sendika üst yöneticilerinin gerici ve karşı-devrimci zihniyetinden, komünistlerin sendikalardan çıkmaları gerektiği ve sendikalarda çalışılmaması sonucuna varan ve yeni ve yapay işçi örgüt biçimleri yaratmak isteyen “sol” Alman komünistleri işte bu hatayı işliyorlar. (...) Gerici sendikalarda çalışmamak demek, gerektiği kadar gelişmemiş olan ya da henüz geri olan işçi yığınlarını, gerici liderlerin etkisine, burjuvazinin ajanlarının, aristokrat işçilerin ya da “burjuvalaşmış işçilerin” etkisine terk etmek demektir⁶⁷.

Oysa THS yaklaşımını savunanlar var olan sendikalara sırt çevirmekte, bunların nerdeyse hepsinin kapatılması gerektiği görüşüne varmaktadır. Bu sorun diğer yanıyla da sadece işçinin devrimcileşmesi sorunu değil, aynı zamanda sendika bürokrasisiyle mücadele sorunudur. THS, sendikal demokrasi ve bürokratlaşma sorununun çözümünde aynı mevkie iki dönemden fazla seçilmemek, merkezdeki yöneticilerin profesyonel olmamaları ve ülkedeki en düşük işçi ücreti kadar maaş almaları, taban inisiyatiflerine dayalı bir iç işleyişin olması ve eğitim faaliyetlerine önem verilmesi gibi bazı tedbirlerin uygulanması gerektiğini öne sürmektedir. Peki ama sendikaların bürokratlaşma tehlikesine karşı önerilen bu tedbirler gerçekten yukarda maddi temellerini ana hatlarıyla ortaya koyduğumuz eğilime bir çözüm olabilir mi? Örneğin Kim Moody buna açıkça şöyle cevap veriyor: “Tabii ki THS’de de bürokratlaşma tehlikesi vardır. Ancak üyelerin bu eğilime karşı bir direnç oluşturmaları konusunda yeterince deneyimleri vardır”⁶⁸. Bunun anlamı THS savunucularının sendikalarda mevcut güç ilişkilerini değiştirmek için mücadele yerine, “aklın gücüne” pasifçe bel bağlayarak şu ana kadar “yanlış yolda” gidenlerin kendiliğinden, mücadele edenler tarafından “içgüdüsel” olarak bertaraf edilecekleri ümidini taşıdıklarıdır.

Öte yandan sınıf mücadeleciler bir taban hareketinin inşası, tabanda çalışma elbette gereklidir. Bununla birlikte özellikle işçi hareketinin durgun olduğu dönemlerde taban içinde çalışmak yetmez, bu kendi başına sendikal hareketin yeniden canlanmasını sağlayamaz. Bunun temel nedeni sadece işçilerin bilinç düzeylerinin sınırlılığı değil, daha ziyade güvenilecek bir odağın bulunmayışı, dolayısıyla da işçilerin harekete geçmek istememesidir. Bu bakımdan sosyalist solda bir çekim merkezi yaratmak üzere devrimci bir işçi partisinin varlığı gereklidir. Bu da bizi THS’nin kendiliğindenci yaklaşımıyla bağlantılı ikinci sorunlu alana getiriyor.

THS’nin temel özelliklerinden biri anti-Leninist tavrı ve devrimci par-

67 Lenin, ‘Sol’ Komünizm- Bir Çocukluk Hastalığı, çev. Muzaffer Erdost, Sol yay., 7. Baskı, 2008, s. 45-6.

68 K. Moody, Workers in a Lean World

ti karşıtlığıdır. THS savunucuları işçi sınıfının mücadeleciliğinin temelde öznel bir faktör olduğunu ve sınıf bilincinin ancak devrimci bir partinin etkisiyle ilerletilebileceğini yadsıma eğilimindedirler. Ya da başka bir ifadeyle bu yaklaşım, Lenin'in ekonomik mücadele ile politik mücadele arasındaki kapitalizme özgü ayrımı aşma çabasında partiye verdiği özgül rolü toplumsal hareketlerle ikame etmektedir.

Elbette THS'nin işçi sınıfının işyeri mücadelelerinin (sendikal talepler) ötesine geçme ihtiyacı olduğu, sendika hareketinin başka ezilen toplumsal katmanlarla ("yeni" toplumsal hareketler) ittifak içinde yürümesi gerektiği tespiti, başka bir çok yaklaşım tarafından da ileri sürülen, dolayısıyla sadece bu yaklaşıma mâl edilemeyecek bir gerçekliğe işaret etmektedir. Bununla birlikte bütün emekçi ve ezilen sınıf ve katmanların çıkarlarının bir araya getirilmesi doğrudan sendikaların işi olamaz, zira sendikalar esas olarak çalışan işçilerin örgütleridirler ve bu işçiler dışındaki toplumsal grupların çıkarlarıyla işçilerin çıkarlarının bir program etrafında birleştirilmesi ancak bir devrimci partinin varlığını gerektirir. Bu nedenle THS'nin, sendikalara "yeni" toplumsal hareketlerle eşit düzeyde ve bu kadar koşulsuz bir biçimde ittifak önerisinde bulunmasının en temel sonucu sendikaların STK'laşması olacaktır.

Yukarda da belirttiğimiz gibi THS, "geleneksel" sendikacılık eleştirisinde Lenin'in sendikaları araçsallaştırdığı önermesine merkezi bir önem atfediyordu. Oysa şu ana kadarki tespitlerimiz THS yaklaşımında hem amacın kaydığı (devrim değil, radikal reformlar) hem de aracın farklılaştığı (parti değil, toplumsal hareketler) bir model inşa edilmiş olduğu yönündedir.

Ayrıca ne Lenin ne de Trotskiy sendikaların partiden "özerk" olmalarına karşı çıkmışlar ya da sendikaların partilere bağımlı olmalarını savunmuşlardır. Sadece emperyalist çağda "bağımsızlık" görüntüsü altındaki "katıksız" sendikacılığa yer olmadığına işaret etmişlerdir:

Sendikalizmin epigonları, sendika örgütünün burjuvaziden ve reformist sosyalistlerden bağımsızlığını, *genel bağımsızlığa*, Komünist Parti de içinde olmak üzere bütün partilerden mutlak bağımsızlığa (sözleriyle) dönüştürüyorlar. (...) Burjuvazinin etkisinden bağımsızlık pasif bir durum olamaz. Varlığını ancak siyasal eylemlere, yani burjuvaziye karşı mücadeleyle gösterebilir. (...) Böylece proletarya mücadelesini oportünist değil, devrimci bir parti önderliğinde sürdürmedikçe proletaryanın burjuva hükümetinden gerçek bağımsızlığı kurulamaz. (...) Ama bütün koşullarda parti, örgütsel olarak söylemeye gerek yok ona "boyun eğmeyen" sendikaların gerçek bağımsızlığına dayanmak suretiyle genel önderlik kazanmayı amaçlar⁶⁹.

Yani altı çizilmesi gereken şudur: Parti ne sendikanın ne de işçi konseylerinin yerini alabilir. Burada sorun, THS savunucularının daha önce anarko-sen-

69 Trotskiy, Sendikalar Üzerine, s. 27-31.

dikalistlerde de olduğu gibi sendikaların “örgütsel” bağımsızlığı ile “politik” bağımsızlığını karıştırmalarından kaynaklanmaktadır. Sendikaların örgütsel açıdan bağımsızlığı gereklidir, ancak yeterli değildir. Geçmişte anarko-sendikalizmin, günümüzde ise THS’nin savunuculuğunu yaptığı

böylesi çabaların en temel hataları büyük bir siyasi sorun olan kitleleri sendika bürokrasisinin etkilerinden kurtarmak sorununu örgütsel deneylere indirgemesinde yatmaktadır. Kitlelere yeni bir yol önermek yeterli değildir. Kitlelerin nerede olduklarını tespit etmek ve onları bir yöne doğru yönetmek zorunludur⁷⁰.

Bu da mevcut sendikalarda çalışmakla olur, onlarla “yolları ayırarak” değil! Bu tespitler ışığında THS savunucularının “sendikaları araçsallaştırma” yönlü eleştirilerinin tam tersinin geçerli olduğu kanaatindeyiz: İddia edilenin aksine Lenin(izm) değil, asıl THS yaklaşımı savunucuları sendikaları ve işçileri reformcu talepler uğrunda “yeni toplumsal hareketler”in peşine takarak araçsallaştırma ktadırlar. Açıkça ifadesiyle:

bu bizi küreselleşmeye karşı demokrasiyle tavrı alma konusuna getiriyor. Elbette bu durumda demokratikleşme aracı olarak emeği görüyoruz⁷¹.

c) İşçi enternasyonalizmi sorunu: Dayanışma ağları mı dünya partisi mi?

Üçüncü ve son bir sorunlu alan ise THS’nin soyut bir enternasyonalizmin ötesine geçememiş olmasıdır. Zira önerilen açıkça THS’nin sol liberal savunucuları tarafından bir “modem dayanışması”ndan, ulusalcı ve 3. Dünyacı savunucuları tarafından ise ulusların birliğinden ibarettir.

Eğer neoliberal küreselleşme hareketi sendikal enternasyonalizmin oluşması için gereken temel güdüyü sağlıyorsa bu, kendi araçlarını beraberinde getiren bir iletişim/bilgi devrimi sayesinde olur. (...) Bu enternasyonalizmin ‘yeni’ olan tarafı ise esas olarak bilgiye dayanıyor olması⁷².

Waterman özellikle emeğin bilgisayar ortamı iletişime artan katılımı üzerine odaklanarak, iletişimin yeni işçi enternasyonalizmini oluşturmaktaki belirleyici rolünü vurgulamaktadır⁷³. Waterman bir bilgisayar ağının kurulmasının, kendi deyimiyle “beşinci enternasyonal”in kurulmasında yaşamsal bir öğe

70 Trotskiy, age., s. 90.

71 Munck, age., s. 212.

72 R. Munck, age., s. 188-9.

73 Dyer-Whitford, age., s. 227.

olabileceğini düşünmektedir⁷⁴. Burada sadece yeni teknolojilere ne kadar belirleyici rol atfedildiğine değil, enternasyondan ne anlaşıldığına da dikkat etmeliyiz. THS yaklaşımının savunucularının “enternasyonal”le kastettikleri bir dünya partisi değil, bilgisayara dayalı iletişimin sağladığı varsayılan “demokratik olanaklardan” yararlanmak üzere sınır ötesi dayanışma ağları kurmaktır; yani bir tür “iletişim enternasyonalizmi”! Vaaz edilen şudur: “Dünyanın bütün işçileri örgütlenmeyi bırakın, aranızda iletişime geçin!”

Ulusalçı THS savunucuları ise yeni bir emek enternasyonalizmden, işçileri ulus olarak örgütlemeyi ve bu “ulusal” örgütlenmelerin birliğini anlamaktadırlar. Bu ulusalçı söylemin enternasyonalizmle ne derece uyumlu (!) olduğuna karar vermek bakımından şu ifade yeteri kadar çarpıcı olsa gerek:

(THS yaklaşımına örnek olarak gösterilen sendikaların, K.T.) Siyasal söylemlerinin diğer bir önemli ögesi ise ulusalcılıktır. Ulusalçı söylem bizdeki gibi sınıf yerine ulusu ikame etmemekte, tersine işçi sınıfının çıkarlarını, ulusun (halkın) çıkarlarına genelleştirmektedir. (...) Sözü edilen ulusalcılığı anlamak için Uno Mayo'nun (KMU: Bir Mayıs Hareketi, K.T.) formülasyonuna bakılabilir: “Filipinler’in zenginlikleri Filipin halkına aittir”⁷⁵.

Oysa sendikalar ve onları yönlendiren sendika bürokrasisi şayet yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi tarihsel ve yapısal olarak “ulusal” sermayeleri ve devletleriyle göbek bağı ilişkisi içinde iseler, ancak “ulusal” sosyal politikayı etkileme gücüne varabilirler. Uluslararası bir müdahale, “küresel dayanışma” ya soyut bir talep olarak kalmaya devam eder ya da ulusal taleplere evrilebilir. Gerçek anlamda bir enternasyonalizm mücadelesi, kapitalizmi ortadan kaldırmayı hedefleyen bir devrimci program ve sosyalizme geçiş hedefleri temelinde faaliyet gösteren güçlü bir uluslar arası örgütün koordinasyonuna ihtiyaç duyacaktır. Bu da ne bilgisayar ağlarıyla ne de ulusal kalkınmacılıkla mümkündür, bir dünya partisinin inşası için mücadeleyi gerekli kılar.

4) Uygulamada THS: Ne kadar “hakiki”?

THS'nin sendikal hareketin açmazlarına ilişkin geliştirdiği çözüm önerilerinin taşıdığı sorunları belirttikten sonra bir de şu noktanın altını çizmek gerekir: THS savunucuları tarafından örnek model olarak gösterilen deneyimler⁷⁶

74 Dyer-Whitford, age., s.229.

75 Özüğürlü, *Emek Tartışmaları*, s. 360.

76 THS savunucularının sıklıkla örnek gösterdiği bu deneyimlerin başında Güney Afrika'da COSATU (Güney Afrika Sendikaları Konfederasyonu), Güney Kore'de KCTU (Kore Sendikalar Konfederasyonu), Brezilya'da CUT (Birleşik İşçiler Merkezi), Filipinler'de KMU (1 Mayıs Hareketi) gelmektedir. “3. Dünya” dışından bir örnek olarak CAW (Kanada Otomotiv İşçileri Sendikası) zikredilebilir.

de aslında THS modelinin temel özelliklerini taşımaktan uzak olup, daha çok “geleneksel” sendikacılığın, özellikle de THS tarafından “politik sendikacılık” olarak nitelendirilen anlayışın birer örneğidirler. Zira bu sendikaların büyük çoğunluğu sosyalist ya da komünist partilerle ilişki içerisinde, onların bir ürünü olarak doğmuşlardır. Örneğin CUT, Brezilya’da PT (Brezilya İşçi Partisi) ile, COSATU, Güney Afrika’da SACP (Güney Afrika Komünist Partisi) ile, KMU, CPP (Filipinler Komünist Partisi) ile organik bağlar kurmuştur. Yani söz konusu sendikalar hiç de iddia edildiği gibi partilerden bağımsız bir gelişme çizgisi ve politik mücadele hattı izlemiş değildirler⁷⁷.

Bu tespitlere şu soru da eklenebilir: Acaba THS’nin başarılı olduğu ileri sürülen uygulama örnekleri, sermayenin neo-liberal saldırı stratejisinin son 20 yıllık deneyimleri ve sonuçları gözden geçirildiğinde ne durumdadır? Bir an için söz konusu deneyimlerin ideal THS tanımına uyduklarını varsaysak bile, THS teorisyenlerinden Munck’ın “örneğin Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan’da sendikalar daha kapsamlı bir toplumsal bakış açısı geliştirmişler ve Lenin’in sendikaların en ileri politik ufku olarak gördüğü ‘ekonomizm’den politik olarak kopmuşlardır”⁷⁸ iddiası gerçekliği ne kadar yansıtmaktadır?

Söz konusu mücadeleci sendikacılık deneyimleri üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda, üstelik bizzat bazı THS teorisyenleri tarafından söz konusu deneyimlerin sınırlarına işaret edilmiştir⁷⁹. COSATU, Güney Afrika’da ırkçı rejimin bitirilmesinde önemli rol üstlenmiş bir örgüttür. Ancak bu süreç sonrasında sistemin bir parçası haline gelmiş ve “sosyal ortaklık” rolünü yerine getirmeye başlamış, ANC (Afrika Ulusal Kongresi) hükümetinin neo-liberal makro ekonomik politikaları destekleyen tavrı karşısında ittifak ilişkisini sürdürmeye devam etmiştir. Apartheid sonrası koşullarda COSATU’nun ANC hükümeti ile yaptığı ittifakın sendikal hareketin özerkliğine önemli kısıtlar getirdiği ileri sürülmektedir⁸⁰. Bramble ise yaptığı araştırmada COSATU deneyiminin özellikle devletin politik baskı ortamından kaynaklanan konjonktürel bir olgu olduğu, bir kez baskı ortamı ortadan kalktığında, kurumsal süreçlerin tekrar sendikal hareketi kapitalizmle bütünleştirmeye yönlendireceği sonucuna varmıştır⁸¹. Öte yandan THS’yi savunan araştırmacılar bile COSATU deneyiminin bir THS örnek modeli olarak kendisine atfedilen bazı niteliklerini kaybetmekte olduğunu ileri sürmektedirler⁸².

77 Bu konuda bkz. Mi Park, “South Korean Trade Union Movement at the Crossroads: A Critique of ‘Social Movement’ Unionism”, *Critical Sociology*, vol. 33, 2007, s. 311-344.

78 R. Munck, *Uluslar arası Emek Araştırmaları*, Öteki Yay., çev. Cenk Aygün, 1995, s. 179.

79 Waterman, age., s. 18

80 Lier/Stokke, age., s. 810.

81 T. Bramble, space.library.uq.edu.au/eserv/UQ:10640/tb_sachp_03.pdf.

82 A. Bezuidenhout, “Towards global social movement unionism? Trade union responses to globalization in South Africa”, Discussion Papers, 115/2000, www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/dp11500.pdf.

İşçi denetimi geleneğinin değişime uğradığı, sendika üyeleriyle işyeri temsilcileri ve tam zamanlı sendika çalışanlarının rolü konusunda da önemli değişimler olduğu saptanmıştır. Parlamento ya da Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi kurumlarda yer alma ile birlikte bürokratlaşma eğiliminin tekrar baş gösterdiği, bu gelişmelerin olsa olsa sendika görevlilerinin sınıfsal konumlarından “göç” etme sonucunu doğurduğunu belirtmektedirler. Bu değişim artan ücret farklılaşmaları ve diğer bazı ek maddi kazançlar şeklinde kendisini göstermektedir⁸³. CUT da benzer şekilde PT'nin hükümette olduğu dönemde İMF ve Dünya Bankası'nın da taleplerini gözeten neo-liberal politikalara angaje olmuş, tam bir sosyal ortaklık politikası izlemiştir⁸⁴.

Bu somut deneyimlerden çıkarsanabilecek önemli bir sonuç, sendikal düzeyde üstelik de siyaset yapmak üzere kurulu örgütlenmelerin, “kitlesel hareketlenmelerin”, istedikleri kadar mücadeleciler olsunlar, otomatik olarak, kendiliklerinden devletle bütünleşmiş bir sendikal bürokrasi engelini aşamayacakları ve gerekli müdahaleler yapılmazsa belli bir süre sonra hem üye kitlesinin sendikal bürokrasinin peşine takılacağı hem de bir bütün olarak hareketin sistem tarafından içerileceğidir.

Politik sonuçlar

Sendikalar, sermayenin saldırılarına karşı direniş merkezleri olarak yararlı işler görürler. Güçlerini pek yerinde olmayan bir biçimde kullandılar mı, kısmen hedeflerini gözden kaçırmışlar. Aynı zamanda mevcut düzeni değiştirmeye çalışacakları ve örgütlü güçlerini, işçi sınıfının kesin kurtuluşu, yani ücretlilik sisteminin kesin olarak kaldırılması için bir araç olarak kullanmaya çalışacakları yerde, düzenin sonuçlarına karşı gerilla savaşı ile yetindikleri anda da, hedeflerini büsbütün yitirirler⁸⁵.

Sendikalar, bütün burjuva ve dini sendikalar üzerindeki üstünlüklerini sınıf mücadelesi düşüncesine borçludurlar, sendikaların pratik başarıları ve güçleri bilimsel sosyalizm teorisi ile aydınlatılmasının ve dar görüşlü ampirizmin çukurundan çıkmış olmasının bir

83 Bezuidenhout, age.

84 Bu konuda bkz. Sungur Savran, “Brezilya’da Lula Hükümetinin Bir Yılı: Post-Leninizmin İflası”, *İşçi Mücadelesi*, sayı: 10, s. 64-86.

85 Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret, Fiyat ve Kâr*, Sol Yay., 7. Baskı, çev. Sevim Belli, 1992, s. 127.

sonucudur. (...) Bu anlamda, sendikaların sosyal demokrat teoriden kurtarılmasına ve sosyal demokrasiye karşı başka bir 'sendikal teori' bulmaya yönelik arayış, bizzat sendikalar açısından bir intihar denemesinden başka hiç bir şey demek değildir⁸⁶.

Mevcut sendikaların “yozlaşmış” durumundan hareketle mücadeleci bir sendikal hareket arayışının günümüzdeki ifadelerinden biri olan THS akımının doğru bir gözlemden (“bu sendikalar bürokratlaşmış, mücadelenin önünü tıkıyorlar”) yola çıkmalarına denilecek bir şey yoktur. Ancak bu yazıda göstermeye çalıştığımız gibi THS yaklaşımının nesnel (“yeni” bir kapitalizm evresine girmiş olduğumuz ve “yeni işçi kitlesi”nin belirleyici rol oynadığı) ve öznel (sendika yönetimlerinin tutucu zihniyetleri) etkenlere dayalı olarak hem teşhisi (“sendikacılığın krizi”) hem de tedavisi (“bu sendikalarla olmaz”, mevcut sendikalar “dinazorlaştı”) doğru ve gerçekçi değildir. Böylesi bir yaklaşım sendikaların asıl sorunu olan “sendika bürokrasisine karşı nasıl mücadele edelim?” sorusuna ve işçi hareketi açısından can alıcı önemde olan “işçi sınıfını sınıf mücadelesine nasıl kazanırız?” sorusuna doğru bir teşhis koyamamaktadır. Benzer şekilde çözüm önerisi de (“farklı sendikal örgütlenmelerle ve diğer toplumsal hareketlerle koalisyon yaparak devleti dize getirebiliriz, demokratikleştirebiliriz”) doğru değildir.

Sendikal hareketin günümüzde de hükmünü sürdüren asıl sorunları, sendikaların tekelci kapitalizmle birlikte iyice belirginleşen çelişkili doğasından kaynaklanmaktadır. THS yaklaşımı bu çelişkilerin üzerine giderek onları aşmak yerine çelişkilerin üzerini örten ya da en azından bu çelişkilerle yüzleşmekten kaçan bir stratejinin ürünüdür. Evet, bugün varolan sendikalar **yozlaşmış işçi örgütleri** olarak tanımlanacak bir nitelik taşımaktadırlar. Ama ne kadar bürokratik olarak yozlaşmış olsalar da, mevcut sendikaların savunulması ve içinde mücadele edilmesi gerekmektedir. En başta burada yer alan işçi kitlelerini sendika bürokrasisi aracılığıyla burjuva politikalarına yedeklememek için.

THS yaklaşımında nesnel etkenler (“yeni işçi kitlesi”, üretimin uluslararasılaşması vb.) ve bazı öznel etkenler (yeni mücadele biçimleri) kendiliğinden ve bağımsız/özerk bir örgütlenmenin nedeni ya da gerekçesi olarak sunulmaktadır. THS yazarlarının da işaret ettiği gibi gerçekten önemli direnişler, mücadeleler gerçekleşmiş olabilir. Söz konusu sendikaların kitlesel eylemleri sevindiricidir, ancak bu mücadeleciliğin sınırlarına işaret etmemek çok tehlikeli olabilir. THS yaklaşımı, sendikaların devrimci bir parti ile ilişkilerinde tam bir bağımsızlık peşinde koşarak, eski sol sendikalizmin yanılısalarını yeniden üret-

86 R. Luxemburg, *Kitle Grevi, Parti ve Sendikalar*, Z Yay., çeviren: Nedim Tuğlu, 1990, s. 81.

mekte, iktisadi ve siyasi gücü nasıl ele geçireceği ve mücadelenin nasıl bir uluslar arası boyut kazanacağı konusunda oldukça çelişkili tespitlerden hareket etmektedir. THS bu mücadelelerin sınırlarını göz ardı ederek direnişleri yüceltmektedir. Bu yaklaşımın asıl sorunu “katıksız” sendikacılığın burjuva karakteri, yeni işçi aristokrasisine mensup kesimlerin oluşması ve sınıf bilincinin oluşumundaki engeller karşısında bir körlük içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca THS yaklaşımı işçi sınıfının siyasal mücadelesini ve örgütlenmesini gölgeleyerek mücadelenin merkezine parti dolayımı yerine enformasyon eylemciliğini⁸⁷, iletişimsel mücadeleyi, ulusalcı versiyonunda ise ulusal kalkınmacılığı koymaktadır.

THS'nin başta işsizler ve örgütsüz emekçi kesimler olmak üzere “yeni işçi kitlesi”nin örgütlenmesi” vurgusunun önemli olduğunu, bu sorunun devrimci Marksistler için de can alıcı önem taşıdığını da belirtmek gerekir⁸⁸. Ancak burada temel ayrım noktası şudur: THS yaklaşımı fabrika ve mahalle arasındaki gerilimi aşmak hedefinde vurguyu tamamen mahalle üzerine kaydırmakta, fabrikada örgütlü işçi kesimi ile mahalle arasındaki bağları örecektir, işçileri ve tüm ezilenleri bütünleştirecek bir yöneliş için elzem olan devrimci bir partinin önderliği dolayımını göz ardı etmektedir.

Sendikal harekette sınıf mücadelesinin içinden geçmekte olduğu evrede bir yenilgi ideolojisi olan sivil toplumculuğun etkisi altındaki THS, bir alternatif sendikacılık anlayışı olarak “küreselleşme” çağında küresel vatandaşların içinde yer aldığı toplumsal hareketler tarafından yeni küresel sosyal düzenleme modelleri⁸⁹ yaratmak hedefine dönük olarak tasarlanmıştır. THS izlediği yöntemle sendikaların STK'laşmasına, sendika bürokrasisinin sorumluluğunun hasır altı edilmesine ve devlet gücü karşısında yenilgilere zemin hazırlayan bir politikaya hizmet etmektedir. Biz bu yazıda THS'nin “geleneksel” sendikacılıktan çok Marksizmin sendikacılık anlayışıyla mücadele eden bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaya çalıştık. THS savunucularının “sendikaların krizi” diyerek aslında sendika bürokratlarını akladıklarını, “bu sendikalarla olmaz” diyerek işçileri sendika bürokratlarının denetimine terk ettiklerini göstermeye çalıştık.

Gerçek bir sendikal muhalefet kendisini 1- sendikal demokrasinin yokluğu, 2- bir karşı güç olarak sendikaların yetersizliği eleştirileriyle sınırlayamaz. Sendikalarda muhalif bir taban hareketi sistemi devirmeyi göze alan, anti kapitalist bir yönelimle sınıf mücadelesini yürütmek durumundadır. Ana hedef, sendikaların sosyal demokrasi ve burjuva devletiyle bağlarını koparmak ve sendikalarda örgütlü işçilerin güvenini kazanmak olmalıdır. İşçi sınıfının bilincinin gelişmesinde engel olan sendika bürokrasisi ile mücadele bu nedenle gereklidir. Bu perspektife sahip gerçek bir sendikal muhalefet kanımızca önüne şu somut

87 N. Dyer-Whitford, age., s. 222.

88 Bu önemin daha iyi anlaşılması bakımından ilk elde doyurucu bilgiler bu sayıda Selim Karlı'nın Arjantin'deki işsizler hareketi (*piqueteros*) üzerine yazısında bulunabilir.

89 Munck, age., s. 210.

adımları koymalıdır:

- sendikaların demokratikleştirilmesi ve sendika bürokrasisinin ayrıcalıkları ile mücadele
- bir eylem/mücadele programı
- devrimci bir işçi partisinin inşası

Bu yazıda THS yaklaşımının sınırlarını ve çelişkilerini, bu bakımdan sol sendikalizm ve anarko-sendikalizmle bir çok benzerlik içerdiğini göstermeye çalıştık. Belki bir farklılığı da vurgulamak gerekir: Sol sendikalizm ya da anarko-sendikalizm bile, THS karşısında hem devletin işlevlerinin üstlenilmesi bakımından gelecek toplum tasarıları ile hem de kapitalizmi devirmek üzere genel grev gibi bir silaha başvurma konusundaki ısrarları ile daha radikal bir tavrın ifadesidirler. 100 sene evvel nasıl “yeni sendikacılık” militan mücadele ile bazı kazanımlar elde etmesine rağmen, sendikaların bugünkü uzlaşmacı konumuna dönüşmesini engelleyemediyse, THS de günümüz kapitalizminin sert sınıf mücadeleleri içinde benzer bir işlev görecektir. Sol sendikalizmin ve anarko-sendikalizmin çağdaş bir türü olarak THS mücadele tarzı olarak belki radikal olabilir, ancak sorunun kökenini kavramış olmak bakımından hiç de radikal değildir. Yıllar önce Voltaire’in dediği gibi “insanların çoğu hastalıktan değil, aldıkları ilaçlardan ölüyorlar”.

14 Mart kitlesel grevi ve sendikalar

Ali E. Bilgin

2007 sonu ve 2008 baharı uzun zamandır sessizliğe gömülmüş işçi sınıfının yeniden hareketlendiği bir dönemi ifade eder. İşçi sınıfı, 1995’den bu yana girdiği uzun sükûnetine son vermiş, kitlesel eylemlerin ilk adımlarını atmıştı. Tekel işçilerinin özelleştirmeye karşı kitlesel mücadelesi, Telekom emekçilerinin tarihlerindeki en büyük grevi mücadelenin genişleyeceğine işaret ediyordu. Sonra 14 Mart kitlesel grevi, işçi hareketinin ivmesini yükseltmişti.

Sosyal güvenlik sistemini temelinden değiştiren yasa tasarısına karşı, fabrika ve bölge düzeyindeki eylemler 14 Mart 2008’de Türk-İş’in öncülüğünde Emek Platformu’nun çağrısı ile ülke çapında iki saat süren “genel grev”le zirveye çıkmıştı. Grevin bazı sanayi merkezlerinde küçük çaplı mitinge dönüşmesi, sendikadan mahrum işçilerin birçok yerde greve katılması, işçilerin yönelen grevin sürmesine dair talepleri, eylemin işçi hareketini kısa sürede hızla, yükseltmesine dair potansiyelini ortaya koymuştu.

Gelgelelim, 14 Mart sabahı, muazzam geniş bir mücadele menziline ortaya koyan kitlesel grevin, hareketi yukarıya çekecek bir mayalanma için yeterli olmadığı, sanayi işçisi kitlesinin iki saatlik idari karara uymasıyla belli olmuştu. Sol grupların, Türk-İş dışındaki birçok sendikanın, meslek örgütlerinin düzenledikleri miting, “kitlesel” basın açıklaması, yürüyüş düzenlemeleri, hareketin ivmesini yükseltmek için yeterli olmamıştı. İşçi hareketi, yeniden fabrika, böl-

ge veya sektör düzeyindeki, birbirinden kopuk mücadele hattına geri çekilmişti. Türk-İş merkezi bürokrasisi, hükümetin yasayı geri çekme kararını, eylemin sona ermesi için iyi bir gerekçe olarak kullanmıştı ve bu hareketin ivmesinin düşmesinde çok etkili olmuştu.

Böylece, işçi sınıfı, 2007 yılında kuvvetli işaretleri (yüzeydeki görüntüleri) açığa çıkmış olan, 2008 baharında derinleşmeye başlayan kapitalizmin krizini yükselen bir mücadele eğrisi içinde karşılama imkânını yitirmiş oldu. Bu, artık tamamen bir zaman sorunu haline gelmiş bulunan ekonomik çöküşün sonuçlarını (maliyetlerini) işçi sınıfının 2001’de olduğu gibi kabul edeceği anlamına gelmiyor kuşkusuz. Ama sendika bürokrasinin tahakkümü altında, krize karşı taban örgütlenmelerinin yaratılmasının henüz maddi koşullarının var olmadığı anlaşılıyor.¹

Eylül-Ekim aylarında şiddetini artıran uluslar arası kapitalizmin krizinin, ideolojik ve politik veçheleriyle sistemin muazzam ölçüde sorgulanmasına yol açacağı muhakkak. Neo-liberalizm altında, işçi sınıfına yönelen saldırının biçim değiştirmesi kuvvetle muhtemel. Sınıfın uluslar arası ölçekte, cevap vermesinin imkânları eskiye göre hiç de dar değil. Türkiye işçi sınıfının siyasi örgütleri çok zayıf, birleşik mücadelesinin önünde ciddi engeller var. 14 Mart kitlesel grevinde gördüğümüz gibi sendikalar olmadan işçi hareketinin kısa sürede, organize olup mevzi mücadeleleri aşması, kitlesel birleşik mücadeleye yönelmesi güç görünüyor. Ama işçi hareketinin yükselmesinin önündeki başlıca engellerden biri de yine aynı sendikalar.

Kapitalizmin her krizi, sermayenin işçi sınıfına karşı saldırısı olmaksızın, yeni bir dengeye kavuşamaz; egemen sermaye sınıfı kendi koşullarını kabule zorlar. Ve bunun tersi de doğrudur, sınıfın kriz koşullarında (sendikal ve politik) örgütlenme düzeyi, kendine güveni, politik bilinci, mücadelenin yalnızca şiddetini değil, oluşacak yeni denge üzerinde çok etkili olur. Önümüzdeki dönemde de böyle olacaktır.²

Ama işçi hareketinin mücadelesi, devrim dönemleri hariç, savunma çizgisi- ni pek aşmaz. 1970’lerin krizine karşı Batı Avrupa işçi sınıfının mücadele çizgisi böyle olmuştur, Güney Kore 1997 krizinde ve Türkiye 1994, 2001 ekonomik çöküşlerinde de. Arjantin işçi sınıfı 2001 krizinde taleplerini belli ölçüde burjuvaziye kabul ettirmişti ama savunma çizgisi belirleyici idi. Kriz sürecinde sınıfın mücadelesinin genellikle savunma çizgisinde kalmasını, tarihsel bir eğilim olarak ele almaktan çok, sınıfın mücadele tecrübesi olarak dikkate almak daha doğru olur.

1 “Ekonomik Krize Karşı Sınıf Yığınağı Gerek” başlıklı yazısında Sungur Savran, sorunun âciliyetini şu şekilde ifade ediyor: “İşçi sınıfı ve emekçilerin en basit hak ve kazanımlarını korumaları dahi büyük mücadelelerin konusu haline gelecektir. (...) Bu koşullarda sendikal hareket içindeki sınıf mücadelecisi unsurların da sosyalist hareketin de ciddi bir yığınak yapmaya şimdiden başlaması kaçınılmaz bir görevdir”. *MaviDefter.org, intikal tarihi* “30 Eylül 2008.

2 DİP Girişimi “Ekonomik Krize Karşı Kampanya”da, savunma çizgisini aşan yeni talepler ortaya koyarak, krizde sınıfın öncülerine, doğru bir istikameti göstermiştir.

2008 krizi derinleşirken, egemen sermayenin endişeleri yoğunlaşıyor. Ama söylemlerinden, 2001 krizi dönemine nispetle daha güvenli olduğu anlaşılıyor. Bir yandan, tekil sermayeler, kendi çıkarlarını korumak için çaba harcarken (devleti bu çıkarları korumaya davet ederken ve zorlarken) diğer yandan işçi sınıfının tepkilerinin nötralize edilmesi gerektiğinin³ bilincindedir. Hiç kuşkusuz, 2008 kriz sürecinde egemen sermaye sözcülerinin 2001'e göre kendilerine daha fazla güveniyor olmalarının nedeni, yedi yıldır sınıf dengelerini büyük ölçüde lehlerine çevirebilmiş olmalarından kaynaklanıyor.

İşçi hareketinin örgütlenmesini ortadan kaldıramayacağı hafızasına kazınmış burjuvazi için, sendika bürokrasisinin burjuva devletine yakınlaşması çok önemli.⁴ 1997'de Refahiyol Hükümetinin devrilmesinde oluşturulan "sivil inisiyatif"te yer alan Türk-İş, 2001 krizi döneminde gösterdiği vatanperverlik⁵ ile sendika bürokrasisinin egemen sermaye ve devleti için ne kadar hayati role sahip olduğunu somut biçimde göstermişti. Tabii diğer konfederasyonların ve sendikaların çoğu da Türk-İş'ten aşağı kalmamıştı. Krizin, keskinleştireceği toplumsal muhalefet ortamında, işçi sınıfı, sendikal örgütlere ne kadar ihtiyaç duyuyorsa, egemen sermaye de sendika bürokrasisine o kadar muhtaç, dersek herhalde abartmış olmayız. Sendikalarda bürokrasinin hâkim rolü, 14 Mart kitle grevinde bir kez daha görüldü.

14 Mart Kitlesele Grevi

Yalnızca 1989-91 Bahar kitle grevlerinden, 1994 ve 2001 Türkiye krizlerinde işçi sınıfının mücadelesinden öğrenmiş değiliz, yakın dönemin en önemli işçi eylemlerinin cereyan ettiği Güney Kore 1997 ve Arjantin 2001 yılı krizlerinden de biliyoruz; yerel düzeyde cereyan eden mücadeleler ile işsizler veya kent yoksullarının örgütlenmesi, büyük işletmelerin sanayi işçilerinin daha doğrusu örgütlü sendikal hareketle buluşmadığında, birleşik kitlesele bir eyleminin vuku

3 Bir örnek. TİSK Başkanı şunları söylüyor: "... ülke olarak küresele krizin bu olumsuz etkilerini yaşamamamız, hatta krizi bir yatırım ve büyüme fırsatına dönüştürmemiz mümkün müdür? Bize göre, pekâlâ mümkündür. (...) Bizce bunlar arasında son bir yıldır bir türlü toplanamayan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in hemen toplantıya çağrılarak tüm sosyal tarafların ve paydaşların üzerinde mutabakata varacakları reçeteler, yol haritaları hazırlanması yoluna gidilmesi çok büyük önem taşımaktadır." Tuğrul Kutadgobilik, *TİSK İşveren Dergisi*, Eylül 2008.

4 2001 kriz sürecinde yaklaşık 400 bin işçinin toplu sözleşme görüşmelerinin uzlaşma ile sonuçlanmasını dönemin Bakanlarından Mehmet Keçeciler "Türk-İş'in gösterdiği vatanperverlik" olarak değerlendirmiştir. *Radikal*, 22 Mayıs 2001.

5 Türk-İş Merkez Bürokrasisinin Mustafa Kumlu önderliğindeki kanadının AKP'ye yakın olması bu bağın, zayıflamasını değil tam tersine bu parti dolayımı ile daha güçlü kurulmuş olduğunu gösterir.

bulması (inşa edilmesi) çok güç, hatta imkânsız görünüyor.⁶

Türkiye’de işçi sınıfının sendikalara rağmen, kitle eylemlerine yönelmemiş olması, birleşik bir mücadelenin inşa edilmesi sürecinde sendikal örgütlenmenin tayin edici rolünü sanıyorum ortaya koyuyor. Hiç kuşkusuz işçi sınıfının kitlesel mücadelesi, az gelişmiş bir ülkenin tarihsel boyutu sınırlı ve dar pratiği ile tanımlanamaz. Hele hele buradan yola çıkarak, teori düzeyine yükseltilecek kavramlaştırma yapılması ve ülkedeki sınıf mücadelesinin özgünlüğü gibi analizlerin yapılması pek doğru olmaz. Ama işçi sınıfı bilincinin sendikal mücadeleyle sınırlı olduğu, sosyalist hareket ile işçi hareketinin hala daha ayrı mecralarda aktığı, Devrimci Marksist fikirlerin sınıfa nüfuz etmediği, üstelik sosyalist hareketin büyük kısmının Stalinci ikâmeciliğin mekanik anlayışına hapsediği, sınıfın öz-örgütlenme deneyiminin hemen hiç olmadığı koşullarda, sendikaların (sendika bürokrasisinin değil) kitle eylemlerinde inisiyatif sahibi olması, en azından bu tür mücadelelerin çoğunun başlatıcısı olması, beklenen bir sonuç. Bu durum 14 Mart kitle mücadelesinde de görüldü, sendikaların grevdeki rolü belirleyici idi. Zaten fabrika düzeyindeki eylemlerde dahi işçi kitlesi arkasında sendikanın fiili desteğini görmek ister.

14 Mart Kitle Grevi iki saatlik bir süreyi içeriyordu, hayatı tam olarak durduramamıştı sınıfın tüm kesimleri katılmamıştı. Menziline ulaşamamıştı, kısmiydi ve savunma eylemi çizgisini aşamamıştı. Ama 14 Mart Genel Greviyle çalışanlar toplumsal hayata ağırlıklarını dolaysız olarak koydular, ülkenin en önemli toplumsal gücü olduklarını “dosta, düşmana” bir kez daha gösterdiler. Şu da var, Grev, çapı ve etkileri bakımından 1995’den bu yana işçi hareketinin en önemli kitlesel eylemi oldu.⁷

14 Mart Grevi, her gün devam eden ama fabrika sınırlarına hapsolan eylemleri, sadece aşmakla kalmayıp, çok daha kitlesel birleşik bir işçi mücade-

6 Kapitalizmin eşitsiz gelişimi sınıfın en geri, en ezilmiş, en dışlanmış kesimlerinin örgütlenmesini güçleştirir, hatta imkânsızlaştırır. İşyeri düzeyinde de vasıfsız işçilerin, geçici olarak çalışanların, kültürel düzeyleri düşük işçilerin örgütlenmesi çok güçtür. Bu kesimler işyerindeki genel örgütlenmenin basıncı altında sendikaya dâhil olurlar. Tuzla Tersane işçilerinin Limter-İş Sendikası önderliğindeki Haziran 2008 grevin başarısız olmasının en önemli nedeni de budur.

7 1995, aynı zamanda işçi hareketinin gerilemesinin başlangıç yılıdır. 1994’de başlayan reel ücretlerdeki gerileme devam etmiş, özelleştirme saldırısı ilerlemeler kaydetmiş, kamu sanayi işyerlerinde taşeron istihdamı yaygınlaşmıştır. Ancak güçler dengesi, işçi sınıfı aleyhine köklü biçimde değiştirilememiştir, bu 1999 yılında başarılacaktır. 1995 yılının bir başka özelliği 14 Mart kısmi grevine benzer bir kitlesel grevin, yani genel grevin kamu toplu sözleşmeleri sürecinde gevşek de olsa (Buna sendika bürokrasisi “işe gidip çalışmama” adını vermişti) uygulanmış olmasıdır. Ayrıca KESK önderliğinde, 17 Haziran 1995 sendika yasası talebiyle yapılan Kızılay-Ankara mitingi militan mahiyeti ile Türkiye İşçi sınıfı mücadelesinin en önemli eylemleri arasında yer alır. 1995 yılının bir başka özelliği, Türk-İş önderliğinde 15 Ekim’de, Ankara’da yapılan 250 bin işçinin katıldığı mitingin Koalisyon Hükümetini düşürmüş olmasıdır. Diğer yandan 1999 Sosyal Güvenlik-Ankara gösterisi ve 14 Nisan ile 1 Aralık 2001 gösterileri kitleselliği bakımından önemli olmakla birlikte, etkileri sınırlı olmuştur.

lesinin imkânlarını belirgin biçimde göstermiştir. İstisnasız bütün sendikaların (Konfederasyonların) destek vermesi, ülkenin bütün şehirlerinde uygulanma imkânı bulması, grev devam ederken ve sonrasında yapılan yürüyüş ve küçük çaplı mitinglerin kitleselleşme eğilimi, birleşik bir mücadelenin çok kısa sürede gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur.

Sınıftan umudunu kesip, burjuva sosyalizminin güvenli sularına yelken açanlara, sınıfı ideolojik düzeyde arayıp “hani sınıf nerede” sorusunu sorup da bula-mayanlara ve nihayet müthiş karamsarlık içinde, sınıfın andaki ruh halini kendin-den menkul kavramlar icat ederek analiz edenlere somut bir cevap olmuştur 14 Mart. Güneş bulutlardan sıyrılmış, kuvvetli ışığını göndermiş, üşümekte olanları kısa bir süre ürpermiştir, ama ne yazık, çok kısa bir süre sonra tekrar bulutların arkasındaki yerine geçmiştir.

Katılım ne kadar? Tam olarak bilmiyoruz. Bu konuda sendikalardan veya devletin resmi kurumlarından tutarlı, inandırıcı bir açıklama da gelmedi. Ama greve dahil olan işyerleri ile yürüyüşlere, mitinglere ve basın açıklamalarına katılan işçi sayılarından yola çıkarak yapılacak bir hesaplama, yarım milyona yakın emekçinin greve katılmış olduğunu gösteriyor. Bu rakam, örgütlü işçi sınıfının en azından üçte ikisinin greve katılmadığını ortaya koyuyor. Grev katılım, bilhassa, haberleşme, demiryolu ulaşımı, devlet okulları, devlet hastanelerinde yüksekti. Günlük hayat çok kısa bir süre için özellikle demiryolu ulaşımı, okullar, devlet hastanelerinin bir kısmında aksadı. Hükümetin grevin sonuçlarını görüp, sendikaları görüşmeye davet etmesi grevin etkili olduğunun bir başka önemli göstergesiydi.

Grevin en önemli özelliklerinden birisinin, Türkiye’de örgütlü sendikaların istisnasız tümünün destek verdiği ilk kitlesel mücadele olması ve 1994 yılından sonra ilk kez kamu çalışanları (memurlar) ile sanayi ve hizmet sektörü sendikalarının tümünün birlikte bir grevi tasarlamaları ve bu tasarının hayata geçirilmesi (resmi destekle katılım arasındaki açığı büyük olsa da) olduğunu da belirtmek gerekir. 1994’den sonra ilk kez sanayi sektörü ve kamu çalışanları (memurlar) kitlesel olarak birlikte, süre olarak çok kısa ve işçi sayısı muazzam ölçüde kalabalık olmasa da birlikte grev yaptılar.⁸ Bu pratiğin, işçi sınıfının bağımsız siyasetini temel alan Devrimci Marksistler için, kitle içinde **sendikal birlik ve ortak eylem zarureti**ni anlatmayı çok daha kolaylaştırdığını söylemeliyim. En azından, kitle içinde bu yönde yaratıcı bir sloganın yalnızca oluşmasının değil, benimsenmesinin imkânları genişlemiştir.

Sendika bürokrasisi tarafından ilân edilen talepler sosyal güvenlik alanıyla sınırlıydı. Fakat greve işçilerin coşkuyla destek vermesi, Türkiye’nin bütün

8 20 Temmuz 1994 Kitlesel Grevi, sanayi işçileri ve KESK önderliğinde kamu çalışanlarının (memurların) ilk birleşik mücadele özelliğini taşır. Ama 14 Mart Kitlesel Grevine, KESK dışındaki sağcı kamu çalışanları sendikaları da “Emek Platformu” zemininde de olsa destek vermiştir.

şehirlerinde sınıfın farklı kesimlerini bir araya getirmesi, kitlesel mitinglerle desteklenmesi, sınırlı taleplerin aşılacağını, çok kısa sürede genel talepleri içeren sloganların haykırılacağına işaret ediyordu. Bürokrasi sosyal güvenlikle, özelleştirmeler, çalışma koşulları, esneklik vb sorunlar arasında bağ kurulmasını istemiyordu, zaten grevin iki saatle sınırlanmasının başlıca nedenlerinden birisi de budur. Sanayi işçileri iki saat sonra fabrikadan, şehir merkezine yürüyüş düzenlemeyi dahi tartışmadan makinelerin başına dönünce, birleşik mücadelenin imkânları iyice daralmış oldu.

1999'dan bu yana, sosyal güvenliğe dair bu ikinci önemli yasal düzenlemeydi ve iki farklı işçi kuşağı yasanın alıp götürdüğü kazanımlarda tam olarak uyumuş sayılamazlardı. Emekliliği yaklaştırmış, bahar 89 eylemlerini yaşamış eski kuşak yasadaki çok fazla etkilenmiyordu, yeni kuşak için ise sendika fabrika temsilcilerinin asla yerine getiremeyeceği hafızaya ulaşma sorunu vardı. İşçilerin genelleşemeyen taleplerinin, bürokrasi tarafından kolayca massedilmiş olmasının maddi nedenlerinden birisinin bu olduğunu söylemek gerekir.

Her mücadelenin, bürokrasi için aynı zamanda sermaye ve devleti ile **yeniden-temas kurmanın** verimli bir aracı olarak kullanılması (görülmesi) bu grevde de gözlenmiştir. Sendika bürokrasisi, bilhassa Türk-İş Merkezi bürokrasisi için yasa tasarısında küçük bir makyajın yapılacağına dair söz verilmesinin yeterli olacağı, açıklamalarından anlaşılıyordu. Nitekim hükümetin daha grevin yapıldığı akşam, tasarımı geri çektiğini ve taraflarla yeniden görüşeceğini açıklamayı, bilhassa Türk-İş bürokrasisi için grevin amacına ulaşması olarak ifade edilmiştir.

Sendikalarda Bölünme

14 Mart Genel Grevi, sendikaların (ve konfederasyonların) kitle mücadelesinin basıncı altında ayrışabileceğini de ortaya koydu. Sınıf aşağıda kitlesel mücadeleye yönelirken, yukarıda sendikalar arasında ayrışma veya bölünmenin açığa çıkması, hiç kuşkusuz sınıfın farklı kesimlerinin çıkarlarının çatışmasından doğmuyor. Tam tersine, kitlesel mücadele birleşik bir yönelime girdiğinde, sendikal farklılıkların nesnel olmayan, (yani sınıfın ortak çıkarlarıyla uyumlayan) yanlarının bütün çıplaklığıyla açığa çıkmasından kaynaklanıyor. 14 Mart kitlesel grevinde de sendikalar ve konfederasyonlar arasında gözlenen ayrışmanın (nihai sonuçlarına ulaşmasa, çelişkiler bütün çıplaklığıyla açığı çıkmassa da) bölünmenin gerçek nedeni budur.

Emek platformunun bir kesimi, 14 Mart kitle grevinin, sosyal güvenlik sorununda işçi talepleri tümüyle yerine getirilene kadar, mücadeleye devam etmesini istiyordu. Tabii ki sendikadaki politik gruplara angaje şubelerin ve temsilcilerin baskısıyla. Sol gruplar, meslek odaları da bu yönde çabalıyorlardı. Bazı sendikalar bilhassa KESK ve DİSK grevle mücadeleyi kitlesel basın açıklamaları, hat-

ta mitinglerle devam ettirdiler.⁹ Bütün bunlar, işçi sınıfının mücadeleye istekli olduğunu ortaya koyuyordu, hatta kitlesel özellik taşıyan gösterilerde atılan sloganlar, işçilerin diğer sorunlara dair talepleri seslendirdiklerini de gösteriyordu. Gelgelelim, Türk-İş'te örgütlü işçi sınıfının ana gövdesinin işbaşına dönmesiyle kitle mücadelesi aslında sona ermişti, küçük çaplı mitingler 14 Mart grevinin gölgesinde kalıyordu.

Türk-İş merkez bürokrasisi yasa tasarısında emeklilik hakkı için önerilen prim gün sayısının 7000'e düşürülmesiyle grevin amacına ulaşmış olduğunu kabul etmişti. Ama muhtemel ki tabandan gelen baskılar karşısında,¹⁰ merkezdeki kimi bürokratlar işçileri Meclis'in önünde toplanmaya dahi umutsuzca çağırabildiler.¹¹ Merkez bürokrasisi bu çağrıyla yetinirken, yıllardır merkez bürokrasisinin uzlaşmacı tutumunu, meydanlarda, grevlerde aşma deneyimine sahip işçilerin örgütlü olduğu Türk-İş'e dahil sendikaların bir kısmı, kuşkusuz yine tabandan gelen basınç sonucu KESK ve DİSK önderliğinde sürdürülen gösterilere destek verdi. Türk-İş'in 6 Nisan Kadıköy mitingine destek vermemesi Türk-İş içindeki bölünmeyi derinleştirdi. İstanbul ve Ankara başta olmak üzere, sanayi bölgelerindeki şube platformlarının ana gövdesini oluşturan on sendika¹² 6 Nisan'da yayınladıkları deklarasyonla Türk-İş merkezini eleştirdiler ve Kadıköy mitingine katılacaklarını açıkladılar.

Bu durum, Emek Platformundaki bölünmeyi derinleştirerek, platformu fiilen

9 Grevden bir gün önce, İstanbul Taksim'de düzenlenen gösteriye 10 bin kişi, Grevden hemen sonra Saraçhane'deki mitinge 20 bin işçi, Bursa'da Emek platformu mitingine 5 bin işçi katıldı. (*Evensel*, 15 Mart 2008) Ankara'da grev sürerken ve grevden sonra düzenlenen gösterilere (basından ve sendikalardan derlediğimiz bilgilere göre) 30 ila 40 bin civarında işçi katıldı. İzmir Konak Meydanı'nda düzenlenen DİSK Genel Başkanının konuşma yaptığı gösteriye ise 20 binin üzerinde işçinin katıldığı anlaşılıyor. (Basın ve sendikalar üzerinden yaptığımız derleme)

10 Örneğin Ankara ve İstanbul Şubeler Platformu, işçiler lehine sonuç alınıncaya kadar Emek Platformunun mücadeleye devam etmesini istiyordu. Her iki Platform, 1 Nisan ve 6 Nisan Kitle gösterilerine de örgütlü destek verdiler.

11 Bunlardan biri, Belediye-İş Başkanı Nihat Yurdakul, Emek Platformunun mücadeleye devam etme isteğindeki diğer bileşenleri daha 1 Nisan ve 6 Nisan gösterilerini organize etmeden, "bol keseden" bir çağrı yaparak işçileri Ankara'ya Meclis'in önünde toplanmaya istedi. Bu çağrı 1989-91 kitle gösterilerinden sonra kalıp hale gelen tipik davranışa uyuyordu; yani "bol keseden" çağrı yapmak ama buna karşılık hiçbir taahhütte bulunmamak, kitlesel gösteriler için sendikalı işçileri örgütlememek.

12 Ağaç-İş, Basın-İş, Deri-İş, T.Denizciler, Hava-İş, Kristal-İş, Liman-İş, Petrol-İş, Tez Koop-İş ve TÜMTİS sendikaları. Deklarasyonda, Emek Platformu göreve çağrıldı: "Emek Platformu tüm bileşenleri ile ivedilikle toplanarak yeni aşamada alınması gereken kararları almalı ve harekete geçmelidir. Türk-İş Konfederasyonuna bağlı biz aşağıda isimleri bulunan sendikalar, bu konuda yeniden bir değerlendirme yapılarak vakit geçirmeden ortak karar alınmasını talep ediyor, ortak karar alınmaması halinde Emek Platformu bileşenlerince 6 Nisan 2008 günü Kadıköy'de yapılması planlanan mitinge yığinsal olarak katılacağımızı duyuruyoruz." *Evensel* 7 Nisan 2008.

işlevsiz kıldı. 1 Nisan kitle gösterileri¹³ ve 6 Nisan İstanbul-Kadıköy mitingine¹⁴ Türk-İş merkez bürokrasisi ve Hak-İş ile Emek Platformunun sağcı diğer konfederasyonları, katılmama kararı almıştı. Bölünme, 1 Mayıs hazırlık sürecinde derinleşerek devam etti.¹⁵ Tam da bu koşullarda işçi sınıfının kreş ve sosyal tesis hakkı ve sakat işçi (özürlü) istihdamına ilişkin bir dizi yasal kazanımını budayan düzenleme 15 Mayıs tarihinde sessiz sedasız Meclis'ten geçebildi.

Deklarasyon, Türk-İş içindeki uzlaşmacı eğilimi baskın olan sendikalarla nispeten daha mücadeleci sendikaların ayrışması gibi bir anlama da geliyordu. Bu ayrışma, farklı bir odak oluşturmanın maddi tohumlarını (özel sektörde örgütlü olma, üye ücretlerinin Türk-İş ortalamasından belirgin biçimde düşük olması, sendikal baraj sorunu vs.) taşıyor hiç şüphesiz. Ama önümüzdeki dönemde bu ayrışmanın kendisini diyalektik olarak aşması, yani yeni bir sendikal odak olma ihtimali yine nesnel koşullardan dolayı güç gözüküyor. Ayrışma daha çok merkeze yönelik eleştiri yapma, hatta ayrı tutum alma biçiminde Türk-İş geleneğine çok uygun bir tavır olarak değerlendirilmeli. Çünkü deklarasyoncu sendika yöneticileri, mücadelenin devam edeceğine dair hiçbir taahhüde girmediler ve ayrı bir odak oluşturmayı ima dahi etmediler. En önemlisi de sınıfın nesnel durumunun buna uygun olmaması. Sendikal örgütlenme genişlemediği, tam tersine daraldığı için deklarasyoncu sendikalar ve bunun bürokrasisi Türk-İş merkezinin vesayetine ve uzlaşmacı çizgisine eskiye göre çok daha muhtaç durumda. Bu nedenle, ayrışmalar, tabandan yükselen mücadele yükselmediği ve yığınsal bir sendikal örgütlenme buna eşlik etmediği sürece nihai sonuçlarına varamaz.

Aşağıdaki bölümlerde Türkiye'de genel grev olgusunu ve 14 Mart'a benzer

13 28 Martta DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve Türk Diş Hekimleri Birliği'nin, 1 Nisan günü iş bırakarak alanlara çıkma çağırısı. Bu çağırıda Türk-İş'e bağlı kimi sendika merkezleri ile yerel platformlar da olumlu yanıt verdi. Türk-İş'e üye sendikalar, merkezi bir grev örgütlenmesine niyetli görünmüyorlardı. Tabandan, bilhassa Ankara Şubeler Platformuna dâhil sanayi işçilerden gelen destek sınırlıydı. Kızılay'daki gösteri kitlesel bir boyuttan çok uzaktı ve Meclis'in kapılarından birine dayanan sınırlı sayıdaki işçi, polis barikatını aşamadı. Böylece sendikacıların tasarıya engel olacağı biçimindeki demeçleri, temenni olmaktan öteye gidemedi. Grevin etkisi 14 Mart'la kıyaslanamayacak ölçüde düşüktü. İşyerleri önünde basın açıklamaları, kısmi mitingler bu eylemin temel özelliği idi.

14 KESK, DİSK, Türk-İş'e dahil on bir sendikanın yanı sıra bir çok kitle örgütünün organize ettiği ve sol siyasi grupların aktif biçimde desteklediği Kadıköy-İstanbul 6 Nisan kitle gösterisi, elli bine ulaşan kitleselliği, sloganları ve coşkusu ile denizdeki bir fırtınanın kıyıya vuran son şiddetli dalgası gibi, 14 Mart greviyle zirveye ulaşan işçi hareketi sürecinin son atılımı oldu.

15 Türk-İş'in (diğer konfederasyonlarla birlikte) 1 Mayıs 2008 gösterilerinin Taksim'de düzenlenmesine yönelik (başkanlar Kurulu ve Yönetim Kurulu) merkezi kararını, Genel Başkanı Mustafa Kumlu'nun (ve Mustafa Türkel dışındaki yöneticilerin) fiilen sabote etmesi ve sağ eğilimli yönetime sahip sendikalarının birçoğunun dahi Mustafa Kumlu'nun ihanetine destek vermemekle, Taksim kararını desteklemeleri, 14 Mart Grevindeki bölünmeyi derileştirmiştir. Diğer yandan, bu süreçte, Taksim'de ısrar eden Türk-İş'e üye (çoğu deklarasyoncu) sendikaların, 1 Mayıs için kitleleri seferber edecek hazırlık yapmamış oldukları da görülmüş oldu.

mücadeleleri kısaca ele alacağız. Bu 14 Mart kitlesel mücadelesini, bir Grev olarak yerli yerine oturtmak ve geçmişten geleceğe bir bağın kurulması için zaruri gözüküyor.

Türkiye’de Grev Kavramı

Türkiye’de ne sosyalist grupların yayınlarında, ne sendika literatüründe ve ne de akademik “sosyal politika” veya “çalışma ilişkileri” alanında, Grev anlamına gelen mücadelelerin büyük kısmı, bu şekilde tanımlanmaz. Sendika yönetimlerinin çoğu için grev, yasal toplu sözleşme sürecinde uzlaşmazlık oluştuğunda, hukuki formalitenin bir aşaması olarak zorunlu olarak gündeme gelen bir uygulama olarak kabul görür. Yasal çerçevenin dışındaki grevler, “iş bırakma”, “çalışmama” “üretimi durdurma” vb gibi sözcüklerle ifade edilir. Nitekim 14 Mart kitle Grevini de Türk-İş ve Emek Platformu “**İki saatlik çalışmama hakkı**”nı kullanma olarak ilan etti.¹⁶ Bu tür yarım hatta çeyrek grev kararlarının dünyada örnekleri var mı doğrusu bilmiyorum, araştırmak ilginç olurdu. Bürokratin “çalışmama hakkı” ifadesini keşfetmesi de ilginç. Bu ifadenin Paul Lafargue’nün “Tembellik hakkı”nı çağrıştıran bir tınısı var, ama icat edilme nedeni hukuki. Mevcut grev ve toplu sözleşme kanununda ve iş kanununda greve ilişkin tahdit edici hükümler bulunması, sendikacıları böyle “orijinal” arayışlara yöneltiyor!¹⁷

Bürokrasi sermaye sınıfını var eden, kapitalist sistemin hareketinin yasalarını da içgüdüyle hisseder. Örneğin üretim durdurulduğunda veya aksatıldığında sermayenin ve devletin canı yakılmış gibi gösterdiği tepkiyi, bürokrat da kuşkusuz ruhunda duymaktadır, adı ne olursa olsun fabrikanın temel düzeninin bozulmasına bütün enerjisiyle karşı koymasının ana nedeni budur.

Sendika bürokrasisinin, işçi hareketine mal olmuş tarihsel kavramları, kullanmamasının yahut bu kavramların sendikalara mal olmamasının ideolojik, politik, tarihsel bir dizi nedeni var. Hiç şüphesiz, bunun Türkiye’deki en önemli nesnel sebebi, işçi sınıfı mücadelesinin sendikal bilinci aşamaması ve böylece sendikaların devlet güdümündeki tarihsel konumunun şiddetli biçimde alt üst edilememesidir. Sendikaların devlet güdümünde kurulmuş olmasının, daha başlangıçta *grev gibi tehlikeli bir kavramın* sınırlarının çok iyi belirlenip

16 Bir gazetecinin, “Uyarı amaçlı eylemin süresinin iki saat olmasının son kararları olup olmadığını” sorması üzerine “Sonuç bildirisine yazdığımıza göre herhalde son kararımız. Bir saat mi olsun, yarım gün mü olsun, bir gün mü olsun diye herkes fikrini söyledi. Neticede iki saat oldu” dedi. Türk-İş Başkanı Mustafa Kumlu’nun açıklaması, *Radikal Gazetesi*, 11 Mart 2008.

17 12 Eylül Askeri Diktatörlüğünden sonra, yeniden Toplu sözleşme düzenine izin verildiği 1984’den itibaren sendika bürokrasisi “Bu yasalarla grev yapılmaz” tekerlemesini diline dolamıştı. Üç yıl geçmeden bu engelleyici yasalarla grev yapılabileceğini bizatihi tabandaki işçiler göstermişti. 1989-91 kitlesel grevleri yasaların engelleyiciliğini fiilen söküp atmıştı. Sanayi işçisinin örgütlü olduğu sendikalar 1993’ten beri hızla üye kaybederken bu kez de “bu yasalarla örgütlenme yapılmaz” tekerlemesine sarıldılar.

yalnızca iki yılda bir toplu sözleşme sürecinde işe yarayacak bir hukuki dar zemine hapsolması, onu politik anlamlardan, hatta tınılardan da muhafaza etmek için zorunlu görülmüştü.

Sola gelince, o, grevlerin mücadeledeki rolünü değerlendirememiştir. Stalinci solun reformist kanadı için kitlesel grevler, burjuva devletiyle uzlaşmanın (ve böylece “toplumsal ilerlemeye katkı yapıyor olmanın) önemli bir aracı olarak kullanılmıştır. İşçi sınıfı hareketini, politikasının temel unsurlarından biri olarak gören Stalinci solun bir diğer kesiminde ise grevler ikameci politik anlayış ekseninde değerlendirilir. Grevi kimin başlattığı ve yönettiği temel sorunlardan birisi olarak ele alınır.

Gelgelelim kitle grevleri, kuşkusuz mücadelenin kapsamına, taleplerine, kapitalist üretimi felç etme boyutuna bağlı olarak yalnızca işçileri, sendikacıları, burjuvazi değil reformist ve Stalinci solu da eğitir. Lenin Rusya’daki gericiilik döneminde (1905 devrimi yenilgisi sonrası dönem) Burjuva gelişmenin dikkate değer bir hızda ilerlediğini,

Sınıfların üstünde ve dışında bulunmanın ve kapitalizmden kaçınmanın imkânlarına dair illüzyonların un ufak olduğunu, sınıf mücadelesi[nin] daha belirgin olduğu kadar, daha yeni bir biçimde doğrulandı[ğın]ı¹⁸

belirtir. Türkiye’de de benzer bir gelişmenin, 1980 sonrasında olduğunu söylemek abartı olmaz. Bu gelişme, toplumsal muhalefetin en önemli öğelerinden birisi olan küçük burjuvazinin geri çekilmesini de getirdi. İşçi sınıfına merkezi rol veremeyen Stalinci sol gruplar, “çalışma yapacakları” kitle olarak işçi sınıfını çok somut bir gerçeklik olarak gördüler. Günümüze geldiğimizde sınıftan uzak hemen bütün Stalinci grupların, çok ufalmış olsalar da sınıf gerçeğine şu veya bu şekilde karşı gelemediklerini, bu nedenle de sendikaların eylemlerine kayıtsız kalamadıklarını görüyoruz. Bu nedenle 14 Mart grevini önemsediklerini söylemek mümkün. Fakat işçi sınıfını, Stalinci perspektifle ele alarak, kitle grevlerinin diyalektiğini kavramak imkânsızdır. Ufukları çoğu kez fabrika¹⁹ ve sendika yönetimleriyle sınırlanmıştır. İkameci anlayışları, tabandaki işçinin kitlesel eylemlerle dönüşebileceğini kabul etmez.

Geriye işçi sınıfı tarihine ilişkin “eser” verenler kalıyor. Türkiye işçi sınıfı mücadelesine (tarihine) ilişkin eserlerin, “monografik” olsa bile çok az olması, bunların önemini artırıyor kuşkusuz, işçi sınıfı hafızasına dair “resmi” belgeleri oluşturuyor olsalar da. Gelgelelim, bu eserlerin hemen çoğunda grevlere, yine grev adı verilmez ve böylece özüne uygun değerlendirilmesi mümkün olmadığı anlaşılır. İşçi ve Sendika Hareketi yazarlarından Alparslan Işıklı’dan Kemal

18 Lenin, *Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı*, www.marxist.org, İntikal Tarihi 1 Ekim 2008.

19 Üstelik Stalinci sol’un belli bir kesimi için bu fabrika, Düzenleme Okulu’nun tarif ettiği fabrikadır ve şimdi “Fordist birikim rejimi”nden vazgeçildiği, üretim süreci “parçalanmış” olduğu için örgütlenmeye uygun halde değildir artık. Bu nedenle de sendikaların örgütlenme konusundaki özürücü tavırlarının büyük ölçüde yanında yer alırlar.

Sülker'e kadar²⁰ olguların, kendi adlarıyla tanımlanamaması burjuva ideolojisinin etkisi olarak görülebilir mi? Galiba ama başka etkenler de var.²¹

Aynı kaderi, **kitle grevleri** de paylaşır. Şalterlerin çok sayıda fabrikada aynı anda indirildiği, işçilerin kitlesel düzeyde katıldığı eylemler de ne sendika bürokrasisi ne resmi işçi tarihi yazıcıları ne de Stalinci sol tarafından genel grev olarak tanımlanmaz. Örneğin Türkiye tarihinin en önemli fiili genel grevlerinden birisi olan (aynı zamanda en büyük kitlesel işçi gösterisi) DİSK eski Genel Başkanlarından Kemal Türkler'in cenazesindeki kitlesel gösteri, hala sendikaların ve Stalinci sol grupların hafızasında ve resmi işçi tarihi literatüründe cenaze töreni olarak tanımlanır. Halbuki cenaze törenine katılmak üzere DİSK'e üye işçilerin büyük kısmı, hatta Türk-İş'te örgütlü işçiler, fabrikalardan kitlesel halde Aksaray ve Zeytinburnu'na doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Önemli sayıda işçi de fabrikalara uğramadan cenaze alanına hareket etmişti. İstanbul dışındaki sanayi merkezlerinden de kitlesel düzeyde işçi katılımı vardı cenazeye. 23 Temmuz 1980 tarihindeki **cenaze töreni görünümündeki kitle grevi**²² yalnızca Türkiye işçi sınıfının en kitlesel grevi değil, aynı zamanda, 12 Eylül Darbesi'nden önceki en önemli işçi eylemiydi.

Sendika bürokrasinin temel niteliğinin, yani bir yandan tabandan gelen baskıları yatıştırmak üzere kitle mücadelelerine kapıyı açmak, ama aynı zamanda mücadeleyi kontrol altında tutmak olduğu 14 Mart kısmi grevinde bir kez daha görüldü. Bilhassa Türk-İş bürokrasisi, şu veya bu nedenle Genel Grevin nihai sonuçlarına ulaşmaması için azami çabayı "işbilir" biçimde harcamıştır.

Türk-İş, Genel Grevi **dar bir zamanla sınırlandırma** biçimindeki eylem türünün pratikteki öncüsü olma gibi bir başarıya da sahip. Bu tür ilk genel grev,

20 İşçi Tarihi yazarlarından, sadece M. Şehmus Güzel, Grev kavramını yasal sınırların dışında ele alır. 15-16 Haziran'ı da bir Genel Grev olarak değerlendirir.

21 Verimli bir sendika yazıcısı olan, sendikal harekete dair hemen her konuda hatta Kıbrıs sorunu ve Heybeliada Ruhban okulu sorunu ile işçi hareketi bağlantısına dair bile kalem oynatan Yıldırım Koç için de grevler, olay veya eylem'den başka bir şey değildir. Örneğin "eserlerinde" Türkiye'nin en önemli kitle grevini "15-16 Haziran Olayları" olarak niteler. İlginçtir, bugünkü "Atatürkçü", şoven-milliyetçi yaklaşımı benimsemeyen, yazmış olduğu ve Kemalizmi eleştirdiği 1979 tarihli "Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi" adlı kitapta bile 15-16 Haziran Grevi'ni "15-16 Haziran Olayları" olarak tanımlamıştır. Açık biçimde milliyetçiliği benimsediği yıllarda yeniden yazdığı "Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi" adlı kitapta da olay nitelmesini tekrarlamıştır. Olmak kelimesinden türetilen "Olay" (eski Türkçe vak'a, hadise) kelimesinin, olgu, gibi anlamları da var. Ancak, bugünkü Türkçede "nötr" bir yönden ziyade olumsuzluk anlatan bir yöne sahip. Hukuk dilinde ve burjuva basınında da daha çok bu yönüyle kullanılır. Ayrıca burjuva basını ve tarihçilerinin de 15-16 Haziran kitlesel grevini nitelerek için olay sözcüğünü tercih ettiğini belirtelim.

22 Rosa Luxemburg, Rus Devrimi sürecinde kitle grevlerinin önemine işaret ettiği makalesinde, "Polonya ve Rusya'daki kitle grevleri örneklerini sayarken, "1 Mayıs bayramı genel grevi, cenaze töreni biçimindeki kitlesel grev, katliam yıldönümlerini protesto için genel grev" nitelmelerini yapar. R. Luxemburg, *Kitle Grevi Parti ve Sendikalar*, Z. Yayınevi, İstanbul, 1990, s.44.

Türk-İş Genel merkezine bomba atılması üzerine, 31 Aralık 1970’de, iki saatlik “iş bırakma” ile yapıldı.²³ Türk-İş daha sonra, 16 Haziran 1975’de süresi bu kez 8 saatle ve şehir olarak da İzmir’le sınırlı, bir başka kitlesel grev tertip etti.²⁴ 1980 öncesinde Stalinci solun önemli bir kesimi tarafından “sınıf ve kitle sendikacılığının” merkezi olarak görülen DİSK’in düzenlediği iki saatlik kitle grevleri de var.²⁵

“Saatle sınırlı” olamayan ama çok gevşek biçimde gerçekleşen, adeta katılım ve destek kararı fabrika temsilciliğine ve sendika şubelerine bırakılan iki kitlesel grevden de söz etmeliyiz. 3 Ocak 1991 kitlesel grevi ve ilk kez kamu çalışanları ile sanayi işçilerinin birlikte kitlesel eylemine sahne olan 20 Temmuz 1994 kitlesel grevi.²⁶ İkisinde de Türk-İş bürokrasisi Genel Grev sözü o kadar tehlikeli ki görülüyordu ki buna “genel eylem” adını vermişti.

İşçi sınıfı ve sendikal hareketin kısa tarihi gösteriyor ki, Türk-İş ve DİSK ne çare, tam bir günü içeren genel greve teşebbüs edememiştir. İşçilerin bir yevmiyesi aidat olarak sendikalara aktarılır, o aidat birikip küçümsenmeyecek bir kaynak olur da bunu harcarken hiç de özenli davranmaz bürokratlarımız. Ama bir günlük grevle kaybolacak artı-değeri, sermayenin el koyacağı işçinin emeğiyle ürettiği değeri sanıyorum çok fazla dert etmekte. İki saat, sekiz saat ama asla üç vardiyayı da kapsayan tam bir gün değil. Herhalde Türkiye’de 24 saati kapsayan bir genel grev sendika hareketinde çok önemli bir aşamayı temsil edecek,

Genel Grevler tecrübesi ışığında, 14 Mart grevinin öncekilere benzemekte olduğu, dolayısıyla, “kısmi genel grev geleneğinin” bir devamı olduğu anlaşılıyor. Bürokrasi, sosyal güvenlik sisteminde kazanımlarına karşı, aşağıdan, işçi tabanından bilhassa şubeler düzeyinde yükselen tepkiler ve “sol” eğilimli sendikaların basıncı altında harekete geçmek zorunda kalmıştır. Tabii ki bu harekete geçiş, tepkileri başarıyla nötralize etmeyi, grevin daha politik talepler ifade edileceği bir zemine sıçramasını engellemeyi de içeriyordu. Sonuç hiç de başarısız değildir; egemen sermaye ve devletin çıkarlarına halel de gelmemiştir, “sağduyulu işçilerimiz” demokratik tepkilerini gayet sessizce yerine getirmişlerdir!

23 Grev, bilhassa, demiryolu, denizyolu ve belediye ulaşımını aksattı, elektrik, su hizmetleri kesintiye uğradı. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, “Türk işçisi başarılı bir sınav vermiştir” açıklaması yaptı. Türk-İş’e göre greve katılım % 100 düzeyinde idi. Kısmi Genel Grev, Türkiye sendika hareketinde sendikal hakları korumak üzere yapılan ilk en genel kapsamlı eylem özelliğini de taşımaktadır.

24 İzmir Kitlesel Grevine Türk-İş’e göre 70 bin işçi katıldı. Grevin sabah altıdan öğleden sonra on dört’e kadar sürmesi kararlaştırılmıştı.

25 16 Eylül 1976’da DGM’lerine karşı DİSK’te örgütlü işçiler tarafından gün içinde yapılan birkaç saati aşan grev yapıldı. Grev yürüyüş ve mitinglerle desteklendi. İkinci kısmi grev, 16 Mart katliamını protesto için, 20 Mart 1978’de DİSK’te örgütlü işçilerin sabah, iki saat süreyle grev yapmasıdır. DİSK merkezi greve 610 bin işçinin katıldığını açıkladı.

26 Grevin Emek Platformu bileşenlerinin tümünün birlikte karar sürecine katılması, bütün çalışanların “memur”, sanayi işçisi, hizmet işçisi, ortak eylemi olması gibi önemli bir özelliği de vardır.

Liberallerimiz, burjuva basını, egemen sermaye ve devlet memnundur.

O halde Genel Grevin olmazsa olmaz şartı olan örgütlü güç yani sendikalar grevin nihai sonuçlarına varmasını sınırlamış oluyorlar, aslında işçilerin şundan veya bundan bağımsız bir siyasi unsur olmasını da engelliyorlar: **Sendikasız, onun örgütlü şemsiyesi olmadan kitlesel eylem yapılamaz!** Böylece Grev, sınıfın, dolaysız temsilcisi olacak unsurların dışındaki siyasal ve sosyal aktörlerin vesayeti altında kalmalarına hizmet etmiş oluyor. Bu, üretim sürecinin istikrarı için gerekli görülüyor ise - ki öyledir -o zaman, sendika bürokrasisinin bu istikrara hizmet etmekte olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

Grevi sol'dan bu şekilde değerlendirecekleri haksız bulabilir miyiz? Sanmıyorum... haklıdır; gelgelelim haklılıkları bir **an** içindir. An, fotografik terimlerle bir enstantane olabilir, mücadelenin uzun eğrisinde de yalnızca bir kare. Hâlbuki sınıfa ait meseleler geçmişten geleceğe uzanan akışkanlık içinde değerlendirilmeden ortaya konulamaz. Şu da var, o an'da sürecin çelişik öğelerinden biri açığa çıkmıştır: Ekonomik bilinci aşamayan işçi sınıfının, sendika bürokrasisinin vesayeti altında olduğu bir kez daha görülmüştür. Süreci bütün olarak değerlendirdiğimizde sendikaları var edenin de işçi örgütlülüğü olduğu ve bu örgütlülük sayesinde mücadeleye daha kolay, daha enerjik biçimde dahil olabileceği ortaya çıkar.²⁷ O halde mücadele ile bu çelişki gerçek biçimde çözümlene imkânına kavuşur. Kitle mücadelesi, bürokrasiyi önünde sürükler veya süpürüp atar; nihayet kitlenin talepleri, basıncı sendika yönetimi üzerinde tavin edici, hiç olmazsa etkili hale gelir. 1905'te Papaz Gapon önderliğindeki Rus işçi örgütlenmesinde de böyle olmuştur, 1968 Haziran Fransa Genel Grevinde de, 15-16 Haziran 1970 ve 1989-91 Bahar Kitle Grevlerinde de.²⁸

Sendikaları, bürokrasinin kontrolünde olmaları ve egemen sermayenin yardımcısı işlevi görmesi nedeniyle dışlayıp, yeni arayışlar içinde olan sol çevrelerin göremediği de işte bu; sendikalar aslında işçi örgütleridir²⁹ ve onların mücadelesinin ürünüdür, üstelik Türkiye'de sınıfın yegâne örgütleridir. Trotskiy'in

27 Kapitalizmin eşitsiz gelişimi nedeniyle işçi sınıfı hiçbir zaman tümüyle örgütlenemez. Örgütlendiği sektörlerde de bir dizi nedenden tarihsel, dini, etnik, bölgesel, statü, vb farklarından dolayı homojen bir bütünlük arzetmez. Ancak mücadele bilhassa kitlesel mücadeledir ki, örgütlenmeyi sınıfın çoğunluğu için fiili hale getirir, bölünmeleri ortadan kaldırır. Örgütlenme ihtiyacını açık biçimde ortaya çıkarır.

28 Bahar Kitle Grevlerinde, Türk-İş'in 80 öncesinden beri görevde olan yozlaşmış bürokrasisi her düzeyde (şube, genel merkez ve konfederasyon) hemen tamamen değişti. Yerlerine bu mücadelede öne çıkmış öncü işçiler seçildi. Bunu sendika bürokratlarının kitlesel değişimi olarak tanımlamak abartı olmaz. Fakat bu yöneticiler, 1994 kitle mücadelesinde hareketi dizginlemişlerdir ve 2001 krizinde işçi tabanına itaati, işlerini kaybetmemek için daha çok çalışmayı telkin etmişlerdir. İşçi hareketinin yeni yükselişi yeni öncülerini yaratarak bu yozlaşmış bürokrasiyi de sırtından atacaktır.

29 "Kati mekanik-bürokratik görüş, mücadeleyi yalnızca gücünün belli bir düzeyindeki örgütün ürünü olarak geçerli kılmak istiyor. Canlı diyalektik gelişim ise, tersine bir şekilde örgütün mücadelenin bir ürünü olarak doğduğunu gösteriyor" R. Luxemburg, age. s. 64.

pek çok kez belirttiği gibi,

Kitleler, liderlerden daha iyi, daha kararlı, daha cesurdurlar. Kitleler mücadele etmeyi isterler. Mücadeleyi frenleyenler, kitlelerin gerisinde kalmış liderlerdir. Kendi kararsızlıklarını, kendi tutuculuklarını, kendi burjuva çıkmazlarını, kitleler geridir diyerek gizleyenlerdir, bunlar”³⁰

14 Mart Kitle Grevinin Gösterdiği

14 Mart kitle grevinde çalışanların siyasi temsil sorununun yakıcılığı açık biçimde görüldü. Hiç kuşkusuz, uzun yıllar boyunca sınıf içinde sabırlı bir politik faaliyet yürütülmeden ve böylece sınıfın öncülerini kazanmadan temsil sorunu çözülemez.³¹ 14 Mart kitle grevi, sınıf içinde faaliyet için ana zeminin sendikalar olduğunu da gösterdi.

Dolayısıyla kitlesel bir eylem yahut fabrika düzeyindeki bir eylemin kitlesel greve dönüşmesi sınıfın örgütlü kesimi harekete **geçmeden veya geçirilmeden** pek mümkün görünmüyor. Bu ise sendika bürokratlarının vesayetini aşarak, bu örgütlü yığının harekete geçirilmesini zorunlu kılıyor. Bunun için ise işçi sınıfının siyasi öncülüğünün oluşturulması hayati öneme sahip. Ancak böylelikle Rosa Luxemburg’un ifadesiyle “*onlar[sendikalar] savaş içinde yeniden ortaya çıkmak ve doğmak için yok olup gitmeye başlayabilirler*”³²

Durgun dönemlerde, sendika, fabrika ve diğer işyerlerinde sabırla politik faaliyet sürdüren sol grup ve partilerin sloganlarının işçi kitesinin haykırdığı talepler haline gelmesi genel grevlerde mümkün hale gelir. Sınıf içindeki bağları çok zayıf olan grupların çok etkili bir ajitasyon faaliyetiyle işçiler arasında etkili olması, hatta öncü işçileri örgütlenme imkanı bulması da söz konusudur.

Kitle grevlerinde işçi hareketinin, kendisini cendere altında tutan bürokrasiden sıyrılması, mücadelenin örgütsüz sınıf kesimlerine uzanması, taleplerin birleştirilmesi sınıfın siyasal partileri olmaksızın başarılabilir. Bunun sınıfın desteğini kazanmış reformcu bir partiyle başarılması, hele hele kapitalizmin tarihsel krizinin derinleştiği günümüzde, yerine getirilmesi mümkün görünmüyor. Kapitalizmin krizi, sistemin prestijini kumdan kaleler gibi yerle bir ederken reformcu partilerin anti-kapitalist olmayan talepleri (programları) daha şimdiden sınıfın ihtiyaçlarının çok gerisinde kalmıştır. Sınıfın savunma çizgisinden çıkarak, en temel kazanımlarını koruması için bile birleşik bir mücadele vermesinin zo-

30 L.Trotsky, *Sendikalar Üzerine*, Çev. M.Sayman, Maya Y. İstanbul, 1976, s. 113.

31 “Bütün ülkelerde, işçi hareketi ile sosyalizmin birbirinden ayrı biçimde var olduğu ve ayrı yollarda yürüdüğü bir dönem olmuştur ve bütün ülkelerde bu ayrılık sosyalizmin ve işçi hareketinin zayıflaması sonucu doğurmuştur; bütün ülkelerde sosyalizmin [sosyalist hareketin] işçi hareketi ile birleşmesi, her ikisi için sağlam bir taban yaratmıştır.” Lenin, *Hareketimizin En Acil Görevleri*, “*İşçi Sınıfı Partisi Üzerine*” içinde Sol Yayınları, 2. Baskı, 1993 s. 151.

32 R.Luxemburg, age. s. 28.

runlu hale geldiği kapitalizmin kriz koşullarında³³ devrimci işçi partisine duyulan ihtiyaç kaçınılmaz haldedir.

14 Mart Grevinin sona ermesi ile çalışanlar yeniden bürokratik vesayet bulutunun içine girdiler. Ve böylece anlaşıldı ki muhtemel 2008 ekonomik çöküşünün faturasını işçi sınıfı mevcut sendika bürokrasisi ile politik bilinçten uzak, yeni öncülerden yoksun olarak karşılayacak. Yozlaşmış sendika bürokrasisinin önderliğinde krizin sonuçlarını göğüsleyecek.³⁴ Belli ki sendika bürokrasisi, özellikle Türk-İş, 14 Mart kitle grevini başarıyla kontrol altında tutmanın güveniyle, krizin dolaysız etkileri işyerlerine yansıyor patronların ortak tepkisi belli olana kadar –her zaman ki gibi- kılımlı kıpırdatmayacak.³⁵

Ama tam da, işte bu koşullar, sınıfın yeni öncülerinin ortaya çıkmasının, eskinin alaşağı edilip, mücadelenin yeniden örgütlenmesinin imkânlarını yaratacak. Sınıfın yeni öncüleri, tam da böylesi koşulların içinde tomurcuklanarak ortaya çıkacak. Bir dizi unsurun etkisiyle bu karanlık tablonun kendisinin diyalektik olarak inkâr edilmesi, sınıfın yeni bir yönelime girmesi anlamına gelir. 14 Mart kitle grevinden 6 Nisan kitle gösterisine ve 1 Mayıs mücadelesine uzanan mücadele eğrisi sınıfın **birleşik mücadele etme eğilimini** göstererek, bu karanlık tablonun inkârının mümkün olabileceğini ve hiç de uzak olmadığını ortaya koymuştur. Devrimci İşçi Partisi Girişiminin sınıfın gerçek temsilcisi olması da bu sürecin ürünü olacaktır.

33 “...işçi sınıfı ve emekçilerin en basit hak ve kazanımlarını korumaları dahi büyük mücadelelerin konusu haline gelecektir. İşsizliğe, ücretlere, yoksulluğa dair en basit meselelerde sınıfın çıkarları ancak büyük mücadelelerle savunulabilecektir.” Sungur Savran, Mavi Defter.org, age, İntikal tarihi, 1 kasım 2008

34 Şu da var, ABD’de başlayan krizin çöküşe yönelişi, emperyalist ve az gelişmiş (yarı-sömürge) ülkeleri etkileyecek, bu bir dizi faktörden (sermayeler arası rekabet ve çelişkilerin şiddetlenmesi, ülkeler arası gerilimlerin artması, uluslar arası pazarlarda hegemonya savaşı vb) dolayı, işçi sınıfının krize karşı tepkisi doğrusal bir hat izlemeyecek; ülke düzeyindeki sınıf mücadeleleri diğerlerini etkileyebilecektir.

35 “Sermayenin liderleri, proletaryanın liderlerinden -bu kuşkuculardan, bu düzenimiz bozulmasını diyenlerden, bu bürokratlardan, bu kitlelerin mücadele ruhunu söndürenlerden- çok daha kararlı, tutarlı, cesaretli düşünüp davranmaktadır” L.Trotsky, age. s. 107.

Sınıf mücadelesi ve KESK: Bir mehteran yürüyüşü (mü?)

Mustafa Kemal Coşkun

*Bazen işçiler zafer kazanırlar, ama yalnızca bir zaman için.
Onların kavgalarının gerçek meyvesi bu dolaysız sonuçta değil,
işçilerin giderek genişleyen birliğinde yatar.*

*Marx-Engels
Komünist Manifesto*

Kamu emekçilerinin sendikal mücadelesinin Türkiye’de sınıf mücadelesinin gelişimi açısından önemli bir yeri olduğu kesinlikle yadsınamaz. Zira kamu emekçileri işçi sendikalarının ‘89 bahar eylemleri ile hareketlenmiş, bu mücadeleyi daha da ileri götürerek herhangi bir sendika yasası olmamasına rağmen meşru bir sendikalaşma mücadelesi vermiştir. Bir taraftan 12 Eylül faşist darbesinin bütünüyle ortadan kaldırdığı ve baskı altına aldığı toplumsal muhalefetin yokluğuna, diğer taraftan Kürt sorunu çerçevesinde yaşanan sıcak savaş ve bunun yükselttiği milliyetçi-şoven söylemlerin gelişmesine rağmen 80’li yılların sonuna doğru kamu emekçilerinin verdiği örgütlenme mücadelesi Türkiye emek tarihi

açısından son derece önemli bir deneyimdir. Kaldı ki sendika hakkı, yasal bir zemin bulunmamasına rağmen bizzat mücadele ve direnişle kazanılmıştır. Üstelik bu dönem, neo-liberal politikaların toplumun bütününe kuşattığı, reel sosyalizmin yıkıldığı ve genel olarak sosyalizm düşüncesinin tüm dünyada etkisini yitirdiği bir dönemdir. Dolayısıyla Türkiye’de kamu emekçilerinin sendikalaşma süreci yasacı anlayışı aşarak hukuku önceleyip yasalardan önce hakkı yaratmanın öyküsüdür.¹ Bu açıdan düşünüldüğünde kamu çalışanlarının mücadelesi özel bir önemi baştan hak etmektedir. Buradan yola çıkarak söylersek bu mücadele sürecinde KESK’in ve ona bağlı sendikaların önemli bir yeri olduğu şüphe götürmez.

Ne var ki ileride de bahsedeceğimiz gibi son yıllarda sendikacılık bir “yönetime gelme”, “yönetimi kapma” sorununa indirgenmiş, bu nedenle de bürokratik ve ilkesiz sendikal yapılar oluşmuştur. Sadece işçi sendikaları değil aynı zamanda KESK de bu süreci yaşamaktadır. Bu yazıda önce KESK’in tarihi kısaca ele alınacak, daha sonra bugüne kadar izlediği politikanın ve bugün içinde bulunduğu durumun eleştirel bir değerlendirilmesi yapılarak bir takım çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

KESK’in Tarihçesi

Kamu emekçilerinin sendikalaşma mücadelesini, daha doğrusu KESK’in kuruluş ve gelişimini her biri farklı sendikal politikalara denk düşen dört döneme ayırarak incelemeye çalışacağız. Birinci dönem ilk örgütlenmenin başlamasından konfederasyonlaşmaya, yani Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu’nun kuruluşuna kadar geçen dönem (1988-1995), ikincisi, konfederasyonlaşmadan 28 Şubat 1997 tarihinde “postmodern darbe” olarak da tartışılan TSK’nın siyasete müdahalesine kadar geçen dönemdir (1995-1997). KESK’in üçüncü dönemi 4688 sayılı sendikalar kanununun çıkmasına kadar geçen dönem (1997-2001) ve sonuncusu kanunun çıkmasından günümüze kadar gelen süreç (2001 ve sonrası). Kamu emekçilerinin mücadele sürecini dört dönemde ele almamızın temel nedeni, bu dört dönemin de kamu çalışanlarının örgütlenme ve sınıf mücadelesi açısından farklı nitelikler taşımakta olmasıdır.

Yukarıda da vurguladığımız gibi kamu çalışanlarının sendikalaşması süreci işçi sınıfının bahar eylemliliklerinde ivme kazandı. Ancak bu tarihten önce de bir takım örgütlenme girişimleri oldu. Bu örgütler daha çok mesleki örgütlenmeler ya da emekli olmuş kamu çalışanlarının kurduğu dernekler biçiminde ortaya çıktı. Bunlardan en önemlisi, 1988’de kurulan Eğitim-Der’dir. Başlangıçta dernek çerçevesinde örgütlenen kamu emekçilerinin mücadelesi giderek sendikalaşmaya doğru evrildi. İlk sendikalaşma tartışmaları da bu türden mesleki örgütlerde başladı. ‘89 bahar eylemleriyle birlikte bu süreç hızlandı ve bu eylemler kamu

1 Gülmez, M. (1994). “Güncel Gelişmeler Işığında Memur Sendikacılığı”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, cilt 18, sayı: 167.

emekçilerinin örgüt kurma ve mücadele etme isteğini artıran önemli etkenlerden oldu.

Böylece 1990 yılında önce Eğitim-İş, ardından Eğitim-Sen kuruldu. Diğer işkollarında da ardı ardına sendikalar kurulmaya başlandı. Eğitim-Sen ve ona yakın sendikalar KÇSP (Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu), Eğitim-İş'e yakın duran sendikalar ise Eşgüdüm adı altında toplandı. Eğitim-Sen ve Eğitim-İş, üyelerinin de talepleri doğrultusunda tek bir sendika üzerinde tartışmaya başladılar ve bu birlik nihayet 1995 yılında gerçekleşti. Bu birleşme diğer sendikaların da birleşmelerini tetikledi. Aynı yıl 28 sendikadan 500 delegenin katılımıyla gerçekleşen konfederasyonlaşma kurultayı sonucu KESK kuruldu.

Sendikal mücadelenin başladığı bu ilk dönem, aslında kamu emekçilerinin fiili-meşru² bir mücadele hattı geliştirebildikleri ve bir sınıf mücadelesinin yavaş yavaş oluştuğu ilk dönemdir. KESK'i diğer sendikalardan ayıran da, sokaklarda bu fiili-meşru mücadele geleneğini geliştirerek kurulmuş olmasıydı. Dolayısıyla 1989-1995 arası yıllar kamu emekçilerinin örgütlenme mücadelesinde hem bir emekleme dönemi ama hem de mücadelenin en keskin geçtiği dönem olması itibarıyla sonraki dönemlerden ayrılır. Nitekim, kitlesel katılımlarla yapılan ilk yürüyüşler, ilk iş bırakma eylemi, ilk alan eylemleri ve işgalleri bu dönemde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla sendikalaşma mücadelesinin gelişmesi ve gerçekten bir sınıf sendikası olma anlamında bu dönemin mücadeleleri önemlidir. Bu dönemin temel özellikleri; fiili-meşru bir mücadele hattının benimsenmiş olması, devlete sendikalaşma hakkının kabul ettirilmesinin temel talep olması, iş yerlerinden sokağa yönelen eylemlerin yapılması ve geniş katılımlı eylemlerin bu süreçte başlamış olması, siyaset yapma hakkının savunulmasıdır. Emek hareketi tarihinin görkemli ve etkili eylemlerinden sayılabilecek 17-18 Haziran 1995 Kızılay direnişi, bu dönemin kamu emekçilerinin mücadelesi açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu eylem kamu emekçilerinin mücadelesinin doruğa ulaştığının ve bu mücadelenin kitlelerin gözünde bütünüyle meşruiyetini kazandığının göstergesidir. 17-18 Haziran direnişi, aynı kararlılıkta politikalar üretildiği taktirde hiçbir kazanımın olanaksız olmadığını emekçilere göstermesi açısından sınıf mücadelesinin köşe taşlarından birisidir.

8 Aralık 1995'de KESK'in kurulmasıyla birlikte birleşik bir mücadelenin geliştirilebilme olasılığı artmış olmakla birlikte, bunun pek başarılı olduğu söylenemez. Direnişler, yürüyüşler, gösteriler bu dönemde devam etti ve bu mücadele ile birlikte KESK'in üye sayısı da giderek artmaya başladı. Grev ve toplu sözleşme hakkı hâlâ en önemli sendikal hak olarak savunulmaya devam edilmiştir. Buna

2 Çok sık kullanılan bu deyim, mücadeleciler bir sendika olabilmenin en önemli şartlarından biridir. Fiili-meşru mücadele, hiçbir yasal mevzuatın içine kendisini hapsedemeyerek meşruluğunu yasalardan değil bizzat sınıfın çıkarlarının savunulmasından ve buna uygun olarak geliştirilen eylemlerden/politikalardan alan bir mücadele anlamına gelir. Bu tür bir mücadelenin benimsenmesi sendikayı hak alıcı mücadele biçimlerine yönelteceği gibi her türlü bürokratikleşmeyi de engelleyici etkiler yaratacaktır.

rağmen KESK'in kuruluşundan bir müddet sonra sınıf mücadelecisi bir perspektifin ortadan kalktığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Zira taban örgütlülükleri temelinde başlayan ve gelişen sendikal hareket, KESK'in kurulmasıyla birlikte yukarıdan aşağıya doğru tasfiye sürecine girmiş, böylece de reformist bir anlayışın gelişmesine meydan vermiştir. Özellikle yönetim kademelerinde yer alma mücadelelerinin başlaması bu dönemde giderek artmaya başlamıştır. Çünkü KESK'in kuruluşu, maalesef organik bir bütünlük oluşturmak değil, ama grupsal çıkarılardan kaynaklanan bir ittifak oluşturmak kaygısıyla gerçekleşmiştir. Genel kurullar da yeni sendikal politikaların geliştirildiği, bu politikaların tartışıldığı araçlar olmaktan öte, iktidarı elde etmenin aracı oldu ya da daha doğrusu tek amacı yönetime gelmek olan bir takım grupların ortaya çıkmasına vesile oldu. Binlerce üyesi olmasına rağmen kitle katılımı düşük ve etkisiz eylemlerin bu dönemde başlaması bu nedenle hiç de tesadüf değildir.

Ne var ki asıl sorun, 28 Şubat süreciyle birlikte kamu emekçilerinin mücadelesinin üçüncü dönemine girilmesiyle yaşandı. Bu süreçte KESK, 28 Şubat'ın yö- rüngesinde politika geliştirmeye, AB sürecine olumlu yaklaşıma yönelik politikalar üretmeye başladı. Dolayısıyla sınıf mücadelesinden adım adım uzaklaşarak burjuvazinin farklı fraksiyonlarının çatışmasından kaynaklı iktidar mücadelesinde bu taraflardan birine yakın durmayı yeğledi. Laik toplum savunusu sınıf çıkarılarının savunusundan daha ağır basmaya başladı. Toplumda yaratılmak istenen laik-şeriatçı ikileminde KESK, bunu deşifre edecek, asıl çelişkinin sınıflar arasındaki emek-sermaye çelişkisi olduğunu vurgulayacak yerde, dümenini bu cephelelerden laikçi-batıcı tarafa doğru çevirmeye başladı.³ Bu çatışmada gerekli olan bir üçüncü cepheyi açmayı başaramadı. Bazı sendika konfederasyonları doğrudan 28 Şubat kararlarının yanında yer aldı, KESK böyle bir politika yürütme de doğrudan bir tavır almadı. Bu süreçte gerçekleştirilen eylemler de giderek marjinalleşti. Kitleler giderek daha fazla depolitizasyona uğradı. 12-13 Aralık 1998 tarihinde farklı illerde gerçekleştirilen mitingler ve 4 Aralık 1999 Ankara mitingi dışında 1997-2001 arası dönemde etkili eylemler yapılamaması bu durumu açık bir biçimde göstermektedir. Bu anlamda 28 Şubat rejiminin emek mücadelesini ve toplumsal muhalefeti engelleme politikasının kısmen de olsa başarılı olduğunu söylemek mümkün. Bütün bunlardan dolayı söz konusu dönem, KESK'in gelecekteki politikalarının şekillenmesi açısından milat olarak görülebilecek bir dönemdir.

Diğer taraftan aynı dönemde KESK'in Susurluk kazasıyla ortaya çıkan

3 Burada son günlerdeki tartışmalar açısından önemli olan bir noktayı vurgulamamız gereklidir. Sosyalistler, eğer ülkede bir din devleti tehlikesi varsa, elbette ki laikliği savunurlar, üstelik bunu burjuva partilerinin yaptığı gibi statükocu bir anlayışla yapmazlar, gerçek bir laikliği talep ederler. Ancak toplumun laik-antilaik olarak bölünmeye çalışıldığı bir ortamda ve gerçekte böylesi çelişkiler bütünüyle yapay olarak yaratılıyorsa, bu durumda bu çatışmanın bir tarafı olmak yerine kendi sınıf politikalarını ısrarla savunmaları gereklidir. Yoksa, laikçi-batıcı cephenin payandası olmak değil. Kaldı ki bunu bir sendikanın, bir emek örgütünün yapmaması gerekir.

karanlık ilişkilerin deşifre edilmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Temiz toplum talebiyle diğer kitle örgütleri ile ortak eylemler gerçekleştirilmiş ve kamuoyu yaratmada etkili olabildiği.

2001 yılında 4688 sayılı sendikalar kanununun çıkarılması KESK'in mücadelesi açısından bir başka dönüm noktasını oluşturur. "Grev ve toplu sözleşme hakkı" için mücadele eden KESK, yasanın anti-demokratik bir biçimde, yani grev ve toplu sözleşme hakkını tanımayan, sendikaları bir çeşit derneğe/sivil toplum örgütüne dönüştüren bir biçimde çıkmasını engelleyememiştir. Her ne kadar çıkarılan bu yasaya sığmayacağını vurgulasa da yasadan sonra gerek KESK'in gerekse bağlı sendikaların politikası, yasanın zorunlu kıldığı maddelere uyum gösterme biçiminde olmuştur. Zira yasanın çıkışından hemen sonra KESK yönetimi, I. Olağanüstü Genel Kurul'unu toplayarak yasaya uygun bir biçimde tüzük değişikliklerini gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla KESK, yasaya en hızlı uyum gösteren sendikaların başını çekmiştir. Kaldı ki özellikle yasanın çıkmasından sonra KESK'in ve bağlı sendikaların üyeler ile bağı zayıflamaya başlamış, sendikalar kendi politikalarını bile üyelerine anlatamamaya, dolayısıyla onları herhangi bir politik mücadeleye katamamaya başlamıştır. Diğer taraftan KESK, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesine yönelik politikalar karşısında genel olarak ikircikli davranmakta, ne bütünüyle karşı çıkmakta ne de açıktan açığa desteklemektedir. Zira Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun (ETUC) 11. Kongresinde konfederasyon başkanı tarafından savunulan "sosyal diyalog mekanizmalarının geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için çalışmalar yapılması" politikalarının dolaylı da olsa destekçisi olmuştur.⁴ Aşağıda bu politikaların yarattığı sorunları ele almaya çalışacağız.

KESK ve Sendikal Sorunlar

Gerek işçi sendikalarının gerekse kamu emekçileri sendikalarının bugün yüz yüze kaldığı birçok problemten bahsetmek mümkün. Sendikal hareketin yaşadığı bu sorunların bir kısmı tek tek sendikaların yaşadığı sorunlar iken, bir kısmı ise uluslararası bir nitelik taşımaktadır ve bu nedenle de bu türden sorunların aşılmasını uluslararası bir mücadele sorunu olarak görmek daha doğru olacaktır. Bir takım sorunların tek tek sendikaların yaşadığı örgütsel sorunlar olarak anlaşılması çözümlü de olanaksız kılacaktır. Bu türden uluslararası diyebileceğimiz sorunların en başında elbette ki neo-liberalizmin ekonomik, politik ve ideolojik saldırganlığı yatmaktadır. Zira, özellikle 20. yy.'ın son çeyreğine gelindiğinde, gerek sol değerlerin gerekse bu sol değerler tarafından savunulan işçi sınıfı hareketlerinin bir yenilgisiyle yüz yüze olduğu yorumları yapılmaktaydı. Nitekim çok sıkça tekrar edildiği gibi şimdilerde işçi sınıfının ve dolayısıyla da işçi sınıfı hareketinin

4 Bkz, "ETUC Kongresi: Sosyal Avrupa, Dayanışma ve Sürdürülebilir Kalkınma", www.kesk.org.tr

bittiği, üstelik işçi sınıfının artık sosyalizmden nesnel bir çıkarımın olmadığı, yeni bir hizmet sınıfının ortaya çıktığı ve bu nedenle de günümüzde sınıfa dayanmayan “yeni toplumsal hareketlerin” geliştiği telkin edilmektedir. Bu alanda yapılan tartışmalar esas olarak, artık sınıf tabanlı kitlesel hareketlerin bitmiş olduğu temel savı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu sav dolayımında gerçekleşen tartışmalar üç düzeyde yapılmaktadır: (1) günümüz toplumlarının sınıf yapısının değiştiği ve bu nedenle eski sınıf yapısının yerini ağırlıklı olarak “yeni orta sınıflar”ın aldığı; (2) bu değişimle bağlantılı olarak sınıf ve sınıf kimliğine dayanan “eski sosyal hareketler”in yerini günümüzde kültürel kimliklere dayanan çeşitlenmiş sosyal hareketlerin, diğer bir deyişle “yeni toplumsal hareketlerin” aldığı; (3) kültürel kimlikler üzerinden yükselen bu yeni toplumsal hareketler aracılığıyla demokrasinin yükseleceği ve geliştirileceğidir. Kimliklere yapılan bu vurguda bireyin “özgürleşimi” ile toplumun demokratikleşmesi özdeşliği varsayılmaktadır. Diğer bir deyişle, kültürel kimlik temsili bireyin “özgürleşiminin” belirleyeni olarak yorumlanmakta ve dolayısıyla da makro ölçekte demokrasinin gerçekleştirilebilmesinin de önkoşulu olarak görülmektedir.

Ancak, bu savların tümü ve özellikle de bireyin “özgürleşimi” ile toplumun demokratikleşmesi sürecinin özdeşliği varsayımı, içinde oldukça önemli sorunları barındırmaktadır. Anlaşılacağı gibi işçi sınıfının devrimci potansiyelini ya da önemini reddetme süreci, sınıf yapısının değiştiğinden, parçalandığından başlayarak sınıfların varlığını inkâr etmeye kadar gidebilmektedir. Böylece politikanın temelini sınıf-ötesi, sınıfları kesen ya da kendisini bulunduğu sınıf ile tanımlamayan gruplar oturtulmaktadır. Kapitalist sistem, bir taraftan içine girdiği krizlerin faturasını emekçilere yüklemek isterken diğer taraftan da sendikal hareketi emekçilerin hak ve özgürlüklerini geliştirme ve savunma misyonundan da uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bir taraftan işçileşme ve yoksullaşma artarken diğer taraftan bu türden politikaların toplumun önüne koyulması burjuva sınıfının ideolojik mücadelesinin bir parçası olarak görülebilir. İşin daha da vahim yanı, bu türden söylemlerin akademik hayatta da hegemonik bir hale gelmesidir. Bu durum pek doğal olarak sendikal mücadelenin de gerilemesinin nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkar ki, KESK’in de bu süreçten fazlasıyla etkilendiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu durumda hem Türk solu hem de KESK açısından sınıf hareketiyle kültür-kimlik politikalarını emekçilerin “nesnel çıkarları” çerçevesinde birbirlerine ekleyen politikaların oluşturulması önemlidir.⁵ Dolayısıyla Türk solunun, emekçilerin önderliği ve hegemonyası altında tüm ezilen grupları burjuva sınıfına karşı bir araya getirecek politikalar üretme-

5 Aslında “toplumsal hareket sendikacılığı” bunu yapmayı amaçlıyor gözükse de bunda başarılı olacağını beklemek bir hatadır. Zira böylesi bir eklemlemeyi gerçekleştirmek yerine vurguyu sınıftan ve sınıfa dayalı toplumsal hareketlerden alarak fazlasıyla kültür, kimlik ekseninde tanımlanan toplumsal hareketlere çevirmektedir. Dolayısıyla bu tür bir yaklaşım, politik mücadelede işçi sınıfının önderliğini bütünüyle yadsır ve sınıf mücadelesi ile diğer ezilen grupların mücadelelerini birbirine eşitleyen bir yaklaşım içerisindedir.

si zorunludur. Sendikal mücadele ise bu türden politikaların geliştirilmesi için önemli araçlardır.

Ancak bu durum, sendikal mücadeleye dışsal, yani doğrudan doğruya sendikal politikalardan ve sendikaların iç işleyişlerinden kaynaklanmayan bir durumdur ve ancak uluslararası bir bakış ve mücadeleyle çözülebilecek sorunlardır elbette. Diğer taraftan, tek tek sendikaların bu sorunların çözümünde yapabileceği hiçbir şeyin olmadığı anlamına da gelmemektedir. KESK, doğru bir politik mücadele ile sorunun çözümüne katkıda bulunabilir, diğer sendikalara bu konuda yol gösterebilir.

Öte yandan özellikle sendikal politikalardan, sendikaların yapısal özelliklerinden, örgütlenme tarzlarından kaynaklanan sorunlar da bugünkü sendikal hareketlerin temel problemleridir. KESK söz konusu olduğunda bu sorunları birkaç maddede ele almak mümkündür.

1. Bu sorunlardan birincisi, KESK yönetiminde giderek artan bürokratikleşme eğilimidir. Bu eğilim özellikle sendika yasasının çıkmasıyla daha belirgin bir hale gelmiştir. Ne yazık ki 80'li yılların sonlarında başlayan mücadele, onun yarattığı birikim ve deneyim izleyen yıllarda bürokratik ve reformist tavırlarla eritilmiştir. Bürokrasi sanıldığı gibi yönetici olmak, yönetici olmaktan pay almak ya da yöneticiliğin vermiş olduğu nimetlerden yararlanmak anlamına gelmemekte, aslında sendika yönetimlerinde sendika üyelerinin/sınıfın çıkarlarından farklı çıkarlara sahip olan bir tabakanın oluşması anlamına gelmektedir. Bu durum KESK'in sınıf mücadelesi ve toplumsal muhalefetin geliştirilmesi açısından, daha doğrusu Gramsci'nin deyişiyle bir "karşı hegemonya"nın yaratılması açısından ne derece sorunlu bir noktaya geldiğini de göstermektedir. Eğer burjuvazinin hegemonyasına karşılık olarak bir karşı hegemonya oluşturulmak isteniyorsa sendikaların ilk yapması gereken bürokratik eğilimlerden kurtulmasıdır. Çok iyi bilinir ki bürokratikleşen bir sendika işçi ve emekçilerle bütünleşmek yerine giderek daha fazla devletle bütünleşecek, üyelerinin çıkarlarını koruma hedefinden giderek uzaklaşacaktır. Aynı zamanda bu bürokrasi, taban iradesinin ortaya çıkmasını engelleyerek sendikal demokrasiyi de baltalamaktadır. Bürokrasi ile mücadele edilemezse sendikalar emekçilere yarar sağlayan, onların haklarını koruyan örgütler olmaktan çıkarak devletle bütünleşen, konformist politikalar üreten bir yapıya bürünürler. Bürokrasi ile mücadelenin ise en iyi yolu, sendikal işleyişte demokratik yöntemlerin benimsenmesi ve güçlü bir denetim mekanizmasının oluşturulmasıdır. İleride sendikal demokrasinin nasıl kurulabileceğini ve bu denetim mekanizmasının neler olabileceğini tartışacağız.

2. Bizce KESK'in temel sorunlarından en önemlisi, kendi ideolojisini politikleştirilmesi gerekirken politikayı ideolojik olarak yapmaktır. Bununla vurulamak istediğimiz şey, kendi ideolojisini üyelerinin ve tüm diğer emekçilerin gündelik hayatına, gündelik sorunlarına yayması, genişletmesi ve böylece

de emekçilerin sorunlarına çözümler üretmesi gerekirken, politikayı soyut, sorun çözücü olmayan ve genelleşmiş söylemlerle yapmasıdır. Burada KESK'in politika yapmaması gerektiği gibi yanlış ve temelsiz bir önermeyi savunmuyoruz, ama politika yaparken emekçilerin gündelik hayatının sorunları çerçevesinde yapması, dolayısıyla hak alıcı, emekçilerin karşılaştıkları bir takım sorunları çözen pratikler üretmesi ve sınıfı doğrudan politikaya katması gerektiğini ileri sürüyoruz. Bu, kendi ideolojisini sınıfın politikası haline getirmek, onların bu ideolojiyi benimsemesini sağlamak anlamına gelir. Elbette ki gündelik mücadele ve kazanımlar tek başına yeterli değildir, bunlar sınıfın tarihsel çıkarlarına hizmet ettiği zaman bir anlam kazanır.⁶ Dolayısıyla hayatın bütünü politik bir alan haline getirilmelidir. Bu sorun, üyelerin sendikaya yabancılaşmasına neden olmakla kalmayıp, sonuç alıcı olmayan eylemler nedeniyle üyelerin sendikal pratiklere de katılmamasına neden olmaktadır. KESK, genel geçer söylemlerle politikanın içine girememektedir. Bunun yolu, kendi ideolojisini sınıfa yayararak, sınıfı da bu politikanın içine katmak, yani gerçek bir sınıf sendikası olabilmekten geçmektedir.

3. Üçüncü önemli nokta, yukarıda da vurguladığımız gibi sendikal demokrasi ve güçlü denetleme mekanizmalarının KESK içerisinde bir türlü gerçekleştirilememiş olmasıdır. Sendika yöneticilerinin seçim ile işbaşına gelmesi o sendikayı demokratik bir sendika yapmaz. Kaldı ki, genellikle bazı işçi sendikalarında seçimle gelmelerine rağmen çok uzun süre yöneticilik yapanların varlığı aşikardır. Bu durumun KESK ve bağlı sendikalarda da olduğunu söylemek hiç de yanlış sayılmaz. İşçi sendikaları gibi olmamakla birlikte KESK içerisinde var olan grupçu ve yönetimden pay kapma anlayışları da bir "sürekli yöneticilik" vasfının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Şöyle ki, örneğin iki dönem Eğitim-Sen şube yöneticiliği yapmış birisi, oradan Eğitim-Sen genel merkez yöneticiliğine getirilmekte, iki dönem de orada yöneticilik yaptıktan sonra KESK'e yönetici olarak seçilmekte, bu da dolaylı yollardan da olsa bir sendika ağalığını doğurmaktadır. Zira böyle bir durumda toplam 18 yıl sendika yöneticiliği yapmak mümkün olmaktadır. Bu durum sendikal demokrasi ile kesinlikle bağdaşmaz.

Sendikal demokrasi ile sendikal denetim aslında birbirleriyle ilişkili iki kavram olarak ele alınmalıdır. Öncelikle sendika üyelerinin kendilerini ilgilendiren her konuda düşünce üretme, söz söyleme ve inisiyatif kullanma hakkı tanınmalıdır. Bu süreç eğer doğru bir biçimde işlerse sendikal denetimin de sağlıklı işlemesini sağlayacaktır. Çünkü denetim mekanizması ile kastettiğimiz, tabanın, üyelerin, yani emekçilerin sendikaların bütün işleyişlerinde, sendika liderliklerinde söz sahibi olabilmesi, gerektiğinde yöneticiyi geri çağırabilmesi, yöneticilerin temsilciler aracılığıyla değil doğrudan seçimle işbaşına getirilme-

6 Sertlerk, T. (2005). "Yeni Bir Sendikal Hareketin Dinamikleri", **1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu**, TÜSAM.

sidir. Bazı çevreler tarafından yönetimlerin nispi temsil sistemiyle oluşturulması talebi bu anlamda hem sendikal demokrasiyi hem de denetim mekanizmalarını işlevsiz hale getirecektir. Kaldı ki böylesi bir seçim yöntemi sendika içerisindeki grupçu anlayışların daha da etkili olması anlamına gelecektir. Bunun yerine, üyelerin kararlara doğrudan katılabildiği, gerektiğinde yöneticileri değiştirebildiği bir sistem geliştirmek hem demokratik bir işleyişin hem de sağlıklı bir denetim işlevinin gerçekleştirildiği bir sistem geliştirmek demektir.

4. Son olarak bahsedeceğimiz sorun, örgütlenme ve buna ilişkin araçların geliştirilmesi meselesidir. Bilindiği gibi son yıllarda özellikle işçi sendikaları var olan haklarını korumak, daha fazla kaybetmemek üzerine oluşturulmuş bir politika yürütmektedir. Dolayısıyla daha fazla hak kazanmak yerine daha fazla hak kaybetmemek anlayışı yerleşmiştir. Bunun sonucu ister istemez uzlaşmacı sendikacılığın yerleşmesinden başka bir şey değildir. Maalesef KESK'in politikaları da bu durumdan ayrı tutulamaz. Nitekim son yıllarda kamuda sözleşmeli çalışma yaygınlık kazanmış, ne var ki KESK yönetimleri "yasa izin vermediği" için sözleşmeli ve güvencesiz çalışanları örgütlemekten uzun bir müddet kaçınmıştır. Sözleşmeli ve güvencesiz çalışanların örgütlenmesi çalışmalarının ilk olarak devletin desteklediği/devlet güdümlü sendikalar tarafından başlatılmış olması oldukça manidardır. Dolayısıyla başlangıçta yasaya sığmayacağını dile getiren KESK, süreç içerisinde yasanın söylediklerinin/izin verdiklerinin dışına çıkamaz olmuştur. Ne var ki gerek KESK'in gerekse bağlı sendikaların örgütlenmeye özel bir önem vermesi gereklidir. Ancak bu da tek başına yeterli değildir. Sendikal mücadelenin bir parçası da ideolojik mücadele olduğuna göre, örgütlenmenin eğitim boyutu ve örgütçü yetiştirilmesi bu mücadelenin araçlarından biri olarak görülmelidir. Üyelerinin bilinç düzeyini yükseltmeye ve geliştirmeye çalışmayan bir sendikanın kendi politikalarını üyelerine anlatma, onların benimsemesini sağlama ve gerektiğinde eylemlerine katma şansı yoktur.

Sonuç olarak...

Sendikalar emekçilerin kendilerinin oluşturduğu öz örgütlerdir. Emekçiler kitlesel olarak sendikalar aracılığıyla hayata doğrudan müdahale edebilirler. Emekçilerin siyasete müdahalelerinin gerçekleştirilebilmesi ve sendikaların emekçilerin mücadele araçları haline gelebilmeleri için uzlaşmacı ve bürokratik sendikacılık anlayışından vazgeçmek elzemdir. KESK, uzlaşmacı olmayan bir politika yürütüyor görünse de, gerek bürokratik yapının giderek yerleşmesi gerekse üyelerinden uzaklaşması, uzlaşmacı bir anlayışa yol açan/açacak olan bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır. 2001 yılında çıkarılan kamu sendikaları yasasına neredeyse tam uyum göstermesi bunun göstergelerindendir. Oysa yasaların izin verdiklerine ve sınırladıklarına harfi harfine uyum göstererek sendikal mücadelenin geliştirilmesi olanaklı değildir. Bu noktada KESK'in geliştirmesi gereken

Devrimci Marksizm

iki temel politikaya vurgu yapmakta yarar var. Bunlardan birincisi, mücadeleciler bir sendikacılık hattı oluşturarak sınıf sendikacılığı çerçevesinde bir politika üretmektir. Sadece üyelerin değil fakat tüm sınıfın güvenini de kazanmak ancak bu yolla mümkün olabilir. Yukarıda bahsettiğimiz birinci sorunla ilgili olarak ikinci önemli nokta, bir yandan sınıf için sendikayı hayata geçirirken, diğer yandan tüm emekçilerin, daha doğru söylemek gerekirse “proletaryanın birliğini” sağlayabilecek politikalar üretme gerekliliğidir. Sermaye güçleri karşısında emekçileri birleştirmek, böylece de “karşı hegemonya” oluşturabilecek bir güç olmak, sendikal bir güç birliği oluşturmak zorunludur. Aksi durumda KESK, iki adım ileri bir adım geri gitmek durumunda kalacaktır.

***Piquetero* hareketine genel bir bakış**

Onur Koyunlu

Sermayenin kapitalizmin ömrünü neo-liberal saldırılarla uzatmaya çalıştığı son 30 yıllık dönemde beliren yeni mücadeleler ve toplumsal hareketler arasında en çok ilgi görenlerden birisi kuşkusuz, Arjantin’de 90’lı yılların ortalarında doğan ve zayıflayarak da olsa bugün de varlığını sürdüren *piquetero* [okunuşu “piketero”] hareketi oldu. Bu ilginin başlıca nedeni, hareketin ana gövdesini, örgütlenmesi toplumsal mücadelelerin kilit sorunlarından biri olarak görülen işsizlerin oluşturması. Bu sorunun neo-liberal politikalar altında daha de yakıcı hale geldiği günümüz şartlarında Arjantin’de işsizlerin bu gerçeğe meydan okurcasına örgütlenmiş ve şiddetli mücadelelere girişmiş olmaları hareketi daha da ilgi çekici kılıyor.

Piquetero hareketinin işsizleri örgütlemeyi başarmış olması, harekete en eleştirel yaklaşanlardan onu tümüyle destekleyenlere kadar hemen herkesçe tespit edilen yönü. Ancak hareketin 2000’li yılların başında Arjantin’in siyasi düzleminde ezilenler cephesinde en belirleyici siyasi güç konumuna yükselmesi, şiddetli ekonomik kriz koşullarında ve burjuvazinin yoğun saldırısı altında adeta kilitlenmiş vaziyette bekleyen sendikal harekete alternatif bir güç olarak belirmesi ve nihayet öncü mücadeleleriyle, ülke çapında devrimci duruma yol açan 2001 Aralık ayaklanmasına giden yolu döşemesi ve bu ayaklanmaya ruhunu vermesi *piquetero* hareketinin daha az üzerinde durulan yönü. Halbuki bunlar hareketin salt bir işsiz örgütlenmesi olmaktan öteye geçtiğini gösteriyor.

Hareketin gelişimi bize, *piqueteronun*, şiddetli neo-liberal saldırı altında ve sendika bürokrasisinin tam teslimiyeti dolayısıyla sendikal harekette yaşanan tıkanıklık koşullarında köşeye sıkışan Arjantin işçi sınıfının, saldırıdan en çok etkilenen kesimlerinden başlayarak kendini savunmak ve çıkış yolu bulmak için geliştirdiği bir mücadele ve örgütlenme yöntemi olduğunu gösteriyor. Bu sonucu çıkarmadığımız sürece *piquetero* deneyimini gerçekliği içinde kavramamızın, başka bir coğrafyaya ait turistik bir malzeme olmaktan çıkararak kendi deneyimlerimizle birleştirmemizin mümkün olmayacağını düşünüyoruz. Bu yazı bizi bu sonuca götüren olguları ortaya koymayı amaçlıyor.

Bu doğrultuda ilk olarak, hareketin ortaya çıkmasında rol oynayan faktörleri ve öncü mücadeleleri ele alacağız. Ardından hareketin doğuşu ve gelişimi üzerinde duracağız. Bu bölümde ayrıntısına gireceğimiz bir dizi olgunun hareketin genel niteliklerini ve bütün olarak işçi hareketi içindeki yerini saptamak bakımından önem taşıdığını belirtmekte yarar var. Daha sonra harekete yöne veren temel siyasi yaklaşımları ve stratejileri irdelleyeceğiz. Son olarak hareketin yapısına, niteliğine ve benimsediği yöntemlere kısaca göz atacağız.

***Piquetero* hareketinin öncülleri**

Son döneme ait herhangi bir toplumsal hareket ya da mücadelenin doğuşunu ele alırken neo-liberal saldırılardan, özelleştirme, esnekleştirme ve sendikasılaştırma üçlüsünün ezilenlere hızla artan işsizlik ve yoksulluk olarak döndüğünden bahsetmek artık bir klasik halini aldı. Öyle ki sadece hükümet ve devlet başkanlarının, partilerin adlarını, bir de önemli tarihleri gereğince değiştirdiğimiz tek bir metni, nerdeyse bütün ülkelerdeki toplumsal mücadelelerin sebeplerini anlatmak için kullanabilir haldeyiz. Bu nedenle bu dönüşümün Arjantin’de nasıl bir seyir izlediğini uzun uzadıya anlatmayacak olmamızın okuyucuyu memnun edeceğini tahmin etmek zor değil.

Peronist partinin¹ karizmatik lideri, “El Turco” lakaplı Carlos Menem 1989’da devletin başına geçtiğinde halk kendisini sevinçle karşılamıştı. Bunun nedeni yalnızca, selefi Raúl Alfonsín’in² başkanlığının son döneminde yıllık enflasyonun %5000’e ulaşması ve temel tüketim maddelerinde kıtlığın baş göstermesi değildi. Peronist partinin ülkede özellikle işçi sınıfı ve yoksullar arasında geleneksel olarak sahip olduğu etki, kendisini 1976’da deviren askeri diktatörlük döneminde daha da artmıştı. Kitlelerin zihninde hâlâ bu imgeler hüküm sürüyordu. Ancak bu Peronizmin üçüncü kez iktidara geliyordu ve bu sefer popülist de olsa bir burjuva partisi olduğunu çok daha açık bir biçimde gösterecekti. Arjantin’in Kemal Derviş’i Domingo Cavallo’nun ekonominin başına geçmesiyle

1 Partido Justicialista (PJ): Adaletçi Parti.

2 Alfonsín, Peronistlerin geleneksel rakibi Radikal Parti’dendi (Union Civica Radical (UCR): Radikal Sivil Birlik)

neo-liberal saldırı taarruz biçimini aldı. Kamu işletmeleri özelleştirildi. Ücretler düşürüldü. Emeklilik yaşı artırıldı. Federal bütçeden eyaletlere ayrılan ödenekler kısıldı. İşsizlik ve yoksulluk hızla büyüdü.

Menem 1995'te yeniden başkanlığa seçildiğinde kitleler henüz kendisinden yüz çevirmiş değillerdi. *Piquetero* hareketinin doğuşu esas olarak 1995'ten sonra başlar. Ancak bu, o ana kadar işçi sınıfının neo-liberal saldırılara hiç başkaldırmadığı anlamına gelmiyor. Aksine, neo-liberal saldırılarla birlikte buna karşı mücadeleler de daha Peronist iktidarın ilk yıllarında başladı. Menem'in ayağının tozuyla yaptığı icraatlardan biri devlet petrol şirketi YPF'nin özelleştirilmesi oldu. YPF'nin hem ülke ekonomisindeki hem de istihdamdaki payı büyüktü. Kuyularının, rafinerilerinin ve santrallerinin olduğu bölgelerde binlerce işçi çalıştırıyordu. Daha önemlisi bu bölgelerin yerel ekonomilerindeki rolü aracılığıyla dolaylı olarak ek istihdam yaratması nedeniyle, önemi kendi bünyesindeki işçilerin ötesine taşıyordu.³ Özelleştirmenin doğrudan sonucu binlerce işçinin işten çıkarılması ve ileri yaşlardakilere erken emekliliğin dayatılması oldu.

Yeni dönemin ilk mücadeleleri YPF'nin özelleştirilmesine karşı başlar. Bu mücadelelerin görüldüğü yerler ülkenin kuzeyindeki Salta eyaletinde yer alan General Mosconi ve Tartagal, güneydeki Neuquén eyaleti gibi bölgelerdir ki buralar daha sonra *piquetero* hareketinin doğuşuna sahne olacaktır. Bu ilk mücadeleler, Peronizme göbeğinden bağlı olduğu için özelleştirmeyi destekleyen sendika bürokrasisine rağmen yapılacaktır. Hareketin başında bürokrasinin teslimiyetçi çizgisine karşı koyan sendika ve işçi önderleri vardır. Örneğin Mosconi'de, bir mücadele metodu olarak *piquetero* hareketince devralınacak olan yol kesme eylemi kararı halk meclisi toplantısında, sonradan *piquetero* hareketi içindeki en etkin üç odaktan biri haline gelen Partido Obrero'ya⁴ mensup bir işçi önderinin önerisiyle alınır. Özelleştirmeye karşı mücadele asıl hedefi olan özelleştirmenin geri alınmasını sağlayamasa da, işten çıkarılan ya da emekli edilenlerin öngörülenden fazla tazminata kavuşması gibi bir dizi kısmi kazanımla sonuçlanmıştır.

Neo-liberal dalgayla yeni bir mücadele döneminin açılışının habercisi niteliğindeki bu eylemleri 1993 yılında Santiago del Estero'da yaşanan halk isyanı izler.⁵ Mücadele, ücretlerinin düşürülmesine ve ödemelerin geciktirilmesine karşı kamu emekçilerinin eyleme geçmesiyle başlar, işsizlik ve yoksulluğun baskısı altındaki yerel halkın katılımıyla büyük bir isyan biçimini alır. Belediye ve kamu binaları işgal edilir, yolsuzluğa batmış hakim sınıf politikacılarının

3 Resmi istatistiklere göre özelleştirmeden sonra bile YPF kendi bünyesinde çalışan bir işçi başına sayısı 13'e varan dolaylı ek istihdam yaratıyordu.

4 Partido Obrero (PO): İşçi Partisi.

5 Bu eylem mücadele tarihine Santiagueñazo adıyla geçer. Arjantin'de yerel çaplı halk isyanına dönüşen mücadeleler, o bölgenin adından türetilen isimlerle anılır. Cordobazo (Cordoba), Cutralcazo (Cutral-Co) gibi. 2001'de ülke çapında baş gösteren halk isyanı bu nedenle Argentinazo adını almıştır.

konutları tahrip edilir. Eylemler, halk meclisi toplantılarında alınan kararlarla yönlendirilir. Özelleştirmeye karşı eylemlerde olduğu gibi burada da mücadele salt kendiliğinden bir patlama niteliği taşımaz. Zira eylemler örgütlü kamu emekçilerinin mücadelesiyle başlamış, seçilen hedefler bilinçli bir tercihle iktidarı temsil etmeleriyle sembol niteliği taşıyan binalarla sınırlandırılmış ve nihayet onca yoksulluğa rağmen herhangi bir yağma, vs. yaşanmamıştır.

Santiagoña doğrudan siyasi iktidarı hedef almasıyla gelecek mücadelelerin habercisi olur. Bu isyanla doğan mücadele dalgası 2001 Aralık ayında başkent Buenos Aires'te Kongre binasının halk tarafından kuşatılmasıyla ülke çapında zirvesine ulaşacaktır.

Bu ilk eylemlerin aynı zamanda, mevcut sendikal hareketin başındakilerin ataletine karşı bir alternatif arayışını temsil ettiğini vurgulamak gerekir. Aynı yıllarda Peronizmin etkisi altındaki ana sendika konfederasyonu CGT'ye alternatif oluşturmak amacıyla örgütlenen CTA⁶, temel örgütlenme alanı kamu emekçileri ve öğretmenler olduğu halde ileriki yıllarda kendisini önemli ölçüde *piquetero* hareketi içinde örgütlenmeye hasreder ve bu hareket içinde etkin bir siyasi ve sendikal odak konumuna geçer. Hareket içinde belirleyiciliği olan üçüncü siyasi güç de yine sendikal hareket içerisinde gelmektedir: Maoist kökenli PCR'nin CGT içinde sendikal muhalefeti örgütlemek için kurduğu CCC'nin⁷ doğuşu sırasında *piquetero* hareketine gösterdiği olumsuz tavır çok geçmeden değişir ve hareket içinde örgütlenmeye başlar. CCC de *piquetero* hareketinin öncülü niteliğindeki bir dizi mücadelenin içinden gelmektedir. Jujuy'da kamu emekçilerinin 1990-1994 arasında neredeyse kesintisiz sürdürdüğü ve bu dönem içinde beş valinin değişmesine yol açan mücadelenin önderi bir PCR militanıdır.

Hareketin doğuşu ve gelişimi

İşsizleri örgütlenme yönündeki ilk girişimler başladığında YPF'nin özelleştirilmesine karşı mücadeleler, Jujuy'da kamu emekçilerinin mücadelesi ve Santiagoña ile birlikte bir dizi başka önemli mücadele hafızalardaki canlılığını korumaktadır. 1995'de ilk işsiz komitelerinin kurulduğu Neuquén eyaletinde bu girişimler inşaat ve petrol sektöründe çalışıp da işsiz kalan işçi önderlerinin girişimleriyle, PO ve MAS gibi devrimci Marksist örgütlerin aktif katılımıyla başlar. Komitelerin katılımcı sayısının hızla artması ve giderek yayılması yerel sendika yönetimlerini Ağustos ayında büyük bir yürüyüş çağrısı yapmaya zor-

6 CTA'nın kuruluşunun siyasi alandaki karşılığı Menem döneminde Peronizm'den kopanlarla Komünist Parti'nin, Hristiyan Demokrat ve Popülist grupların birleşmesinden oluşan FREPASO adlı örgütün kuruluşudur. FREPASO'nun 1997'de Peronizmin tarihsel rakibi UCR ile birleşerek Alianza adı verilen ittifakı kurmasıyla CTA'nın *piquetero* hareketi içindeki gerici rolünün yoğunluğunu arttıracaktır.

7 Corriente Clasista Combatiente (CCC): Mücadeleci Sınıfçı Akım.

lar. Eyalet yönetimi eylemden bir gün önce işsiz aile reislerine aylık 200 peso⁸ işsizlik desteğini öngören bir yasa çıkaracağını vaat eder. Fakat yasanın resmîyet kazanmaması ve ilk ödemeler konusundaki belirsizlik işsizleri eyleme sevk eder ve çeşitli bölgelerde belediye ve kamu binaları işsizler tarafından işgal edilir. Bu basınç altında eyalet yönetimi yasayı düzenler ancak, yardım yapılacak kişinin çocuklu bir ailenin tek geçim dayanağı olması ve eyalette en az iki yıldır yerleşik bulunması gibi ciddi sınırlamalar getirir. Sınırlı da olsa ilk önemli kazanımını elde eden işsiz örgütlenmesi burada kalmaya niyetli değildir. 16 yaşından büyük bütün işsizlere 500 peso işsizlik desteği talebi bu mücadele sırasında yaygınlaşmaya başlar. Bu taleplerle yapılan büyük yürüyüşe eyalet yönetiminin yanıtı ödemelerin ikinci taksidini geciktirmek olur. Ekim ayında binden fazla işsiz Valilik binasına yürür ve binaya girer. İşsiz temsilcileri içeride yetkililerle görüştüğü sırada kolluk kuvvetleri önceden hazırlandığı belli olan bir senaryoyu hayata geçirir ve eylemcileri gaz bombaları ve plastik mermilerle dağıtır. Ardından gözaltı furçası başlar. Hareketin önderlerinden MAS militanı Horacio Panario tutuklanır. Devlet işsizlerin daha ilk örgütlenme ve mücadele girişimlerine baskıyla yanıt vererek gelecekte izleyeceği yöntemleri haber vermektedir. Hasıyla (CGT), “alternatifile” (CTA) sendika bürokrasisi de provokasyonun sorumluluğunu işsizlere yıkarak *piquetero* hareketi karşısında izleyeceği çizginin ilk işaretlerini ortaya koyar. Bu saldırıya rağmen aradan bir ay geçmeden işsizlerin Panario’nun serbest bırakılması talebiyle büyük bir gösteri düzenlemesi hareketin kolay alt edilemeyeceğinin habercisidir.

1996’nın başlarında hareket yeniden mücadeleye giriştiğinde sadece büyük bir baskıyla karşı karşıya değildir. Sendika bürokrasisinin ihanetleriyle de hesaplaşmak zorundadır. Yeni valiyle sendikalar arasındaki *ateskes* meyvesini, kamu emekçilerinin ücretlerinin düşürülmesi, 200 pesoluk işsizlik desteğinin 150 pesoya indirilmesi ve bu desteğe karşılık zorunlu geçici çalışma koşulunun getirilmesi olarak verir. Ancak işsizler de örgütlenme ve mücadele konusunda inatçıdır. Önce maaşları düşen öğretmenlerin eylemine katılırlar, birkaç saatlik yol kesme eylemiyle öğretmenlere destek olurlar. Eyaletin ikinci büyük kenti Cutral-Co’da 500’den fazla katılımcıyla bir halk meclisi toplantısı düzenlerler. Bunun ardından Neuquén çapındaki işsiz komitelerini bir araya getiren İşsizler Koordinasyonu ile CTA’nın ortak çağrısıyla Neuquén’de ilk işsiz kongresi yapılır. CTA’nın amacı kamu emekçileri arasında zayıflayan tabanının yarattığı boşluğu önemli bir toplumsal güç olarak belirlemekte olan işsizleri kendi yanına çekerek doldurmaktır. Kongre’de, devletin istihdam yaratacak kapitalist girişimlere kredi ve destek sağlaması gibi geri ve hatta gerici bir pozisyonu savunur. Çetin ve uzun tartışmaların ardından Kongre, CTA’ya rağmen, 16 yaşından büyük her işsize 500 peso ödenek, ödeneğe karşılık istenen zorunlu çalışmanın ikramiye ve tatil hakkını içermesi, bu çalışmanın belirli bir aşamada kadrolu, kalıcı işe dönüşmesi

gibi, hareketin gelişiminde giderek yaygınlık ve belirleyicilik kazanacak talepleri karar altına alır.

Kongre’de hareketin örgütlenmesine ilişkin de iki farklı yaklaşım vardır. CTA işsizlerin kendi örgütüne katılmasını savunurken, sendika bürokrasisinden dili yanmış işçi önderleri hareketin bağımsız temelde örgütlenmeye devam etmesini savunur ve yine bu pozisyon galip gelir. Ayrıca sonraki yıllarda hareketin en ileri kollarının temel şiarı haline gelecek bir başka karar daha alınır: Ulusal çapta bir İşsizler Kongresi’nin örgütlenmesi.

Kongre’nin üzerinden bir ay geçmeden ilk *Cutralcazo* gerçekleşir ve Cutral-Co’da kilit önemdeki Ruta 22 otoyolu *piqueterolar* tarafından tam bir hafta boyunca kesilir. Yerel halkın da katılımıyla halk isyanına dönüşen eylem kazanımla sonuçlanmıştır. İşsizlik desteğinden yapılan kesintiler geri alınır, işsiz mahallelerinde kesilen elektrik ve gazın yeniden açılması, bölgedeki bir petrol kuyusunun eyalet yönetimince işletilerek gelirinin şehir bütçesine aktarılması ve eyleme katılanlara hiçbir yaptırım uygulanmaması sözleri alınır. Bu vaatlerin büyük ölçüde yerine getirilmemesi bir yıl kadar sonra ikinci *Cutralcazo*’nun patlak vermesine neden olacaktır.

1997 Martında Cutral-Co’da ikinci ayaklanmanın baş göstermesiyle artık hareket bugün bildiğimiz adıyla, yani *piqueteros* olarak anılmaya başlamış ve Arjantin’de yeni bir toplumsal güç olarak benimsenmiştir bile. Geniş çaplı ve uzun süreli yol kesmeler, buna eşlik eden halk ayaklanması, yeni eylem kararlarının, taleplerin ve siyasi iktidar karşısında izlenecek hattın belirlendiği ve genellikle yol kesme sırasında yapılan halk meclisi toplantıları giderek ülke çapına yayılacak olan hareketin başlıca mücadele ve örgütlenme yöntemleri olarak genel bir nitelik kazanmıştır artık.

Aynı yılın Mayıs ayında kuzey eyaleti Salta’daki Tartagal ve Mosconi’de de *piquetero* ayaklanmaları baş gösterir. Burada da Neuquén’dekine benzer bir gelişme vardır. Petrol bölgesidir. Başta özelleştirmeye karşı olmak üzere Peronizm’in neo-liberal saldırısına karşı ilk mücadelelerin başını çekmiş işçi önderleri bu deneyimi işsizlerin mücadelesine aktarırlar. 1995’te ilk örgütlenme çabaları ve eyalet yönetimiyle ilk karşı karşıya gelişler başlar.

1997’deki mücadele başladığında Tartagal ve Mosconi’nin işçileri ve işsizleri Neuquén’deki mücadelenin bilgi ve deneyimine sahiptir. Buradaki ayaklanmaya daha fazla sayıda işsiz katılır. Amerika yerlileri ve beyazlar arasındaki ayrılık ortadan kalkar ve yerlilerin talepleri de hareketçe benimsenmeye başlar. Hareket daha net ve ileri talepler öne sürer. Devletin uyguladığı baskı ve *piqueteroların* buna yanıtı da daha sert ve karardır. Bütün bunlar hareketin giderek geliştiğinin ve güçlendiğinin işaretleridir. CTA ve CCC gibi, giderek hareketin reformist ve sınıf işbirlikçi kanadına dönüşmekte olan odakların hareketin önünü kesen politikaları Tartagal ve Mosconi’de daha da ileri götürmeleri ise işin bir diğer boyutunu oluşturur.

Bu dönemden sonra ülkenin iç bölgelerinde başlayan hareket giderek yaygınlık kazanacak, başkenti kapsayan Gran Buenos Aires eyaletine de uzanacaktır. Sınıf mücadelesinin şiddetlenmesiyle Menem'in ayağını bastığı toprak da giderek zayıflamaya başlar. Ancak *piquetero* hareketini, özellikle Menem döneminde başlayan ve *Plan Trabajar* adı verilen geçici istihdam paketleriyle ve yiyecek yardımlarıyla sisteme yedekleme çabalarının geçici bir başarı kazanmasının da etkisiyle *Alianza* giderek yükselişe geçer ve 1999 seçimlerindeki galibiyetiyle Fernando De la Rúa Menem'in yerini alır. Ancak De la Rúa'nın ne çöküşe giden ekonomiyi kurtarmak için Menem'den farklı bir planı vardır, ne de artan toplumsal muhalefet karşısında fazla dayanacak gücü. 1999-2001 arası dönem *piquetero* hareketinin doğuşundan sonra ikinci kez şahlanmasına ve nihayet bütün ezilenlerin *piquetero* yöntemleriyle ayağa kalkmasına sahne olacaktır.

Hareket içindeki temel siyasi eğilimler

Piquetero örgütlenmesinde ve mücadelesinde en önde yer alan örgütlerden biri olan PO'nun militanlarından Luis Oviedo hareketin tarihini anlatan kitabının girişinde, işçi sınıfına ait bütün oluşumlar gibi *piquetero* hareketinin de var olma hakkını kazanmak için gerek devletin ve burjuvazinin kurumlarına, gerekse de devletin uzantısı konumundaki sendika bürokrasisine karşı çetin bir mücadele vermek zorunda kaldığını belirtir.⁹ Hareketin onlarca militan ve önderinin kanıyla yazılan tarihi, bu tespitin haklılığını gösterir. Ancak en sert mücadelenin aynı zamanda hareketin kendi bağrında yaşandığını vurgulamak gerekir.

Piquetero hareketi daha başından iki karşıt eğilimin, hareketi düzene yedeklemek ve devletin uzantısı haline getirmek için çabalayan, CTA'nın başını çektiği ve CCC'nin de giderek kaydığı reformist bir kanatla, hareketin bağımsızlığı, işçi sınıfının geri kalanıyla birliği, politik bir nitelik kazanarak düzenin sınırlarını aşması için mücadele eden ve PO ile birlikte bir dizi başka siyasi hareketin başını çektiği bir diğer kanadın mücadelesiyle belirlenir. *Piquetero* içindeki bütün diğer ara eğilimler, bu iki karşıt kutup arasında bir yerlerde konumlanır.

Hareketin geleceği açısından belirleyici önemi bulunan bu iki kanat arasındaki ayrımların üç temel ayağı vardır. Birincisi hareketin örgütlenme yöntemi üzerinedir. Hareket bağımsız örgütlenmeye devam mı etmelidir yoksa sendikalar içinde ya da hatta küçük ve orta burjuvaziye de içeren çok sınıflı bir cephe de erimeli midir? Buna bağlı olarak gelişen diğer tartışma mücadelenin talepleriyle ilgilidir. Hareket işçi sınıfıyla bağını kurmak suretiyle kendi özgül taleplerini mi yükseltmelidir, yoksa kapanan işletmelerin yeniden açılması, KOBİ'lere mali destek sağlanması gibi başka ve hatta düşman sınıfların taleplerini mi benimsemelidir? Talepler üzerindeki tartışmanın uzantısı hareketin işsizlik konusundaki

⁹ Luis Oviedo, *Una Historia del Movimiento Piquetero*, Ediciones Rumbos, Buenos Aires, 2004, s. 7.

temel çizgisinin ne olacağıyla ilgilidir. Hareketin devrimci kanadı temel olarak 16 yaşından büyük bütün işsizlere maaşa denk ücret ve ücretler düşürülmeksizin iş saatlerinin düşürülmesi yoluyla yeni istihdam sağlanmasını savunur. Karşı kutupta ise hareketin ufkunu geçici istihdam paketleri elde etme ve gıda yardımları alma hedefleriyle sınırlama eğilimi hakimdir.

Bütün bu ayırım noktalarının temelinde daha temel bir ayrılığın yattığını görmek zor değil. Devrimci kanat hareketin örgütlenme metodunu, ittifaklar politikasını ve talepler demetini işçi sınıfının çıkarları çerçevesinde belirlemeye çalışırken, diğer kutupta işsizlik sorununa ve bunun çözümüne küçük burjuva ve son tahlilde burjuva bir bakış açısı hakimdir. Bakış açısındaki bu temel ve sınıfsal karşıtlık ise Arjantin'e özgü olmak bir yana kapitalizmin hakim olduğu hemen her yerde mevcuttur.

İşsizlik kapitalizmin yapısal ve kronik bir sorunudur. Sömürden elde ettiği artı-değeri artırarak ayakta kalan burjuvazinin bunun için başvurduğu yöntemlerden birisi de ücretleri düşürüp, çalışma saatlerini uzatmaktır. İşçileri buna razı edebilmek için ise yedekte her zaman bir işsizler ordusunu hazır tutmaya mecburdur. Yani kapitalizm bir grup işçiyi giderek daha fazla sömürürken, diğer grubun bu düzende sahip olduğu tek hakkı, yani sömürülme hakkını elinden alır. İstihdam yaratacağı gerekçesiyle kapitalist girişimi teşvik etmek belirli bir bölgede belirli bir zaman dilimi içinde işsizlik oranını düşürebilir. Ancak kapitalistlerin yedek işçi ordusuna olan ihtiyacını azaltmaz. Dolayısıyla işsizlik sorunu kapitalist girişimleri teşvik yoluyla çözülemez.

İşsizlik kapitalizm şartlarında nihai olarak çözülemez bir sorun olduğu içindir ki kapitalizmi aşmak için tam da kapitalist çıkarları hedef alan talepler belirlemek gerekir. Ücretler düşürülmeksizin iş saatlerinin düşürülmesi yoluyla istihdam yaratılması talebi iki yönden birden kapitalist çıkarları hedef alır. Hem artı-değerin yani sömürü oranının düşmesini sağlayacağı için, hem de iş sahibi olanla işsizi birleştirerek işçi hareketinin bir bütün olarak önünü açacağı için.

Piquetero hareketinin devrimci kanadınca çoğu zaman, kapitalistlerden artan oranda vergi alınması talebiyle bir arada ileri sürülen işsizlik yardımı talebi de işsizle çalışanı karşı karşıya getirmediği, faturayı devlete ve kapitalistlere yüklediği için ileri bir nitelik taşır. Bunun karşısında öne çıkarılan geçici istihdam paketleri talebi ise burjuvazinin işine gelmektedir. Zira ayda 150-200 peso gibi sefalet ücretleri karşılığında, hiçbir sosyal güvence olmadan yapılan ve burjuvaziye istediği zaman işçiyi atma hakkı tanıyan bu tür bir çalışma sistemi, yeni ucuz işgücü kapısı yaratmak suretiyle işçi sınıfının aleyhine işler.

Ancak bu geçici istihdam paketleri ve yiyecek yardımının ağır sefalet koşulları altındaki işsizleri bir süre için rahatlattığı bir gerçektir. Özellikle hareketin doğuşundan 1999'a kadar gerçekleşen *piquetero* eylemleri, birçok örnekte bu geçici istihdam ve yiyecek yardım paketlerinin elde edilmesiyle noktalanmıştır. Ancak Menem'in zayıflaması karşısında Alianza'nın yükselişini

kolaylaştıran faktörler arasında tam da devlet yardımlarının *piquetero* hareketini düzene bağlayan karakteri rol oynar. *Piquetero* hareketini eleştirenlerin onu *Clientalismo/Asistencialismo*'ya¹⁰ dayanmakla suçlamasının kaynağı da budur. CTA ve CCC gibi hareketi düzene bağlamak isteyen odakların bu suçlamayı hak ettiği kuşku götürmez. Ancak bir bütün olarak *piquetero* hiçbir aşamasında devlet yardımlarına bağımlı, asalak bir harekete dönüşmemiştir. *Piquetero* hareketi bu istihdam ve yardım paketlerinin gerici rolüne karşı mücadele edebildiği içindir ki De la Rúa'nın (ve ardından üç başkanın daha) düşürülmesine giden yolu döşeyebilmiştir. Fakat bu, hareketin devrimci kanadının yardımlara ve geçici işlere sırt çevirdiği, *piquetero* hareketi yardımları kabul ettikçe hareketten koptuğu anlamına gelmez. Bir yandan hareketin daha ileri talepler benimsemesi için çabasını sürdürürken diğer yandan istihdam paketlerinin ve yardımların bağımlılaştırıcı rolünü kırabilmek için mücadele eder. Bu doğrultuda *piquetero* örgütleri bu yardımların dağıtımının yönetimini kendi üzerine alır. Yeni geçici işlere kimin gönderileceğini, yiyeceklerin nasıl dağıtılacağını kendisi belirlemeye başlar. Bu ise hem hareket içindeki kolektif bağların güçlenmesine hem de işçi sınıfının yönetim deneyiminin artmasına yol açar. Geçici işlerin büyük bölümünün okul, hastane inşaatı gibi kamu yararına işler olması da *piquetero* hareketinin diğer ezilen kitleler içindeki prestijinin artmasına yardımcı olur. Ayrıca yardımların devletin kendi isteğiyle dağıtılmadığını, bunları elde edebilmek için dahi hareketin kararlı bir mücadele verdiğini eklemek gerekir.

Hareketin örgütlenmesinin bağımsız olup olmayacağı sorunu ise iki düzeyde ele alınmalıdır. Bir kere, ekonomik yıkımın hemen herkesi, bu arada KOBİ'ler gibi burjuva katmanları da etkilediği iddiasına sarılarak onu çok sınıflı bir cephenin uzantısı haline getirmenin işçi sınıfının çıkarları açısından bakıldığında kabul edilebilir bir tarafı olmadığı ortadadır. Oysa CTA ve CCC gibi reformist eğilimler sürekli olarak, bu sınıf işbirliği politikasını *piquetero* hareketine dayatmak için çabalarlar. Ayaklanmaların ortaya çıktığı yerlerde soruna çözüm getirme iddiasıyla ekonomik ve sosyal konsey ya da acil durum komiteleri gibi, yerel sendika bürokrasilerinin yanı sıra valilik ve belediye yönetimi gibi iktidar odaklarını, ticaret ya da sanayi odası gibi burjuva örgütlerini bir araya getiren organların oluşturulmasına ön ayak olurlar. Tabii ki bu organların amacı, hareketi frenlemek ve yatıştırmak olmaktadır.

Öte yandan hareketin belirli bir anda işçi sendikalarıyla nasıl ilişkileneceği esas olarak taktik bir sorundur. Yani koşullara bağlıdır. Arjantin deneyiminde işsizlerin mücadeleye atılmasının sendikal tıkanıklığın ve işçi sınıfının bölünmesinin aşılması yolundaki mücadelede bir manivela rolü oynadığını görüyoruz. Bu

10 *Clientalismo/Asistencialismo*, maddi yardım karşılığında belirli bir siyasi hareketi desteklemek anlamını taşır. Güçlü bir popülist geleneğe sahip Peronizm'in iktidar dönemlerinde yaygınlaşarak Arjantin'de güçlü bir hakim sınıf yöntemi halini almıştır. Bu niteliğinin *Piquetero* hareketine yöneltilmesi, *piquetero* örgütlerinin yöneticilerinin üyeleri bu metotla kendilerini bağladığını iddia etmek anlamını taşır.

durumda hareketin bağımsız gelişimini durdurarak onu son derece geri politikalar benimseyen sendikalara yedeklemeye çalışmak yanlış bir adım olurdu.

Bu arada hareketin bağımsızlığını savunan eğilimlerin de kendi aralarında ikiye ayrıldığını görüyoruz. Özellikle Buenos Aires çevresinde gelişen ve otonom yapıları nihai amaç haline getiren, daha ziyade anarşist-otonomist fikirlerin hakim olduğu *piquetero* örgütleri hareketin yalnızca burjuvaziden değil, bütün diğer örgütlerden bağımsızlığını savunma temelinde hareket ediyorlardı. Bu ise işçi hareketinin birliğinin sağlanmasını zorlaştırarak işsiz hareketinin yalnızlaşmasına götüren bir anlayış. Buna paralel olarak işsizleri ilgilendiren acil ekonomik taleplerle devrim gibi genel siyasi hedefler arasında bağ kuramamaları bu örgütlerin kendi kendilerine yeter görünümü altında devlet yardımlarına bağımlı hale gelmelerinin önün açan bir nitelik taşımaktaydı.¹¹

Diğer eğilim ise hareketin bağımsız örgütlenme temelinde gelişmesini ancak işçi hareketiyle ve sendikal hareketle ortak talep ve çıkarlar temelinde birleşmesini savunuyor, birliğin halk meclisleri gibi mücadele organları temelinde gerçekleşmesi gerektiğini söylüyordu. Bu yöntemin geçerliliğinin hareketin gelişimi boyunca en azından eğilim olarak doğrulandığını görürüz. Zira özellikle 1999-2001 arasındaki mücadeleler *piquetero* yöntemlerinin giderek işçi sınıfının bütününe yayılmasına sahne olur. Ortak bir örgütlenme yaratılmasa da yükseliş anında ciddi bir kaynaşma söz konusudur.

Fakat halk meclisi gibi organların ancak yükseliş anlarında görülen özel tür sınıf örgütleri olduğunu unutmamak gerekir. 2001 krizinden sonra *piquetero* hareketinin geri çekilmesi ve sendika hareketinde bürokrasi hakimiyetinin varlığını sürdürmesi, hareketin yükseliş döneminde kalıcı mücadele örgütleri yaratamamış olduğunu gösterir. Bu nedenle işçi ve işsiz örgütlerinin kalıcı sendikal yapılarda, tabii ki bürokrasiye karşı mücadele temelinde bir araya gelmesinin yollarını bulmak gerekir. Kendi bağımsız örgütleri aracılığıyla gelişerek sınıf mücadelesine yeni bir kan taşıyan *piquetero* hareketinin zaman içinde örgütlü işçi hareketiyle kalıcı yapılar altında bir araya gelme kanallarının bulunamamış olması ciddi bir dezavantaja dönüşmüştür.

Hareketin yapısı, niteliği ve yöntemleri

Piquetero hareketi hayli heterojen bir bileşime sahiptir. Bu heterojen yapı çeşitli düzeylerde ele alınabilir. Toplumsal bileşim açısından hareket, yukarıda da belirttiğimiz üzere, yakın bir dönemde işsiz kalmış deneyimli sanayi işçilerinin yanı sıra, daha hiç mesai yüzü görmemiş genç işsizleri ve uzun süredir işsiz kaldığı için iş bulma umudunu yitirmiş işsizleri de kapsar. Bunlara, çöken ev

11 Fakat bu, otonom *piquetero* örgütlerinin tamamen uzlaşmacı olduğu anlamına gelmiyor. Bunlar arasında diğer işçi sınıfı ve *piquetero* örgütleriyle ortak hareket etmeye önem verenler de mevcuttu ve devlet en baskıcı yüzünü çoğunlukla bu örgütler üzerinde gösterdi.

ekonomisinin yükü omuzlarına kaldığı için inisiyatifi ele alan ev kadınlarını eklemek gerekir. Genel olarak *piquetero* hareketinin yarından fazlasının kadınlardan meydana geliyor oluşu dikkat çekicidir. Birçok yol kesme eyleminde eşleri geride dururken kadınlar barikatların en önünde polisle çatışırlar. Bazen birkaç hafta süren eylemlerde kitlelerin beslenme ve bakımlarında inisiyatifi de yine çoğunlukla kadınlar üzerlerine alırlar. Dolayısıyla *piquetero* hareketi bir yönüyle de bir emekçi kadın hareketidir. Ancak kadınlara özgü taleplerin hareketin gündeminde ciddi bir biçimde yer aldığından söz edemeyiz. Bu farklı nitelikteki işsiz katmanlarının yanı sıra, işsizlerin dışına taşan kent yoksulları da harekette belirli bir ölçüde yer almıştır.

İkinci düzeyde hareket içindeki siyasi eğilimler vardır. Ortanın solu politikalarını savunan CTA ve reformist bir çizgi izleyen CCC gibi yapıların yanı sıra, Trotskist, Hareketçi, Guevarist, Anarşist eğilimlere sahip devrimci kanadı oluşturan ya da ona yakın duran siyasi gruplar *piquetero* hareketi içinde aktif bir biçimde yer alırlar¹². Zaman içinde *piquetero* hareketinin ayrıışarak farklı ulusal ya da yerel örgütlenmelerin çatısı altında yollarına devam etmesi büyük ölçüde bu siyasi farklılıklar temelinde olmuştur.

Bunlara ek olarak hareketi coğrafi farklılıklar da belirlemiştir. Arjantin'de eyaletlere dayalı idari sistem, iç meselelerde her bir eyaletin ayrı birer ülkeçik gibi hareket etmesine olanak tanır. Eyalet yönetimlerinin merkezi devletten aldıkları maddi desteğin yanı sıra kendi gelir kaynakları ve bir nevi iç ekonomileri vardır. Bu durum mücadele örgütlerinin iktidarı hedef alan talepler benimsemelerini ve kazanımlar elde etmelerini kolaylaştırıcı bir nitelik taşır. Peronizmin popülist geleneği ve askeri diktatörlük döneminin etkileri dolayısıyla siyasetçilerin toplumsal muhalefet temsilcileri için daha erişilebilir mesafelerde olmaları da benzer bir etkide bulunur. Bu şartların, hareketin hem kazanımlar elde etmesini, hem de *Clientalismo* ile düzene doğru çekilmesini kolaylaştıran ikili bir rol oynadığı söylenebilir. Öte yandan bu bölgesellik özelliğinin, hareketin ulusal çapta merkezileşmesini zorlaştıran bir yönü olduğunu tespit etmek gerekir.

Piquetero hareketinin farklı düzeylere sahip bu heterojen yapısı onun, işsizlerin ve kent yoksullarının önemli bir bölümünü kapsayan, ulusal çapta örgütlenen, işçi sınıfının ve ezilenlerin diğer bileşenlerini harekete geçiren bir mücadele odağı niteliğine bürünmesini sağlar. Fakat harekete bu niteliği kazandıran sadece heterojen yapısı değildir. Benimsediği talepler ve uyguladığı mücadele yöntemleri de harekete rengini veren diğer unsurlardır. Doğrudan işsizliğe ilişkin temel talebi yukarıda ele almaya çalıştık. *Piquetero* eylemlerinde genelde bu talebe başka talepler de eşlik eder. Bir önceki yol kesmede ya da başka kalkışmalarda tutuklanan unsurların serbest kalması için mücadele her zaman ön planda yer

12 Fakat Arjantin solunun tamamının *piquetero* hareketi içinde yer aldığı söylenemez. Örneğin Trotskist kökenli MST ve Stalinist kökenli Komünist Parti *piquetero* hareketine eleştirel yaklaşan ve dışında duran önemli sol örgütlerdir.

almıştır. Bazı örneklerde tutukluların serbest kalmasının sağlanması, hareketin hem özgüveninin hem de diğer ezilen katmanlar nezdindeki prestijinin artmasına yardımcı olur.

Hareketin yalnızca kendisine dönük taleplerle mücadele etmediğini, birçok örnekte sanayi işçileri, kamu emekçileri gibi işçi sınıfına dahil başka gruplar adına da talepler öne sürdüğünü vurgulamak gerekir. Hareketin bu yönü en berber biçimde Salta'daki mücadelelerde açığa çıkar. Buradaki mücadelelerin çeşitli aşamalarında piqueterolar, işten atılan işçilerin geri alınmasını sağlamış, sendika bürokratlarınca kabul edilen sefil bir toplu sözleşmeyi iptale zorlamış ya da kamu emekçilerinin ücretlerinin düşürülmesine karşı yolları kesmişlerdir. Bu somut sınıf dayanışması örneklerinin yanı sıra özelleştirmelerin geri alınması, dış borçların iptali, üç vardiya uygulayan bir dizi fabrikada dört vardiyaya çıkılması yoluyla iş saatlerinin düşürülmesi gibi düzenin sınırlarını zorlayan talepler etrafındaki devrimci yöneliş, hareketin işçi sınıfının bütünün dikkatini üzerine toplamasında azımsanmayacak bir rol oynar.

Hareketin benimsediği yöntemler de benzer bir etkiye sahiptir. *Piquetero* adı, ulaşımın kapatılan eyaletlerarası ya da şehirlerarası otoyollarda gözcülük ve savunma işlevini yerine getiren işsiz sıralarından gelir. İngilizce "picket" sözcüğünden devralınmış olan *piquet*, grev hattı, yani grev gözcülerinden oluşan sıra demektir. Arjantin'de yol kesme eylemlerinin ilk örneklerine ta 20. yüzyıl başlarında rastlanır. Ancak ilk kez *piquetero* hareketiyle temel mücadele yöntemi haline gelir. Bu anlamıyla işsizler için grevin muadili niteliğindedir ve karayolu ulaşımının ticaretin can damarı olduğu günümüzde zaman zaman grev kadar etkili olur. Zira birisi kapitalist için artı-değerin üretilmesini engellerken, diğeri onun gerçekleşmesinin önüne geçer. Yol kesme eylemlerinin *piquetero* hareketiyle sonuç alıcı etkiye kavuşması, giderek ülke çapına yayılmasına ve hareketin dışındaki katmanlarca da benimsenmesine yol açar. Fabrikalarda direnişe geçen işçiler arasında, fabrikaya giden yolları kesme eylemleri gelişir.

Özellikle Neuquén ve Salta'daki yol kesme eylemleri birçok durumda yerel halkın da desteğini almıştır. *Piquet*ler yolda beklerken Jandarma güçlerinin saldırmaması durumunda yakın kentte itfaiye sirenleri çalmaya başlar, halk *piqueteronun* yardımına koşar. Yol kesmenin yerel halk ayaklanmasına dönüşmesi durumunda Jandarma'nın hareketi bastırması olanaksızlaşır, bu durumda yerel yönetim sopadan vazgeçip havuca yönelmek durumunda kalır.

Piqueterolar mücadelenin geleceğini çoğunlukla yol kesme eylemleri sırasında yapılan halk meclisleri sırasında tayin ederler. Bu toplantılarda konuşmaların kısa tutulması, herkese söz hakkı tanınması için çaba harcanır. Yönetimle görüşme yapmak, yürütme işlevini üstlenmek ya da işsiz kongresine delege olarak katılmak üzere seçilen temsilcilerin geri çağırılabilir olması kuralı işletilir. Yiyecek yardımları ve geçici işler bu temsilciler aracılığıyla, en çok ihtiyacı olanlardan ve son yol kesmede en önde yer alanlardan başlayarak

dağıtılır.

Piquetero hareketi var olma hakkını bu talepler demeti ve programatik yöneliş temelinde, bu mücadele ve örgütlenme yöntemleriyle elde etmiştir. Fakat sonuç, dikkate alınır bir mücadele odağına dönüşmekten ibaret değildir. 2001 ayaklanmasını önceleyen aylarda art arda yapılan iki Ulusal *Piquetero* Kongresi, gerek ortaya koyduğu acil taleplerle gerekse Arjantin'in bütün ezilen kitlelerine seslenerek onları iktidara başkaldırmaya çağırmasıyla hareketin işçi sınıfının ve toplumun öncü katmanı rolüne soyunduğunu gösterir.

Sonuç

Yukarıda vermeye çalıştığımız özetten de anlaşılacağı üzere *piquetero* hareketi işsizlikten bunalan kitlelerin kendiliğinden patlaması biçiminde gelişmemiştir. Hareketin oluşmasında daha başından solun ve öncü işçilerin müdahalesinin büyük payı vardır. *Piquetero* hareketinin neden işsizliğin daha da yüksek oranlara ulaştığı başka yerlerde de değil de Arjantin'de ortaya çıktığı sorusu haklı olarak yaygın biçimde sorulur. Elbette burada Arjantin'e özgü bir dizi nesnel faktörün oynadığı rolden söz etmek mümkündür. Ancak solun ve sendikal hareketin mücadelecisi kanadının bilinçli müdahalesinin ve izlediği stratejinin, *piquetero* hareketinin doğuşunun öznel boyutunu ve en önemli faktörlerinden birini oluşturduğunu tespit etmek gerekir.

Bu stratejinin temelinde, tümüyle düzene yedeklenmiş durumdaki sendikal hareketin yaşadığı tıkanıklığı, sendikal tabanı ayağa kaldırarak aşmaya çalışmanın yattığını söyleyebiliriz. *Piquetero* hareketini önceleyen bir dizi sınıf mücadelesinde bu yönelişi görmek mümkündür. Ancak özellikle 1990-95 arasındaki mücadelelerde yer alan ancak işsiz duruma düşen öncü işçilerin Neuquén, Salta gibi eyaletlerde, bu kez işsizliğe karşı açtıkları bayrağın altına son derece militan ve gözü kara bir genç işsiz kitlesinin toplanmasıyla neo-liberal saldırılara karşı mücadele sendikal hareketin dışında gelişme şansı bulmuştur. Kapitalist düzenin sınırlarını zorlayan talepler öne sürerek çetin bir mücadeleye giren, burjuvazinin iş sahibi işçilerle işsizleri karşı karşıya getirme çabalarına yine önderliğinin bilinçli müdahaleleriyle karşı koyan ve nihayet kısmi kazanımlar elde etmeyi başaran *piquetero* hareketi bu özellikleriyle sendika bürokrasinin ihanet politikalarına sınıf mücadelecisi bir alternatif odak olarak öne çıkmayı başarmıştır.

Bu başarı en yüksek ifadesini 2001 Aralık ayında patlak veren Argentinazo'da bulur. Ülkeyi ekonomik iflasa götüren De la Rúa hükümetinin büyük bankaları iflastan kurtarmak ve dış borç ödemelerini sürdürmek için son çare olarak bankalardaki mevduatları dondurma kararının ardından patlak veren 2001 Aralık ayaklanması işçi, işsiz ve yoksulların yanı sıra kentin alt orta sınıflarını da yanına çekerek ülkede bir devrimci durum yaratır. Kitlelerin ortak şiarı haline gelen "Que se vayan todos!" ("Hepsi gitsin!") sloganı radikalinden Peronistine bütün burjuva

partilerini ve siyasetçilerini hedef tahtasına yerleştirir. Bu ise, sonbahar aylarında mücadelesi zirveye ulaşan *piquetero* hareketinin art arda gerçekleştirdiği iki ulusal kongrenin sonucunda çıkardığı manifestonun en temel şiarıdır. İşsizlerin, kökleri on yıl öncesine uzanan ve bu on yıl içinde adım adım yükselen mücadelesini hesaba katmadan *Argentinazo*'yu anlamak olanaksızdır.

Birkaç ay içinde dört başkanı düşürmesiyle tarihe geçen bu mücadelecilik, önce Duhalde ve ardından gelen Kirchner'in Peronist hükümetlerinin, emperyalistlerin yardımıyla ülke ekonomisindeki yangını hafifletmeyi başarmasıyla adım adım geri çekilir. Özellikle takip eden 2002 yılı boyunca yol kesme eylemlerine devam eden ve birçok kez devlet güçleriyle sert çatışmalara giren *piquetero* hareketi ise esas darbeyi kendi içinden alır. Duhalde döneminde CCC'nin, Kirchner'le birlikte de CTA'nın hükümetle işbirliği politikaları, hareketin ciddi bölünmeler yaşamasında önemli rol oynar. Burjuvazinin güç bela atlattığı ekonomik ve siyasi krizin yaralarını sarmak için gayret gösteren Kirchner, baskı ve sertlik politikasından uzak durmaya çalışarak hareketi kendi yanına çekmeye çabalar. Bir yandan, sınırlı da olsa yeni istihdam olanakları yaratıp, hareketin hükümetle iyi geçinen kanadına gıda ve geçici iş yardımlarını artırırken diğer yandan hareketin radikal kanadının toplum genelindeki itibarını adım adım azaltmak için örtülü bir mücadele vererek *piqueteronun* kitleliliğini ve mücadeleciliğini kırmaya çalışır ve bunda belirli bir başarı kazanır.

Ancak *piquetero* hareketi daha geri bir düzeyde de olsa varlığını ve mücadeleciliğini sürdürüyor. Geçen zamanda işsizlik ve yoksulluk oranlarını kayda değer derecede düşürmeyi başaramayan hükümet bir süredir mali darboğaz ve enflasyon tehdidiyle uğraşırken, dünya ölçeğinde şiddetlenen krizin ülkeyi yeniden uçurumun eşiğine savurması kaçınılmaz görünüyor. Ülkenin mücadele tarihine geçen *piquetero* deneyiminin olumlu temelde geleceğe aktarılması için çabalara sendikal hareketin kendi içinden köklü bir biçimde sarsılmasının eşlik etmesi gerekiyor.

Mehring'le tartışırken

Evren Asena

Franz Mehring
Tarihsel Maddecilik Üzerine
Prinkipo Yayıncılık,
2008 (çev. Halil Çelik)

I

Tarafsız bir göz, temel ürünlerini 1930'lardan önce vermiş Marksistlerle daha sonrakileri karşılaştığında, bu iki grubun birbirinden hayli net çizgilerle ayrıldığını teslim etmek zorunda kalacaktır. İki ayrı özgüven seviyesi, iki ayrı dile hâkimiyet derecesi, iki ayrı sistematikleştirme becerisi görmezden gelinemeyecek bir kuntlukta ortada durmaktadır. Akla gelebilecek bütün başlıklarda, ilk grubu oluşturan isimlerin ve onların ürünlerinin ikinci gruptakilere kıyasla daha derinlikli bir konumda buldukları, bu anlamda görünmez bir sınırın “iyi” yanında kaldıkları söylenebilir. Elbette her sınır bulanıklığıyla sınırdır; tek tük kimi isimlerin bu sınırı ihlal eder gibi görünmeleriyle ancak sınırın varlığına kanıt oluşturur, yoksa yokluğuna değil. Sanki 1930'lar ve belki 1940'ları kapsayan bir sis bulutu Marksizme ilişkin alımlı, atak, yol açıcı ne varsa onları zamanın kuytusunda bırakmış; yine Marksizme ilişkin kuru, yavan, basmakalıp ne varsa onları da görünmez bir eleğin üzerinde tutarak o meşum kırılma noktasından bugünlere uzatmıştır. Marksizmin cenneti geridedir, geri kalanlarsa beride. Bu ayrımın

görülebildiği dönemlerde yaşamış her Marksizm talebesi yaşamının bir evresinde bu sınırla karşılaşmak, onu kavramak ve elbette onunla hesaplaşmak zorunda kalır. Burası bu konuyu derinleştirmenin yeri değil. Şu an için yalnızca 1930'lar ve öncesini sonrasında ayıran bir sınırın varlığını hatırlatmak ve bu ayrımın bir yanında, uzak yanında kalanların **klasik Marksizmin** mirasını oluşturduklarını belirtmek yeterli.

Türkçe, çağdaş sol yazın açısından beklenmedik derecede zengin bir dil olma yolunda ilerlese bile, klasik Marksist yazın için aynı olumlu seyirden bahsetme imkânı yok. Marx ve Engels'in tüm yapıtlarının henüz türkçeleştirilmemiş olmasını haydi bir yana bırakalım; örneğin Antonio Labriola, yani yapıtlarıyla karşılaşmış aşağı yukarı herkesin Marksistleşmesinde rol oynamış olan klasik Marksizmin bu dev figürü türkçede bilinmemekte. Marx ve Engels'in bıkıp usanmaksızın okunmasını salık verdikleri Dietzgen ancak tarihsel materyalizme başlangıç kitaplarının girişinde isminin anılıyor olması sayesinde hepten bilinmezlikten kurtulmakta. Kautsky'nin üç beş yazı derlemesi haricinde **hiçbir** eserinin türkçeleştirilmemiş olması karşısında insan ne diyeceğini bilemiyor. Buharin'in "partinin teorisyeni" olduğunu bilen türkçe Marksizm okuru bunun nedenini muhtemelen bilememekte çünkü Buharin'e bu ünvanı kazandıran yapıtlardan mahrum bulunmakta. Bu listeyi **çok** uzatabiliriz.

Klasik Marksizmin kaynaklarından mahrumiyetin bazı sonuçları var. Bir kısmına bu yazının üçüncü bölümünde değineceğimiz bu sonuçların bir tanesine şimdiden dikkat çekmekte fayda var: netlik kaybına. Biraz açalım.

Siyasi uzanımları olan bir fikir kümesinin esnemeye elverişli olmayan donuk bir takım formüllerle tarif edilmesini siyasi faaliyetin ne olduğundan haberdar olan hiç kimse kabul edemez. Bunda yadırgatıcı bir yan olmasa gerek. Ancak siyasi söylemin oynaklığı hiçbir konuya ilişkin net bir saptama yapmaya izin vermiyorsa ortada bir tuhafılık olduğunu kabul etmek de yadırgatmamalı -elbet işçi sınıfı siyaseti bahis konusuysa. Klasik Marksist kuramcılarının sahip olduğu netliğin değindiğimiz kırılma noktasından sonra ürün vermiş yazarlarda bulunmuyor olmasının, yani bunların pek çoğunun düpedüz neyi kastettiklerinin yeterince açık olmamasının ilk pratik sonucu böylece ortaya çıkmış oluyor: Klasik Marksizmin yöntemi ve içeriği, daha sonraki bazı yazarların yapıtlarıyla ikame edilemez zenginlikler içerir. Son 80 yılın "Marksizme giriş" kitapları ise klasik Marksizme ve onun gerçek mirasına ilişkin sanılacağından az şey söyler. Sözgelimi bir **determinizm** konusunda Buharin'in üç-beş sayfada açıkladığı netlikte bir tutumu – bu tutum beğenilsin ya da beğenilmesin- herhangi bir "Bilimler Akademisi" yazarının koca bir kitabında bulabilme olanağı yoktur. Marksizmi ne anlama geldiği belli olmayan bir laf salatasına çevirmiş bu tür yapıtların rahle-i tedrisinden geçenlerin ilgilendikleri konuyla ilgili bir kulak dolgunluğu olsa bile berrak, net bir fikirlerinin olmaması muhtemeldir. Netlik eksikliği önce özgüven kaybını, sonra da Marksizmin yöntem ve içeriğine güven kaybını doğurmakta,

bu da türkçede niceliksel olarak fikir pazarına hâkim olan liberal ve muhafazakâr ideolojik-üretimler karşısında bir tür tutukluğa yol açmaktadır.

Franz Mehringin “Tarihsel Maddecilik Üzerine” isimli 1893 tarihli broşür-kitabının çevrilmesiyle türkçenin klasik Marksizm kütüphanesi bir eser daha kazanmış oldu. Artık daha zenginiz. Mehring’in kısa portresi ilerideki sayfalarda bulunabilir. Biz burada kitabı okumayacak olanların nelerden mahrum kalacağına ilişkin bir şeyler söyleyeceğiz.

II

Mehring’in kitabının tarihsel materyalizm üzerine bir giriş olduğunu söylemek doğru olmaz. Yani “Tarihsel Maddecilik Üzerine” bir ders, kurs vs. kitabı değildir. Daha sonra broşür şeklinde yayınlanmış olması bir yana, bu uzun deneme Mehring’in Lessing üzerine kaleme aldığı bir kitabın (Die Lessing Legende) ek bölümüdür. Ancak son derece az sayıda sayfaya sıkıştırılmış, son derece çarpıcı tezlerden oluşan bu ek bölüm derhal hak ettiği ilgiyi bulmuş, belki bu ilgede en başı çeken de kitabı değerlendirdiği mektubunda kitaptan ziyade bu ‘ek bölüm’ün üzerinde duran Engels olmuştur. Gerçekten de, örneğin Sovyetler Birliği resmi ideologlarınca yazılmış, yaklaşık aynı isimdeki onlarca kitabın içerdiği mugalatayla kıyaslandığında Mehring’in eserinin kapsadığı bilgi birikimi tek kelimeyle çarpıcıdır. Ortalama okurun ve maalesef bir ölçüde de militan okurun bu küçük eser sayesinde öğrenebileceklerinin; burjuvazinin akademisyen ve ideologlarının, sistematikleştirme gereğini ambalajlama sanatıyla karıştıran onlarca ders kitabından öğrenebileceklerinden çok fazla olduğu rahatlıkla söylenebilir. İşte bu küçük kitabın yanıtlarına ışık tutacağı bazı sorular:

Putperest kavimlerin Hıristiyanlığı benimsemeleri nasıl gerçekleşmiştir? Hıristiyanlığın yayılmasında bir din olarak sahip olduğu çekiciliğin rolü nedir? Mısır’da ve uygarlığın filizlendiği diğer havzalarda neden başkaları değil de rahipler bir kast oluşturmuştur? İnsanların birbiriyle ilişkilerinde iklimin rolü var mıdır? Şövalyeler neden ve nasıl ortadan kalktılar? Aynı havzadan batıya doğru göç etmiş Macar Ve Türklerin ekonomik ve sosyal gelişimleri neden birbirlerinden buncasına farklıdır? Kamçatka’nın kuzeyinde göçer bir kavim olan Koryakların yaşlı ve hastalarını öldürmelerinin nedeni nedir? Amerika’yı Kolomb mu keşfetti yoksa serpilme evresindeki Avrupa kapitalizmi mi? Avrupa’da kentlerin oluşması nasıl gerçekleşmiştir? Kentler mi kiliseyi kolları altına almıştır, yoksa kilise mi kentleri? Kan davasıyla kabileler arası savaşlar arasındaki ilişki nedir? Karginın yerini ateşli silahların almasının en azından başlangıçta bu silahları kullananlara hiçbir üstünlük sağlamamış olmasının nedeni nedir? Tahta kalıp kullanan matbaacılar neden kitap basımcılarının değil de ressamların loncasına girdiler? Ve dahası...

Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümü tarihsel materyalizmin dönemin

gözde diğer kavrayışlarından farklılıklarını sergiler. Mehring bu bölümde daha çok tarihsel materyalizmin ne olmadığı üzerinde durur ve böylelikle onu sıklıkla özdeşleştirildiği karikatürümsü benzerlerinden ayırt etmeye çalışır. Mehring'in yaşadığı ve yazdığı dönem; klasik Marksizmin ilk temsilcilerinin yaşadıkları dönemden çok daha farklı, kapitalizmin kendisini emperyalizm olarak örgütlediği ve kendisine yönelik bir çok eleştirinin dolaylı yoldan zeminini hazırladığı bir dönem olduğundan, bu eleştirilerin birini, bilmeyenlerin Marksizmle benzer ya da akraba sanabilecekleri *tarihsel romantizmi* odağına alır. Bu akım Komünist Manifesto'da *feodal sosyalizm* olarak anılan akımın yakın akrabasıdır. Mehring kapitalizmi kendi dinamikleri üzerinden değil, geçmiş üretim tarzlarının üstyapılarının sahip oldukları "fazilet"lerden hareketle eleştiren bu akımın orijinal tarihsel materyalizme ne denli uzak olduğunu hatırlatır. Artık yerli yerine yerleşmiş burjuva ekonomi politiğiyle tarihsel romantik ekol arasındaki mücadele, burjuvazi ile konumları sarsılmış feodal toprak beyleri arasındaki sınıfsal mücadelenin ifade biçimidir: "*Onların tarihçileri, Alman İmparatorluğunda mutlak düşünceyi, askeri alanda mükemmeli, proletaryanın burjuvazi tarafından sömürsünde derin bir anlamı, banka faizlerinde zorunlu bir koşulu, Hohenzollern hanedanında bir kategori keşfettiler*"¹

Sonrasında sıra tarihsel maddeciliği, maddecilik ya da materyalizm denince akla gelen iki uzak akrabadan ayırt etmeye gelir. Bu uzak akrabaların ilki, materyalizm denildiğinde bundan **'insan dediğin maddi çıkarına bakar'** düsturunu anlayan ve zaman içinde özellikle dinsel söylemin bayat cephaneliğine demirbaş olmuş kavrayıştır. Mehring, materyalizmin bu utanmaz anlaşılma şeklinin aslında onu dillerine pelesenk edenlerin örtük arzularının başkalarına yansıtılmış şekli olduğunu cesurca ortaya koyduktan sonra ikinci yaygın materyalizm algısına, yani doğabilimlerinin anladığı şekildeki materyalizme yönelir. Vogt ve Moleschott gibilerinin maddeciliklerinin mirasçısı olan bu ekolü nerdeyse tek ve keskin bir saptamanın ardından bir tarafa koyar: tarihsel materyalizmi tanımayan doğabilimsel materyalizm tarih alanına girdiği anda keskin bir idealizme dönüşür. Tarihsel materyalizmi yeterince materyalist bulmayan doğabilimcileri, tarihten söz etmek zorunda kaldıkları an idealizmin bu alana dair geliştirmiş olduğu tüm avadanlığı –farkında olarak ya da olmadan– üstlenirler. Tarihsel materyalizmin bu iki sapkın uzak akrabasının bugün de güçlerinden hiçbir şey yitirmeksizin işbaşında bulduklarını da geçerken belirtmekte fayda var.

Mehring kitabın ikinci bölümünde tarihsel materyalizmin pratiği üzerinde yoğunlaşır. Bu bölüm üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki ilişkinin niteliğinin keşif ve icatlar tarihi üzerinden sınanmasıdır. Bilindiği gibi keşif ve icatlar tarihi hem geçmişte hem günümüzde mitolojinin bir dalı gibiymişçesine anlaşılır ve okutulur. Bazı parlak insanlar olmadık bir zamanda olmadık bir "şey" ya da "yer" ortaya çıkarırlar. Bu ortaya çıkarma tam da bir sihirbazın vücudunun olmadık bir yerinden olmadık bir şey çıkarması gibi aktarılır ve izleyen herkesten söz konusu beceriye

1 Aksı belirtilmedikçe italikle yazılmış kısımlar kitaptan

hayran kalması beklenir. Tarih dediğin “büyük insanlar”ın tarihidir, varlıkları kabul edildiğinde bile sınıflara düşen “büyük insan”ların haşmetli destanlarına dolgu malzemesi olmaktan ibarettir. Oysa tekil insanların buncasına devasa dönüşümlerin yegâne sorumluları olarak görülmeleri zannedildiğinden daha yeni bir hadisedir. Burjuvazi ve kültürü tanrılaştırdıkları ‘birey’e tapınmaya başlamadan önceki dönemlere ait buluşlar kolektif yaratımlar olarak anlaşılmaya daha yatkındılar – her ne kadar bu anlayış o zamanlarda kendini tümgüçlü bir tanrıya yansıtılmış olarak, yani ideolojik olarak ortaya koyuyor olsa da. Sözelimi neden ampulün mucidi bilinmektedir de barutun mucidi bilinmemektedir? Mehring buhar kazanından dokuma tezgâhlarına dek üretim ilişkilerini dönüştürme potansiyeli taşıyan birçok icadın, sırf kendilerini anlamlı kılacak sosyal bir zemin varlığından mahrum buldukları için nasıl unutulmuşu terk eddiklerini ve üstelik unutulmuşlarına yer yer mucitlerinin katledilmelerinin de eşlik etmiş olduğunu hatırlatır. Keşiflere gelince; muhtemelen Vikinglerden başlayarak defalarca ziyaret edilmiş Amerika kıtasının nasıl ancak ziyaretini paraya tahvil etme niyetindeki bir maceraperest söz konusu olduğunda “keşif” adına layık görüldüğünü ikna edici biçimde ortaya koyar. Sonuç: bir şeyin keşfedilebilmesi ya da icat edilebilmesi için öncelikle onu bir keşif ya da icat olarak tanımlayacak ve tanıyacak bir ‘ortam’ gereklidir.

Kitabın üçüncü ve son bölümüyse Mehring’in Paul Barth’ın tarihsel materyalizme ilişkin görüşleriyle bir polemiktir. Mehring’in neden Barth’ı seçtiğini, yani görüşlerine cevap verilmeye değer bir muhatap olarak kabul ettiğini bilmiyoruz. Ancak Barth’ın tarihsel materyalizme yönelik eleştirisinde sıraladığı argümanların ne kendi döneminde ne de bugün hiçbir orijinallik içermediğini, bu bakımdan da tarihsel materyalizme ilişkin ortalama burjuva akademik argümanların düzensiz bir koleksiyonunu oluşturduklarını söylemek yanlış olmaz (Engels konuyla ilgili Mehring’e yazdığı mektupta Barth’ı kastederek “Sizin bayağılığı bütün öngörülerini aşan bu akademi üyesiyle nasıl hesaplaştığınızı görmekten çok mutlu oldum. Bir de onu Leipzig’de tarih profesörü yapmışlar!” demektedir). Bu eleştirileri sıralarsak 1- Gözümüzü iyice gerilere çevirirsek insanların hiç de ekonomik değil, bilakis dini dürtülerle eylemde buldukları dönemler olduğunu görürüz. Bu da tarihsel materyalizmin insan eylemlerinin ekonomiye bağlı belirlenimler altında olduğunu söylemesiyle çelişir. 2- İnsanlar sadece dini dürtülerle değil tutku, arzu vs. gibi dürtülerle de eylemde bulunurlar. Tarihsel maddecilik bunları açıklayamaz. 3- İklim önemlidir, tarihsel materyalizm bunu dikkate almaz 4- Irk da önemlidir, tarihsel materyalizm bunu da dikkate almaz. Bütün bu yavan eleştirilerin tek değeri Mehring’in karşı-eleştirileri için vesile işlevi görmeleridir. Burada yalnızca okurun bu karşı-eleştirileri ayrıntılı biçimde ilgili metinde bulabileceğini söylemekle yetinelim.²

2 Prinkipo Yayıncılık tarafından yapılan baskıya daha önce sözünü ettiğimiz Engels’in yapıyla ilgili Mehring’e mektubu da eklenmiş. Bu mektubu ayrıca değerlendirmek gerekiyor. Yine de bu mektubun özel bir bölümünün özel amaçlarla özel bir biçimde sıkça alıntılandığını, bu alıntılanma biçiminin bazen Engels’in muradını abartılı biçimde yorumlamaya hizmet ettiğini belirtelim. Mektubu baştan sona okuma fırsatı herkesin kendi kararını vermesine çok daha yardımcı olacak.

Franz Mehring: Kısa biyografi

1846'da Pomeranya'da doğan Mehring protestan eğitimi aldı. Leipzig Üniversitesinde klasik filoloji okudu. Yaşamı boyunca muhabirlik ve gazete redaktörlüğü yaptı. Siyasi görüşleri uzun yıllar boyunca yalın ama radikal bir demokratlıkla sınırlı idi – en yakınında sosyal demokratlar bulunurken dahi. Bireysel mayalanma süreci 45 yaşında Sosyal Demokrat Partiye (SPD) üye olmasıyla sonuçlandı. Partiye Sosyalizm Karşıtı Yasanın 1890'da kaldırılmasından sonra girmişti, ancak ilk yazısı *Neue Zeit*'de 1888'de yayımlandı. Hemen tüm eserlerini SPD'ye üyeliği sonrasında verdi ve SPD'nin en berrak kafalı önderlerinden biri olarak bilindi. Parti okulunda ders vermesinin yanı sıra *Neue Zeit*'in redaksiyonunu üstlendi. Mehring'in SPD içerisinde özel bir durumu olduğu söylenebilir. Bir yandan partinin olgun ve entelektüel simalarından biriydi (Mehring Kautsky'den 8 yaş büyüktü), ancak hem aktif siyasi hayata geç başlamış olması ve hem de her zaman partinin radikal kanadında bulunuyor olması değişik bir durum yaratıyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında Marksizm denilince akla gelen üç isimden biri oldu (diğerleri Kautsky ve Plehanov'dur). Hem Kautsky hem de Mehring, Engels'le olan yakınlıkları sayesinde klasik Marksizmin mirasının bir sonraki kuşağa devredilmesinde önemli rol oynadılar.

1914 rezaletinden sonra geçmişte zaman zaman yaşanmış dargınlıklara rağmen hep yakın olduğu sol kanatla yani Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Clara Zetkin'le hareket etti. SPD'nin savaş politikasının sonuçlarını ilk kavrayanlardan biri oldu. Savaş bütçelerine onay verilmesinin anlamı sıklıkla zannedildiği gibi işçilerin birbirlerini boğazlamalarına meydan verilmiş olmasıyla sınırlı değildi. Asıl vurgu yapılması gereken, bu utanmaz tutumun sonucu olarak işçi sınıfının bağımsız siyasetinin terk edilmiş olması ve böylelikle de bir savaş karşısında öncelikle ondan nasıl yararlanılabileceğine kafa yoran otantik Marksist gelenekle ilişkilerin koparılmasıydı. Böylece Mehring ortada nispeten az belirti varken dahi, SPD'nin benimsediği siyasetin sosyalizmi bir amaç olarak bile terk etmekte sonuçlanacağını kestirebildi. Die Internationale isimli derginin 1915'de yayınlanmasına öncülük etti. Dergi çevresinde kümelenen ve sonrasında Enternasyonal Grup (Gruppe Internationale) ismini alacak olan ekip Spartakistlere evrilecek ve Alman Komünist Partisinin (KPD) çekirdeğini oluşturacaktı. KPD'nin 1919 yılı başında kurulmasından 15 gün sonra Luxemburg ve Liebknecht katledildi. İki hafta sonra, 29 Ocak'ta da Mehring öldü.

Kimilerince SPD'nin (Kautsky döneminde bile !) ve elbette sonrasında KPD'nin en önemli düşünürü olarak nitelenen Mehring kültürün her alanıyla ilgilenmişti. Yakınlarda Prinkipo Yayıncılık tarafından türkçeye kazandırılan “**Tarihsel Maddecilik Üzerine**”; Lessing'i tarihsel ve toplumsal koordinatlarına yerleştirme çabasıyla kaleme aldığı “**Lessing Efsanesi**”nin (Die Lessing Legende) ek bölümüdür. Alman Halk Tiyatrosunun (Volkstheater) kurucularından biri olduğu

ve grubun temsilcileri öncesindeki etkili giriş konuşmalarının müellifi olduğu az bilinir.

Konuları tüm detaylarıyla ele alırdı. 70 yaşını aştıktan sonra dahi sabah 09.00'dan akşam 19.00'a dek tüm gününü **British Museum**'da çalışarak geçirdiğini kendisi yazmaktadır. İşçi sınıfı siyasetçilerinin araştırmacının çetin yolu yerine kolaycılığı tercih etmelerini sayısız kez eleştirmişti: “*Kim ki çalışma ve araştırmayı vakit kaybı olarak değerlendirir, o Marx ve onun gibilerle akrabalık kurma olanağını bir yana atmış demektir*” (*Our old masters and their substitutes -1917*)

Mehring usta bir yazardı. Spartakistlerin yayınlarındaki imzasız yazıların iyi olanlarını Mehring'in yazdığı sanılmaktadır. Tıpkı yazıları gibi berrak ama uzun cümlelerle dolu kitabı bir konuşma üslubu olduğu söylenmektedir. Burjuvazinin içinden gelmiş, yaşadığı dönemdeki diğer işçi sınıfı siyasetçilerinden daha iyi bir eğitim almıştı. Klasik Marksizmin az sayıdaki temsilcisinde görülecek şekilde iki özelliğe birden sahipti: Hem geniş bir kültür birikimi ve bu birikimi aktarabilme becerisi; hem de özellikle kriz dönemlerinde tutarlı bir sınıf siyaseti izlemenin ne anlama geldiğini kavrama yetisi.

III

Son olarak Mehring'in kitabının gelecekteki araştırmacılara ışık tutabilecek birkaç yönüne, bu anlamda kitabın “operasyonel” değerine değineceğiz. Bugünün okuru için broşürün en iç burkan kısımlarından biri Paul Barth'ın; Fransız İhtilali'ni Rousseau'nun düşüncelerinin gerçekleştirdiğini ima eden, böylelikle de düşüncelerin Bastille hapisanesini basabileceklerini zanneden idealist el çabukluğuna Mehring'in verdiği yanıtın ardından eklediği şu cümle olsa gerek: “*Bir bütün olarak burjuva tarih yazımının artık bu tür etkileyici şakalar yapma becerisine sahip olmamasını da memnuniyetle karşılıyoruz*”.

Bugünkü burjuva tarih yazımının Mehring'in dönemine kıyasla hayli gerilemiş olduğunu kabul etmek zorundayız. O dönem tarihsel materyalizmin basıncı altındaki akademik dünyanın aklına gelen her absürlüğü bilim niyetine patavatsızca ortaya sürmediği bir dönemdi. Barth'ın, kendi dönemi içinde bile yavaş yavaş azınlıkta kalmaya başlayan bir konumu ifade ettiğini Mehring'in yapıtının başka yerlerinde söylediklerinden çıkarmak mümkün. Oysa günümüzün entelektüel iklimi hâkim üretim ilişkileriyle daha dolaysız bir uyum içinde. Entelektüel ve akademisyenlerin çoğu neyin vidasını sıktıklarının ayırında değiller. İşçi sınıfının birbirinin peşisıra üretilen tüketim nesnelere arkasında koşması gibi onlar da birbirinin peşisıra üretilen kuramların, ekollerin, mürşidlerin peşisıra koşmaktalar. Elbette, her zaman olduğu gibi, tarihin artık sonuna gelmiş olduklarını, en güzel ve akıllıca düşüncelerin kendi yaşadıkları dönemde filiz

verdiğini, geçmiş tüm dönemlere ait fikirlerinse şapşalca olduğunu sanıyorlar. Proletarya ve yoldaşlarına, yani işçi sınıfı siyasetçilerine gelince; onlar da bir süre daha aynı tarihsel dönemi paylaşmak zorunda oldukları burjuvaziyle aynı iklimi soluyor, onun entelektüel seviyesinden ister istemez etkilenebiliyorlar. Böylelikle kahve ağzıyla konuşan tarihçiler asgari Marksist kavrayışa sahip olması gerekenlerce lüzumsuz ölçüde ciddiye alınabiliyorlar. Herhangi bir tez içermeyen tez çalışmalarının kitaplaştırılmaları bilimsel bilginin de yayın sayısı kadar hızlı birikmekte olduğu yanılışmasını doğurabiliyor. Yani burjuvazi tarih yazımını yeniden Mehring'in deyimiyle 'şaka' haline çevirme yolunda hayli mesafe katetmiş gözüküyor. Olmuş bitmiş her şeyi bir takım insanların istek, niyet ve ihtiraslarıyla açıklamak tarih sözkonusu olduğunda artık kimseyi rahatsız etmeyen bir adet haline gelmiş durumda. Oysa hatırdan çıkarmamakta fayda var: herhangi bir tarihi olguyu insanların tutku, arzu ve özlemleriyle açıklamaya çalışan bir tarihçi, tarih alanını terk etmiş demektir. Tarihi bir olgu bu tür sübjektif faktörlerle açıklanamaz çünkü bu faktörlerin kendileri tarihsel olarak açıklanmaya muhtaçtır. İşte Mehring'in yapıtı tam da gericilik döneminin entelektüel alandaki sığlaştırıcı tasallutundan kurtulma yollarını anımsattığı için buncasına önemli. Her şey bir yana, mesele yeterince açık olmalı: 1893 tarihinde kaleme alınmış 75 sayfalık bir metnin nasıl olup da hem bu kadar bilgi içerebildiği, hem de bu sayıda iddiayı sınanmak üzere geleceğin çalışmacılarına takdim ettiği bugünün tarihçilerinin önünde çözmek zorunda oldukları bir muamma olarak durmakta.

Broşür-kitabın ilk bölümünde eleştiri oklarından nasibini alan "tarihsel romantizm" yani kapitalizmin kategorilerine feodaliteden hareketle yapılan eleştiride (bu akımın Manifestoda "feodal sosyalizm" olarak adlandırıldığını tekrar hatırlayalım) bugünü çağrıştıran bir yan ve bu ekolde **bugün** kendini tanıyacak olanlar yok mu acaba? Konumunu neo-liberalizme karşıtlıkla tarif edenlerin içinden aslında meramı kapitalizme daha radikal bir karşıtlık olan ama köylü kurnazlığı ya da kentli utangaçlığından bunu ifade edemeyenleri bir yana ayırırsak; kimlerdir bu neo-liberalizme karşıtlığı anlamlı ve yetinilebilir bulanlar? Neo-liberalizme karşıdırlar; peki ama neyden yanadırlar? Kamu iktisadi teşekküllerinin üretimlerinde meta üretiminin sahip olmadığı bir 'sıcaklık' bulan ve taleplerini '**ancien regime**' e avdetle sınırlayan siyasi tutumlar tarihsel yelpazenin neresine oturmaktalar? Süpermarketlerin karşısında kahraman bakkalların ve onların barındığı mahallelerin daha tercihe şayan bir yaşamı, mesela azla yetinmeyi bilmenin tevazu dolu iklimini çağrıştırdığı imalarının arkasından şu Mehring'in konu edindiği "tarihsel romantizmin", elbette biraz daha farklı bir kılık altında, bize el salladığını göremez miyiz?

Gelelim bu küçük yapıtın bugünkü pozisyonlarına ışık düşürebileceği bir diğer gruba. Mehring'in tarihsel materyalizmin kendi araştırma nesnesine eğilirken "manevi ölçütler"i tartışma dışında tutmak zorunda olduğu şeklindeki sıradan görülebilecek saptamasından faydalanabilecek olan yok mu acaba?

Evet, var. Klasik marksizmin kesinlikle daha çetin olan yolu bir kez reddedildi mi tarihe ölçüt dayatma yarışı başlıyor maalesef. Böylece, sol eğilimli tarih incelemecileri arasında örneğin eşitlikçi değerleri tarihe dayatan bir yazım biçimi sessiz sedasız yaygınlaşıyor. Bu son derece ciddi problemin altında tarihsel olanın sınıf mücadelesinin bir parçası olduğu yolundaki genel doğrunun **hiçbir** dolayına başvurmaksızın kabulü yatmakta. Aslında başka türlü söylemek gerekiyor. Mehring'in kolaycı olarak tanımlayacağı bir tarih yazımı seçtiği yönetime siyasetini bahane ediyor. Oysa sınıfsal perspektifin gözlük değil göz olduğunu ve istendiğinde takılıp istendiğinde çıkarılamayacağını unutmamak gerekmektedir. Mehring hem kolaycı hem de idealist tarih yazımlarının asla üstesinden gelemeyeceğini düşündüğü bir örneği; Kautsky'nin Thomas More üzerine olan incelemesini zikrederek tarihsel maddecilik dışında hiçbir yöntemin More kadar çağının çelişkilerini yansıtan, kimsenin kolayından gerici ya da ilerici olarak niteleyemeyeceği, bir yandan modern sosyalizmin öncüsü bir yandan da Katolik kilisesi azizi mertebesindeki bir figürü konu edinemeyeceğini söylüyor. Abdülhamit de bir köşede tarihsel maddeci araştırmacılarını bekliyor.

Son olarak yasak savar gibi kitap yayınlayan yayınevlerinden farklı olarak bilgilendirici dipnotlarıyla bu küçük eseri bir "eleştirel basım" (*edition critique*) olmaya yaklaştıran; Engels'in Mehring'e konuyla ilgili bir mektubunu ve Trotskiy'in Mehring'in ölümü üzerine yazdığı bir metni de basıma ekleme inceliğini gösteren Prinkipo Yayıncılık'a teşekkür etmek gerekiyor. En iyisi Mehring'in, Kautsky'nin Thomas More hakkındaki kitabına ilişkin söyledikleriyle bitirmek. Çünkü Kautsky'nin eseri için söyledikleri Mehring'in kendi eseri için de aynen geçerlidir: *Reform döneminin manevi güçleri hakkında Kautsky'nin ince kitabından öğrenilenler Ranke'nin beş ya da Janssen'in altı kalın ciltte, tarihin aynı dönemi hakkında tamamen karşıt "manevi ölçütler"le yazdıklarından kesinlikle daha fazladır. Bu yüzden Kautsky'nin yazıları bir sessizlik perdesi ile kuşatılmıştır. Çünkü günümüz burjuva biliminin "manevi ölçütler"inin talep ettiği şey budur".*

Kitap Eleştirisi

Kapitalist Gelişme Teorisi üzerine bir değerlendirme

Yiğit Karahanoğulları

Paul Sweezy,
Kapitalist Gelişme Teorisi,
çev. Gülsüm Akalın,
Kalkedon Yayınları,
İstanbul, 2007 (1942)

Kapitalist Gelişme Teorisi, 94 yıllık ömrünü kapitalist sisteme karşı eleştirel bir duruş sergileyerek geçirmiş olan Amerikalı Marksist düşünür Paul Marlor Sweezy'nin 1942 yılında, yani 32 yaşında kaleme aldığı bir eserdir. 1966 yılında Paul Baran ile birlikte yayımlayacakları *Tekelci Kapitalizm* isimli çalışması ile birlikte bu eser, yazarın 20'inci yüzyıl Marksist iktisadında en çok referans alan çalışmalarını oluşturacaktır.

Üniversitede “iyi” bir neo-klasik iktisat eğitimi almış olmasına ve varlıklı bir aileden gelmesine rağmen lisans eğitiminin ardından Marksizmle tanışması ve Marksist kuramı akademiye bırakma pahasına benimsemesi, ABD akademi dünyası için pek de sıradan bir öykü olmasa gerekir. Marksist kuramla gerçek anlamda kurduğu ilk ilişki *Kapitalist Gelişme Teorisi* olacak olsa da, Sweezy'nin Marksizmle tanışması Harvard'da lisans eğitimini tamamladıktan sonra bir yıllığına gittiği İngiltere'de, 1931 yılında gerçekleşecektir. Sweezy

bu sırada Schumpeter'in asistanıdır. Bu bir yıllık yurtdışı deneyiminin ardından tekrar ABD'ye dönecek ve 1937 yılında doktora eğitimini tamamlayacak, 1939 yılında da neo-klasik kuramın tam rekabet varsayımını eleştiren, tekelci rekabet koşullarında firma davranışını çözümleyen ve bugün hâlâ lisans ders kitaplarında okutulmakta olan "dirsekli talep kuramını" geliştirecektir. O dönemde eleştirel akademik çevrelerde neo-klasik kurama karşı Keynes'in düşünceleri benimsenip yaygınlık kazanırken Sweezy, Keynes'in kuramına değil, yavaş yavaş Marx'ın kuramına yönelmeye başlayacaktır. İşte *Kapitalist Gelişme Teorisi*, Sweezy'nin Marksizmle kuramsal olarak gerçek anlamda ilk defa temasa geçtiği bu döneme ait bir eserdir.

Sweezy, bu eserinin yayımlanmasının ardından Marksist bir düşünür olarak akademide profesyonel bir geleceğinin olmadığını fark ederek (zira 1945 yılında Harvard'da kadro bulamamıştır) üniversite kariyerini sonlandırarak ve Leo Huberman ile birlikte bağımsız bir sosyalist dergi çıkarmaya karar verecek, *Monthly Review* dergisini 1949 yılından itibaren yayımlamaya başlayacaktır. 1954 yılında komünist olması nedeniyle soruşturmaya maruz kalacak ve düşünce özgürlüğü üzerine yaptığı bir savunma ile 1957'de beraat edecektir. McCarthy döneminin "cadı avının" yoğunluğu biraz azalıp, düşünsel canlanmanın yaşanmaya başladığı bu dönemde Sweezy'nin kitabına olan ilgi de artmaya başlayacak ve 1956 yılında kitabın ikinci baskısı yapılacaktır. İlk baskı ile ikinci baskı arasındaki geçen bu 14 yıllık süre zarfında İkinci Dünya Savaşı tamamlanmış, soğuk savaş başlamış, kapitalist ekonomiler bir nebze düzenlenmiş ve iktisadi büyümeye gündeme gelmiş olmasına rağmen Sweezy, kitabının bu yeni baskısı için herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Sweezy önsözde not ettiği üzere eserinin, amacı bakımından tamamlanmış bir eser olduğunu düşünmüştür. Tamamlanmış bir eserdir zira Sweezy, bu kitabı, İngilizce dili için "Marksist siyasal iktisada giriş niteliğinde" bir özet sunmak amacıyla hazırlamıştır ve ilk basım bu amacı yerine getirmiştir. Yukarıda değinildiği gibi, eserin Sweezy'nin Marksist kuramla ilk teması olması itibarıyla, Marksizmi öğrenme çabasının bir ürünü olduğu da düşünülebilir ve belki bu yüzden anlatımı son derece derli toplu ve öğreticidir de. Bu anlamda eserin en temel niteliği bir giriş kitabı olmasıdır. Bununla birlikte eserin, bu öğretici, özetten çok daha fazlasını içerdiği de bir gerçektir. Kitabın bu katkılarını ve bizim eleştirilerimizi ilerleyen satırlarda aktarmaya çalışacağız. Öncelikle kitabın Türkçe yeniden basımına dair bazı noktalara işaret etmenin yerinde olacağı görüşündeyiz:

Eseri Türkçeye son derece akıcı ve özenli bir çeviriyle Doç. Dr. Gülsüm Akalın kazandırmış. Hemen not edelim ki bu çeviri, kitabın ilk çevirisi değil. Aslan Başer Kafaoglu kitabı serbest bir çeviri ile *Kapitalizm Nereye Gidiyor?* şeklinde başlıklandırarak 1970 yılında Türkçeleştirmiş; kitaba uzunca da bir önsöz eklemiştir. Ağaoglu Yayınları'nca basılmış. Bu çevirinin, yakın dönemde yeni baskısının yapılmaması üzücü. Gülsüm Akalın'ın bu yeni çevirisi ise 2007

tarihli. Kalkedon Yayınevi'nin kitabı bu güzel çeviriye rağmen önsöz eklemeyen basmış olması, büyük bir eksiklik bizce. Sweezy'nin bu eseri, yazıldığı dönemdeki Marksist kuramların ve olgusal koşulların değerlendirmesi üzerineyken, eserin 65 yıl sonra yapılan bu basımı, eserin bu süre zarfında Marksist iktisatta bıraktığı etkileri ve aldığı eleştirileri özetleyen bir önsözü gerektirirdi. Basım dair eleştirebileceğimiz bir başka nokta ise, kitabın çok sayıda yazım hatası barındırıyor oluşu. Bu gözden kaçmış hataların iyi bir redaksiyonla ikinci baskıda düzeltileceğini umuyoruz.

Sweezy, “kapitalist gelişme” başlığıyla, 19'uncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren niteliksel değişime uğrayan ve rekabetçi evreden tekelleri evreye geçen kapitalist üretim ilişkilerinin hareket yasalarını ele almaktadır. Eserin Marksist iktisat için en önemli özelliği, tekelleri kapitalizm kuramı için bir başlangıç noktası sunmasının yanı sıra, o dönemde Kıta Avrupası'ndan ve özellikle de Almanya ve Avusturya'dan Marksizme gelen katkıları İngilizce yazına tanıtmasıdır. İngilizce konuşan dünyadaki sosyal bilimcilerin, Tugan-Baranowsky, Bauer, Bernstein, Bortkiewicz, Hilferding, Luxemburg gibi düşünürlerin Marksizme yaptıkları katkılarla tanışmalarında, Sweezy'nin bu eserinin önemli bir payının olduğu bilinen bir gerçektir. Korkut Boratav'ın Sweezy'nin ölümü üzerine kaleme aldığı anma yazısında haklı olarak belirttiği üzere, Marksist kurama Sovyetler Birliği'nden ciddi bir katkının gelmesinin mümkün olmadığı 1930'ların ikinci yarısı ile başlayan uzun durgunluk döneminde Batıda Marksizmin yaşatılabilmiş olmasında Sweezy'nin bu çabasının da büyük bir payı olmuştur.¹

Kapitalist Gelişme Teorisi, dört bölümden oluşmaktadır: Bu bölümlerin tematik dizilimi şu şekildedir: “Değer ve Artı Değer” başlıklı ilk bölüm Marx'ın değer teorisinin özellikle *Kapital*'in birinci cildi temelinde ayrıntılı bir özetini sunmaktadır. “Birikim Süreci” başlıklı ikinci bölüm *Kapital*'in üçüncü cildinin kısa bir özetiyle birlikte, onun ardından gelen tartışmaları da içeren, değerlerin fiyatlara dönüşümü sorununun ele alındığı bölümdür. İlk iki bölüm bir arada düşünüldüğünde, içerik olarak Marksist değer kuramına dair özeti tamamlandığı ve hacmen kitabın üçte birine denk gelen bölümü oluşturmaktadır. “Krizler ve Depresyonlar” başlıklı üçüncü bölümde, Sweezy Marksist kriz teorilerini üç başlıkta toplulaştırarak anlatıyor ve krizlerin kapitalizmin nihai çöküşünü getirip getirmeyeceği sorusunu çeşitli kuramlara referanslarla irdeliyor. Dördüncü bölüm “Emperyalizm” başlığını taşımaktadır ve Sweezy'nin tekelleri sermaye kuramını geliştirip olgusal düzeyin yorumlanmasında kullandığı, devletin, dünya ekonomisinin ve faşizmin anlamına dair çözümler ürettiği ve tüm bunlardan

1 Boratav, Korkut, 2004, *Bir Bilge Marksistin Ardından*, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=444

hareketle bir gelecek öngörüsü geliştirdiği bir bölümdür.

İçerik olarak her bir bölümde Sweezy'nin Marksist kuram içindeki tartışmalara dair bir pozisyon geliştirdiği ve özgün bir katkı sunduğu görülmektedir. Bölümlerin sırasını takip ederek bu katkıları ve bazılarına dair dikkat çekeceğimiz eleştirileri şu şekilde özetleyebiliriz.

Sweezy'nin birinci bölümdeki temel amacı Böhm-Bawerk'in Marx'ın kuramına yönelttiği “tutarsızlık” eleştirilerine bir çözüm sunmaktır. O dönemde akademik çevrelerde giderek daha çok destekçi bulmaya ve yaygınlık kazanmaya başlayan Böhm-Bawerk'in eleştirine göre Marx'ın *Kapital*'in birinci cildinde sunduğu değer teorisi ile üçüncü cildindeki üretim fiyatları teorisi birbiriyle çelişmektedir. Sermayenin organik bileşimlerinin birbirinden farklılaştığı gerçeklik düzeyinde bu ikisi arasında herhangi bir uyum beklemek yersizdir, yani değerlerle üretim fiyatları arasında bir dönüşüm olanaklı değildir. Sweezy'nin bu “sorunu”, Marx'ın modelinde bir hata olarak kabul ettiği ortadadır. Ama Sweezy bu kabulle birlikte, dönüşüm sorununun özünde matematiksel bir modelleme sorunu olduğu ve Marx'ın kuramının temel sonuçlarını ortadan kaldırmadığı görüşündedir. Bu görüşü ikna edici bir hale getirebilmek için Marx'ın değer kuramının niteliksel ve niceliksel veçhelerini birbirinden ayırıştırarak işe başlar. Marx, değer kuramında hem meta üretimiyle ortaya çıkan niceliksel ilişkileri hem de üretim tarzını tanımlayan meta formunun ardındaki toplumsal nitelikleri çözümlenmektedir. Buna göre dönüşüm sorunu sadece değer kuramının ilk veçhesiyle ilişkilidir ve modellemede yapılacak bir gözden geçirmeye çözülebilecek bir sorundur. Sweezy bu tür bir gözden geçirme ve çözüm için Bortkiewicz'in modeline referans vermektedir. Kitabın en çok tartışılan yönlerinden biri Sweezy'nin Marx'ın hata yaptığını kabul ediyor oluşu ve doğru bir model olarak Bortkiewicz'in modelinin kullanılabileceğini savunması olacaktır. Bu konuyu ilerleyen paragraflarda daha detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

İkinci bölümde Sweezy, yaygınlık kazanmakta olan yanlış bir kanıyı düzeltme çabasıdadır; azalan kâr oranı yasasını kapitalist sistemin mutlak bir çöküş kuramına dönüştüren Otto Bauer ve Henryk Grossmann gibi kuramcıları eleştirmektedir. Sweezy bu eleştirisini, Marx'ın kuramını değerlendirirken dikkat edilmesi gereken en önemli şeylerden birinin soyutlama düzeylerinde tutarlılık olduğunu hatırlatarak geliştirir. Kâr oranlarının düşme eğiliminin bütün düzeylerde geçerli olan mutlak bir yasa olmadığı açıktır. Marx, eğilimlerin karşı eğilimlerle birlikte var olduğunu ve farklı soyutlama düzeylerinde farklı eğilimlerin ortaya çıkabileceğini, eğilimler arasındaki dengenin değişebileceğini vurgulamaktadır. Marx'ın da farkında olduğu organik bileşim ile artı-değer oranı arasındaki kâr oranını arttırıcı şekilde gelişen aynı yönlü ilişkiyi vurgular. Hemen not edelim, Sweezy bu noktada aynı yönlü ilişkiyi mutlak ilişki formu olarak ele alıp kâr oranlarının düşme yasasının reddine giden kuramları da eleştirir. Sonuçta Sweezy kitabında kâr oranının kapitalist sistemin işleyişinde kilit öneme sahip bir kate-

gori olduğunu, ekonomi politikte herhangi bir incelemenin, incelenmekte olan faktörlerin kâr oranı üzerine yaptığı etkinin ortaya çıkarılmasını gerektirdiğini vurgular. Kâr oranlarına dair incelemenin, soyutlama düzeyine dikkat eden çok belirlenimli bir analiz gerektirdiği sonucunu ortaya koyar. Krizlerin Marksist kuramda, Kautsky'nin belirttiği gibi kapitalizmin ölüm sembolü (*memento moris*) mü, yoksa uzun dönemde kapitalizmi yenileyen, yeni kâr olanakları yaratan bir süreç mi olduğunu bu çok belirlenimli analiz içinde tartışır.

Sweezy üçüncü bölümün konusu olan krizlerin analizine, kitabın bir önceki bölümdeki vurgu doğrultusunda, kâr oranını etkileyen güçleri ele alarak başlamaktadır. Sweezy bu bölümde, Marksist kriz kuramlarını kategorik olarak toplulaştırmakta ve yazındaki kriz kuramlarına dair eleştirilerini ortaya koymaktadır. Bu bölümün bir diğer önemli teması, kapitalist çöküş tartışmasıdır. Biz burada öncelikle kriz kuramlarına dair değerlendirmeyi ele alacağız.

Sweezy, kriz kuramlarını iki başlık altında toplar: kâr oranlarının azalma eğilimiyle ortaya çıkan krizler ve gerçekleşme krizleri. İlki, kapitalizmde değer mekanizmalarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ve artı değer oranı ile sermayenin organik bileşiminin kâr oranlarını düşürecek şekilde ilişkilmesiyle bağlantılı krizlerdir. İkincisi ise, kâr oranlarını sermaye için tatmin edici olmayan düzeye düşüren yetersiz talep koşullarında ortaya çıkan krizlerdir. Bu tür krizler metaların değerinin düşmesiyle ilişkilidir. İlk kriz türünde, kâr oranının düşmesi için böyle bir zorunluluk yoktur. Ancak ilginçtir ki, her iki kriz türünde de kapitalistlerin hissettikleri, kârlılıklarının düşmesinden başka bir şey değildir. Fark, bunların ardında yatan nedenlere dairdir.

Metanın değerinin düşmesine neden olan gerçekleşme krizleri ise iki farklı biçimde ortaya çıkabilir: Orantısızlıktan doğan krizler ve eksik tüketim nedeniyle ortaya çıkan krizler. Orantısızlık teorisi, sermayenin genişleyen yeniden üretiminde, yeni sermayenin sektörler arasındaki dağılımında yaşanan dengesizlik nedeniyle ortaya çıkar. Bu tür krizleri ilk ortaya koyan kuramcılardan biri Tugan-Baranowsky'dir. Sweezy bu bölümde, Tugan-Baranowsky'nin kuramını özlü bir anlatıma iki sektöre indirerek sunmaktadır. Bu modele göre sermaye, yeniden üretim şemasında sektörler arasında doğru oranlarda dağıtıldığında kriz için bir neden oluşmayacaktır. Orantısızlık sadece yeni yatırılan sermayenin dağılımıyla ilgilidir. Tugan-Baranowsky'nin kuramı sonuçta, sermayenin doğru dağılımıyla üretimin sonsuz bir biçimde artabileceği, üretim sürecinde işçilerin neredeyse tamamen ortadan kalkacağı bir aşamayı öngörür. Sweezy ulaşılan bu sonucun, üretim ve tüketim ilişkisinin çatışmalı dinamiklerinin göz ardı edilerek Marx'ın kuramının terk edilmesinden başka bir şey olmadığı gerekçesiyle Tugan-Baranowsky'i eleştirir. Baranowsky'nin düştüğü kuramsal hata kapitalist sistemin hiçbir zaman aşamayacağı çelişkiyi, yani üretim değeri ile değişim değeri arasındaki çelişkiyi görmemesinde yatmaktadır. Sermayenin orantılı dağılımı sayesinde kapitalizmin sonsuza kadar genişleyebileceği tasarımın ardındaki hata

budur.

Eksik tüketim kuramı, orantısızlık kuramının özel bir biçimi olmakla birlikte, arızı bir duruma değil, kapitalist üretim biçiminin kendisinden kaynaklanan yapısal bir duruma işaret eder. Tüketim malları üretimindeki artış ile tüketim mallarına olan talepteki artış arasındaki orantısızlıktır burada söz konusu olan. Diğer bir ifadeyle eksik tüketim, işçilerin kendi ürettikleri metanın sadece çok küçük bir kısmını ücret olarak geri alabilmeleriyle ilgilidir ve bu nedenle yapısal bir durumdur. Eksik tüketim kuramcılarının en önemlisi kuşkusuz Rosa Luxemburg'dur. Genişleyen yeniden üretim koşullarında eksik tüketim krizinden kurtulabilmek için kapitalizmin kapitalist olmayan alanlara ihtiyaç duyduğunu, böyle alanların ise nihayetinde bir sınırının olduğunu ve sermaye birikiminin bir noktada tekrar eksik tüketim baskısıyla sıkışacağını göstermeye çalışmakta, bu anlamda, sermaye birikim sürecinin sınırsızlığını reddetmektedir. Ancak Luxemburg'un kuramında yaygın olarak eleştiri almış olan bir hata vardır. Luxemburg, genişletilmiş yeniden üretim koşullarını basit yeniden üretim varsayımıyla başlayarak ele almaktadır. Sweezy bu eleştiriyi yineler. Luxemburg'un kitabına Alman Sosyal Demokratları'ndan gelen tepkilerin asıl kaynağının, Almanya'da solcular arasında devrime ve dolayısıyla çöküş teorilerine dair yaygınlık kazanan korku olduğunu tespit eder.

Sweezy'nin bu üç kriz kuramı içinde eksik tüketim krizlerinin önemini diğerlerine göre daha fazla vurguladığı görülmektedir. Eksik tüketim krizleri, bir orantısızlık krizi formu olmakla birlikte, kapitalizme içkindir ve planlı bir sistemle çözülmesi olası değildir. Sweezy eksik tüketim teorisini bu anlamıyla savunmuş ve Lenin ile Buharin'in eksik tüketime dair yorumlarını genişletmiştir. Sweezy'nin eksik tüketim kuramına dair vurgusu eleştirilebilir. Zira eksik tüketime dayalı kriz kuramları, kapitalist üretim sürecinin içsel dinamiklerin sadece bir yönünü çözümlayebilmektedir. Bu anlamda tek başlarına açıklayıcı olamayacakları vurgulanmalıdır. Örneğin ABD'de son dönemde yaşanan daralmanın bir boyutunun uzun süredir kredi genişlemesiyle ertelenmeye çalışılan bir eksik tüketim baskısı olduğu açıktır. Ancak krizin ardındaki tek mekanizmanın bu olmadığı da açıktır. ABD'de kâr oranlarının düşmesine neden olan dinamikler (aşırı sermaye birikimi, sermayenin değersizleşme zorunluluğu, pek çok sektörün Çin'in üretimine artık rakip olamama durumu) esas olarak gündemde ve belirleyicidir. Marx'ın eksik tüketim dinamiğini, kuramsal olarak önemsemediği açıktır. Ancak Sweezy kapitalist üretim sürecindeki eksik tüketime dair dinamikleri baskın olarak vurgulaması itibarıyla eleştirilebilir. Ancak bu vurgunun nedenleri de düşünülmelidir. Bu yazıda ortaya koymaya çalışacağımız üzere Sweezy'nin eksik tüketime kayışının nedenlerinden biri Sweezy'nin Marx'daki değer-fiyat ilişkisini analitik olarak "sakatlamış" bir kuramı dönüşüm probleminin çözümü olarak benimsemesi gösterilebilir. Bu noktaya ilerleyen paragraflarda değinmeye çalışacağız.

Sweezy'nin bu bölümde ele aldığı diğer konu, kapitalizmin çöküşü problemi- dir. Siyasal devrim stratejisi ile sosyal demokrat revizyonizm stratejisi arasındaki tercih kuramsal geri planını kapitalizmin sonuna dair tezler oluşturur. Bu anlamda çöküş tartışması Marksizm için önemlidir. Çöküş kuramında tartışılan şey, kapitalist kriz olgusunun politik devrim beklentisi ile kesişip kesişmeyeceğidir. Sweezy, kapitalist çöküş tartışmalarında pozisyon alırken yine, soyutlama düzeyi ile incelemenin amacı arasındaki tutarlılığa sadık kalarak hareket eder. Marx'ın kuramının "sınırsız bir kapitalist gelişmenin reddi ve sosyalist devrimin kaçınılmazlığı üzerine kurulmuş" olduğunu ... "ancak çalışmasının hiçbir yerinde özellikle kapitalist üretimin iktisadi çöküşüne ilişkin bir doktrine" rastlanmadığını (s. 194-195) vurgular. Sweezy, burada ele alamadığımız pek çok düşünürün görüşünü inceledikten sonra, kapitalist çöküş tartışmalarının "çoğu açıklığa kavuşturulmamış", inandırıcı olmayan sonuçlar ürettiği tespitine ulaşır. Kapitalizmin kendi kendine çökeceği tezleri kuramsal olarak yetersizdir.

Üzerinde en çok duracağımız bölüm aynı zamanda kitabın en yoğun bölümü olan dördüncü bölümdür. Bu bölümde Sweezy, devletin işlevlerini, tekelci sermayenin yapısını, dünya ekonomisini, emperyalizmi ve faşizmi birbiriyle bağlantılı olarak ama ayrı başlıklar altında ele alır ve geleceğe dair öngörüleriyse kitabını sonlandırır.

Devlet kuramı, Marx'ın hayattayken tamamlama fırsatı bulamadığı konulardan biri olmakla birlikte, diğer konulara göre 20'inci yüzyılda en çok katkı alan alanların başında gelir. Sweezy'nin bu kitapta ele aldığı devlet kuramı ise bizce son derece zayıf kalmaktadır. Esas olarak Marx, Engels, Lenin, Otto Bauer ve Rosa Luxemburg'a referansla ele alınan temel bir tanım çerçevesinde kalır. Devlet üzerine daha ayrıntılı bir inceleme arayışında olan bir okuyucu için Sweezy'nin bu bölümdeki değerlendirmeleri, bir iktisatçının devlet konusuna giriş düzeyinde bir değinisi olarak görülmelidir. Sweezy'nin çalışmasının o dönemde gündemde olan Gramsci'nin katkılarını yakalayamamış olması da not edilmelidir. Sweezy'nin aktardığı devlet tanımını şu şekilde özetleyebiliriz:

Öncelikle şu not edilmelidir ki, liberal teorinin devlet tanımıyla, yani toplumun ortak çıkarları çerçevesinde sosyal çelişkilerin arabuluculuğunu yapan devlet tanımıyla, kapitalist devlet olgusunun çözümlenemeyeceği açıktır. Toplumun sınıflı yapısını ve verili mülkiyet ilişkisinin devamlılığını garanti altına alan bir yapıdır devlet. Devletin işlevi, işçi sınıfının güçlendiği ve sınıf çatışmalarının arttığı belirli geçiş dönemleri dışında, nihayetinde düzenden yararlanan sınıfın lehine, yani kapitalist sınıfın lehine bir işlevdir. Devlet aynı zamanda kapitalist sistemin işleyişinden kaynaklanan sorunları çözmek de zorundadır. Bu sırada zaman zaman işçi sınıfından yana işlevler de yüklenebilir, bunlar kapitalist sınıfın çıkarıyla çelişebilir. Sistemin çöküşünü ya da ciddi bir darbe yemesini önlemek amacıyla gündeme gelen bu tür edimler, zorunlu olmaları nedeniyle devletin diğer işlevleriyle çelişik değildir. Bunlar, güçlenen emekçi sınıflar karşısında, devrim

tehlikesinin savuşturulması ve koşulların tekrar normalleşmesi için verilen tavizler olarak düşünülebilir. Ancak kapitalistlerin bu tür durumlarda başvurabilecekleri bir başka yöntem ve devletin yüklenebileceği bir başka işlev daha vardır: baskı. Baskı altına alma ve taviz verme işçi sınıfının gücünün artmasına karşı kapitalist sınıfın kullanabileceği iki temel taktiktir.

Sweezy devletin rolünün daha ayrıntılı olarak değerlendirilebilmesi için, tekelin ve dünya ekonomisinin temel özelliklerinin anlaşılması gerektiğini vurgular ve bu bölümde tekeli sermayenin hareket yasalarını çözümler. Dönüşüm probleminde bir yanıt olarak ortaya koyduğu niceliksel ve niteliksel değer teorisi ayrımına Sweezy, tekel olgusunun açıklanmasında yeniden dönmektedir. Zira tekeli piyasa, değerlerle fiyatların niceliksel ilişkisinin tamamen bozulduğu bir yapıdır. Bu durumda Sweezy'ye göre, Marx'ın niceliksel değer kuramı geçerliliğini yitirmekte; ancak öz olarak niteliksel değer ilişkileri bozulmamaktadır. Niceliksel değer kuramının tekel koşullarında terk edilmesi gerektiğini savunması nedeniyle Sweezy eleştirilebilir; bu konuya, Marksist iktisatta yüzyılın son 20 yıllık döneminde yürütülen tartışmalar ışığında ilerleyen bölümlerde değinilmeye çalışılacaktır. Ancak Sweezy'nin bu bölümde ele aldığı niteliksel tespitler önemlidir. Tekel koşullarında metallerin fiyatı artmakta, kâr oranı rekabetçi koşullara göre yükselmektedir. Kapitalist çelişkilerin yoğunlaşmış bir formudur tekel. Tekelin yarattığı ve yoğunlaştırdığı çelişkiler ile bu çelişkileri yumuşatan karşı eğilimleri Sweezy "Tekel ve Kapitalizmin Hareket Yasaları" başlıklı bölümde özlü biçimde ortaya koymaktadır. Tekelleşmiş sanayilerde yatırımın azalmasının ve hatta durmasının nedenlerini açıklar. Tekeller, yüksek kâr oranının geçerli olduğu kendi alanlarında yatırım yapmaktansa yatırımlarını başka alanlara kaydırmaktadır. Sweezy bu paradoksun ardındaki mekanizmayı, sermayenin tekeli koşullarda yatırım kararlarını marjinal kâr oranına göre yönlendirdiği tespitiyle çözümler.

Tekelin ekstra kârı emek sömürsünü artırarak ortaya çıkıyorsa eğer, ek-sik tüketim eğilimi güçlenecektir; ancak Sweezy'ye göre bu eğilimi bastırabilecek başka mekanizmalar da her zaman gündemde olacaktır. Örneğin, tekeli yapının temel özelliği ticaret ve dolaşım sermayesinin güçlenmesidir. Böylelikle firmalar fiyat rekabetine girmeksizin son derece gelişkin reklam ve satış yöntemleriyle ekstra kârlar elde edebilmektedirler. Ki bu da üretken olmayan faaliyet alanlarının genişlemesi nedeniyle eksik tüketim eğilimine karşı bir eğilimi gündeme getirmektedir. Eğilim ve karşı eğilimlerin nasıl bir sonuç doğuracağını tahmini ise çok belirlenimli bir analizi gerektirecektir.

Sweezy, tekelere dair başka bir noktayı yakalamakta ve bunu daha sonra faşizmin tahlilinde kullanmaktadır. Tekeli sermayenin gelişmesinin bir sonucu olarak artan ticaret ve dağıtım faaliyetleri, çalışan kesimler arasında gelirini üretken alanda yaratılan artı değerden elde eden ancak kendileri üretken olmayan faaliyetler yürüten "yeni orta sınıfın" niceliksel olarak büyümesine de neden olmaktadır. Sweezy, bürokratlar, memurlar, öğretmenler, serbest meslek sahip-

lerine eklenen ve sayıca son derece şişkin olan tüccarlar, pazarlama elemanları, gazeteciler, müstahdemler gibi kesimlerin büyük kısmının nesnel bağlar nedeniyle sosyal ve siyasi desteklerini işçilerden ziyade kapitalistlere verdiği tespitinde bulunmaktadır: “bu sınıfın üyeleri, söylemek gerekirse, kapitalist generallerin liderliğini seve seve kabul eden büyük bir ordudur” (s. 281). Çalışanlar arasından ve özellikle de işçi sınıfı içinden faşizme gelen desteği açıklama zorunluluğu nedeniyle Sweezy yeni orta sınıf kavramına yönelmektedir. Bu noktada tekellerin genişlettiği üretken olmayan faaliyetlerin yarattığı nesnel bağların belirleyiciliğini vurgular. Ancak bu tespiti değerlendirirken, ilerleyen yıllarda iktisat ve siyaset bilimi kuramlarında bir hayli tartışma yaratacak bir noktayı hatırlatmamız gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken, özellikle Poulantzas’ta gördüğümüz gibi, üretken-üretken olmayan emek tanımından hareketle işçi sınıfı tanımına ulaşma çabasının kuramsal hatalar yarattığıdır. Üretken olma ya da olmama kategorileri, ekonomide artı değerın anatomisini çıkarmak için kullanılabilir nitelikte, işlevsel kategorilerdir. Ancak sınıf tanımları, bu kategoriler üzerinden yapılamaz. Yeni orta sınıf kategorisi de kanaatimizce böyle bir tehlike barındırmaktadır. Sweezy’nin bu kategoriyi, antagonistik bir sınıf tanımının yerini alacak şekilde değil de, faşizme toplumsal destek veren genişlemiş bir toplumsal katman olarak tanımladığı görülmektedir.

Sweezy’nin faşizm olgusunu anlama çabası bizzat önemlidir. Dönüşüm probleminin “çözümü” için Bortkiewicz’e başvurması gibi, faşizmin analizi için de Rudolf Hilferding’e başvurur. Ortak çıkarları olmayan ve örgütsüz orta sınıf için sınıf çıkarlarının yerini ulus ya da ırk birlikteliğinin aldığını vurgular. Faşizmin kaynağı ve kitle temeli bu katmanlardır. Tekelci kapitalizm döneminde bizzat tekelci sermaye ile birlikte genişleyen “yeni orta sınıf” refleksleri faşizmi gündeme getirmiştir. Kapitalistler, emperyalist politikalar için kitlesel destek arayışında büyük oranda orta sınıfın bu tür hassasiyetlerini kullanır; buna örgütsüz işçi sınıfı kitleleri de kolayca eklenir. Emperyalist genişlemeye karşı koymaya çalışan örgütlü işçi sınıfı kesimlerine karşı orta sınıflar tekelci büyük sermayeye yaklaşmakta ve emperyalizm bu anlamda toplumsal çatışmayı arttırmaktadır. Orta sınıflar hem kendi ülkelerinin işçilerine hem de yabancı ülkelere ve yabancı ülkelerin kapitalistlerine karşı bir ideoloji geliştirirler ve bu anlamda kapitalistlerle müttefikleşirler. Bir süre sonra emperyalist amaçlarla uyumlu bir şekilde devlet güçlenir; tekelci sermaye organları devlet aygıtının içine çekilir ve emperyalist hedefler baskın sosyal-iktisadi politika haline gelir. “Faşist devrim” olarak adlandırılan bu süreç, hiçbir şekilde kapitalizmin çelişkilerinin ortadan kaldıramaz. Egemen sınıf, ırksal yapısı değişmiş olsa bile yine kapitalist sınıftır.

Bu noktada Sweezy, Avrupa’da egemenliğini arttıran faşizmin geleceğine, kapitalizmin emperyalist yayılmacılığının ve sosyalizmin akıbetine dair öngörüler geliştirmeye çalışır. Sweezy kapitalist bir üretim sisteminde, sistemi kendi kendini reforme etmeye yöneltecek hiçbir itkinin olmadığı gerçeğini yineler,

çelişkilerin kendi kendine sönmüneceği hayalini ve Keynesyen beklentileri reddeder. Aynı bölümde kapitalizmden sosyalizme geçişi adım adım kurulacak bir süreç olarak tanımlar. Bu adımların atılmasını sağlayacak olan enerji, sosyalist sisteme geçmiş ülkelerle (Sovyetler Birliği ile) kapitalist sistem arasında yaşanacak mücadeleden doğacaktır. Sweezy'nin öngörüsüne göre, emperyalizmle sosyalizm arasındaki antagonizma, sosyalizmin güçlenmesiyle bir süre sonra, emperyalist ülkelerin kendi iç çelişkilerinin önüne geçecektir ve sosyalizm, kapitalizmi sonlandıracak ciddi bir güç olarak onun karşısına çıkacaktır.

Kitabın bu bölümüne dair değinilmesi gereken bir konu daha vardır: Sweezy, 1924 ve 1925 yıllarında Sovyetler Birliği'nde Rus Komünist Partisi'nde yaşanan "tek ülkede sosyalizm" tartışmasını bu bölümde ele alır. Ancak tartışmayı Stalin referansı ile aktarır; tartışmanın diğer cephesinin görüşlerine pek yer vermez. Bu bölümlerde Sweezy'nin Stalin'in görüşlerine karşı eleştirel olmadığı açıkça görülmektedir. Sweezy, kendisinin sosyalizme barışçıl bir geçiş beklentisinin Stalin'in öngörüsünden farklı olduğunu ancak bunun Stalin'in görüşüyle çelişik olmadığını da not etmektedir (s. 355). Sosyalizmin gelişmesinin emperyalizm üzerinde çözücü etki yaratacağı beklentisinin, aşırı hipotetik bir ihtimal olarak değerlendirilse bile, tarihin dinamikleriyle 'yarının sıradan gerçeği olabileceğine' dair bir umutla kitabının sonuna gelir. Ve bu beklentisinin gerçekçiliğine dair kendisine şüpheyle yaklaşılabilirliğini ama bunun bir başka çalışmada tartışılması gerektiğini belirterek Sweezy eserini sonlandırır. Sweezy, kendi beklentilerine dair bu şüphesinde yanılmamıştır. Kitabın bu bölümü, bu nedenle bir nostalji olarak okunmalıdır. Ancak şunu da not edelim ki, Sweezy'nin Sovyetler Birliği'ne dair görüşleri hayatının ilerleyen yıllarda yeniden şekillenecek, buradaki sistemin de sınıflı bir toplum yarattığını görecektir. Bu noktada Sweezy'nin aynı dönemde Maoizme verdiği desteğe de değinmek gerekir ancak yazıdaki çerçevemiz *Kapitalist Gelişme Teorisi*'nin bir değerlendirilmesini sunmakla sınırlı olduğu için bunu sadece not etmekle yetinelim.

Şimdi, Sweezy'nin kitabında niceliksel değer kuramına dair savunduğu görüşlere dair geliştirilebilecek eleştirileri daha detaylı ele alabiliriz. Sweezy, kitabın ikinci bölümünde, dönüşüm sorununun niceliksel değer kuramının geçerliliğine dair bir sorun olduğunu ve yeni bir modellemeyle çözülebildiğini savunmaktadır. Ama ilginçtir ki Sweezy, 'tekel kuramını' ve 'dünya ekonomisini' ele aldığı ilerleyen bölümlerde niceliksel değer kuramını kullanmayacak, ve hatta niceliksel kuramın bu alanlarda terk edilmesi gerektiğini önerecektir. Kendi çözümlerini niteliksel değer kuramından hareketle yapacaktır. Bizce bunun nedeni, "dönüşüm sorunu"ndan ve bu soruna bir çözüm olarak önerdiği niceliksel model tercihinden kaynaklanmaktadır. Bortkiewicz'in modeli Marx'ın kuramı ile uyumlu bir model değildir. Oysa Sweezy, Bortkiewicz'in niceliksel çözümünü Marx'ı düzelteren, doğru bir çözüm olarak sunmuştur—hatta not edelim Bortkiewicz'i "Marx'ı eleştirenler arasında değer yasasının önemini ve kullanımını

tam manasıyla anlayan tek kişi” (s. 78) olarak tanıtmıştır. İlerleyen bölümlerde kendi analizlerinde niceliksel değer yasasını terk etmek zorunda kalması Sweezy için açık bir çelişki olsa gerektir.

O dönemde Marksizme yöneltilen eleştirilerde genel kanı şu şekildedir: Marksist yazarlar, genellikle matematikle uğraşma becerilerinin olmaması nedeniyle kurama yeteri kadar önem verememişlerdir. Marx’ın kendisi de teknik bir hata yapmıştır ve kuram beklenen sonuçları verememektedir. Sweezy sanki, açık veya örtük bu tür eleştiriler içinde sıkışmış gibi görünmektedir ve bir matematiksel çözüm olarak Bortkiewicz’in modeline “sarılmaktadır”. Oskar Lange, Sweezy’nin kitabının ilk baskısının hemen ardından yaptığı değerlendirmede sosyalist sistemi savunan bir neo-klasik iktisatçı olarak benzer bir kanıyı empoze etmektedir: Bortkiewicz’in eserinin matematiksel özelliği nedeniyle hak ettiği ilgiyi elde edemediğini ancak Sweezy’nin Bortkiewicz’in bu modelini övgüye değer yalın anlatımla sunduğunu ve İngilizce yazındaki ilk Marksist fiyat kuramını ortaya çıkardığını belirtmektedir.²

Bortkiewicz’in çözümü, esas itibarıyla bir eşzamanlı genel denge modellemesidir. Bu anlamda neo-klasik, Walrasgil kuram içinde yer almalıdır. Bu tasarımda girdilerle çıktılar eşanlı olarak üretilir ve satılır; zamandan soyut bir üretim-bölüşüm-birikim süreci tasarlanır; denge koşullarında girdi ile çıktının değeri birbirine eşittir. Oysa kapitalist üretim süreci girdi ile çıktı arasında ardışık, zamansal bir ilişki gerektirir. Marx’ın metanın anatomisini ortaya koymaya yarayan sermaye çevrimleri bu zamansallığı betimler; sermaye çevrimleri eşanlı değil ardışıktır; girdi ile çıktı arasında zorunlu bir eşitlik varsaymaz. Genel denge modellemesi bu ardışık ilerleyen sermaye analizi mantığının terk edilmesinden başka bir şey değildir ve ancak teknolojik ilerlemenin olmadığı istisnai denge koşulları için doğru Marksist çözümü verebilir.

Sweezy’nin değer kuramını anlatırken niteliksel değer kuramına sistemin genel dengesini sağlama özelliği atfetmesi bu modellemenin bir devamıdır. Sweezy’nin kapitalist değer yasasını adeta merkezi planlama ile eşitlemesi ve sosyalizme geçişle birlikte bu anlamda değer yasasının yerini merkezi planlamaya bırakacağını düşünmesi ancak bu anlamda anlaşılabilir. Değer yasasının işlevinin, merkezi planlaması olamayan kapitalist sistemin neden kaosa girmiyor oluşunu açıklamak olduğunu vurgular. Oysa genel denge mantığının devamı olarak merkezi bir planlama işlevi yerine getiren bir değer yasası tanımı, Marx’ın kapitalist sistem yorumuna bizce yabancıdır. Bize göre Marx, tabii ki de özellikle basit yeniden üretim modelinde arz ve talebin eşitliğini ya da sermayeler arası rekabetle gelen eşitleyici mekanizmaları incelemiştir, ancak bu, analizin en soyut düzeyidir. Kapitalizmin doğasının, değer birikimiyle birlikte sürekli değersizleşme ve denge bozucu mekanizmalar ürettiği ve *Kapital*’in üçüncü cil-

2 Lange, Oscar, 1943, “The Theory of Capitalist Development. Principles of Marxian Political Economy”, *Journal of Philosophy*, 40(14): 378-384.

dindeki daha somut açılımın bunların analizine denk düştüğü ortadadır.

İlginçtir, Sweezy ilerleyen bölümlerde aynı zamanda Bortkiewicz'in çıkarsadığı niteliksel sonuçlara karşı zaman zaman eleştirel pozisyon almaktadır. Örneğin Bortkiewicz'in Marx'ın kâr oranının düşme eğilimi yasasını tersine çeviren iddialarına, yani organik bileşimin artışı ile kâr oranlarının artacağı tezine, karşı çıkmaktadır (s. 109). Sweezy burada Marx'ın kuramıyla tutarlıdır. Oysa Bortkiewicz'in ürettiği bu tez Sweezy'nin de benimsediği niceliksel modelin tutarlı bir zorunluluğudur. Genel denge mantığı gereği girdi ile çıktının değerleri birbirine eşitlenir, organik bileşimin artması ve teknolojik ilerlemeyle birlikte çıktının değeri düşer ve bu genel denge mantığı gereğince girdinin değerinin de düşmesini, yani kârın artışı gerektirir. Bortkiewicz'in genel dengeye dayanan çözümünü benimsemekle birlikte bu çözümün doğal bir sonucu olan kâr oranlarının artma eğilimi tezini reddetmesi Sweezy için çelişik ama Marx'ın kuramına niteliksel olarak sadık kalan bir durumdur.

Marx'ta dönüşüm probleminin varlığına ve Bortkiewicz'in genel denge mantığına dayanan çözümüne getirilen eleştirilerin, özellikle 1990'larda Marksist iktisat içinde ortaya çıkan sıcak tartışma ortamında belirli bir olgunluğa ulaştığını söyleyebiliriz. Günümüzde Marksist iktisada yapılan önemli katkıları ve sürediren tartışmaları takip etmek için özellikle "ardışık tekil sistem" (*temporal single system*) ekolünün tezlerine ve bu tartışmalarda öne çıkan figürler olarak Alan Freeman, Andrew Kliman ve Guglielmo Carchedi'nin çeşitli çalışmalarına bakılabilir.³ Sweezy'nin kitabını değerlendirirken, biz de burada bu tartışmalardan ve yazarlardan yararlanmaktayız.

Sweezy'nin kitabında rant ve faiz teorilerine girememiş olmasını, yine genel denge mantığına dayalı bir modeli tercih etmiş olmasına bağlayabiliriz. Paranın değeri ancak meta paranın değeri olarak ölçülebilmektedir bu modelde. Sweezy'nin tekelci kapitalist aşamada niceliksel değer teorisinin imkânsızlığı düşüncesinin ardında da kitabın başında tercih ettiği kuramsal modelin açmazları yatmaktadır bizce. Keza dünya ekonomisi analizinde de Sweezy, niceliksel değer kuramının terk edilmesinin zorunluluğundan bahsederken aynı sorun geçerlidir: Sweezy'e göre tıpkı ülke içinde tekellerin değer kuramına yaptığı bozucu etki gibi ülkeler arasındaki ekonomik yapının kendisi de değer yasasını revize etmeyi gerektirir. Bir yandan niceliksel değer kuramının terkinin savunurken, diğer yandan Keynesyen istatistik kategorileriyle Marksist kategorilerin ilişkilendirilebileceği ne işaret etmesi Sweezy'nin bir açılım arayışından kaynaklanır bizce. Zira ekonomilerin ampirik verileri genellikle Keynesyen kurama göre hazırlanmaktadır.

3 Bu iki derleme kitap iyi bir başvuru kaynağı olabilir: Freeman, A., Kliman A. ve Wells Julian, 2004, *The New Value Controversy and the Foundation of Economics*, Edward Elgar Pub., Cheltenham UK, Brookfield US. Freeman, A. ve Carchedi G., 1996, *Marx and Non-Equilibrium Economics*, Edward Elgar Pub., Cheltenham UK, Brookfield US.

Marksistlerin bu verileri kullanabilmesi için ilgili ilişkinin kurulması gerekmektedir. Bizce Bortkiewicz'in çözümünü gündeme getirmiş olmasını telefi edici bir açılandır bu. Marksist iktisat, bu ilişkiyi 1990'ların ortalarında somut çözümlerle kuracaktır.⁴

Özetle, başvurduğu niceliksel değer kuramı sorunlu olmakla birlikte Sweezy kitabında, Marx'ın kuramının niteliksel yönlerine daima sadık kalmıştır. Burada problem, niceliksel değer kuramındaki açılımın yanlışlığındadır ve Sweezy hiçbir önemli çözümlenmesinde bunu takip etmemekte ve dahası takip edilemeyeceğini de vurgulamaktadır.

Son olarak kitaba dair en genel hatlarıyla şu değerlendirmeleri yaparak tamamlayalım:

Eser son derece analitik bir bütünlüğe sahiptir. Yazar kendi perspektifini, halihazırdaki kuramların eleştirisi üzerinden geliştirmekte ve buradan hareketle kapitalizmin güncel problemlerinin çözümlenmesine yönelmekte ve son noktada gelecek öngörüsünde bulunmaktadır. Böyle bir anlatımı deneyimlemek okuyucu için ve özellikle Anglosakson neo-klasik iktisat eğitiminden geçen okuyucu için etkileyici olsa gerektir. Zira bu iktisadın hakim düşünme biçimi olduğu günümüz akademisinde bilimselliğin sınırı genellikle literatür özeti ve değerlendirmesiyle sınırlıdır. Bırakın gelecek öngörüsünü, halihazırdaki eğilimlerin yapısal değerlendirmesini bulmak bile güçtür bu tür çalışmalarda. Sweezy'nin bu analitik anlatımda dogmatik bir çözümlenme yapmadığını da belirtelim. O kadar ki, kitabın önsözünde, kitapta yaptığı yorumlardan “endişe duyduğunu” not edebilmektedir. Yine günümüz neo-klasik iktisadında ve iktisat eğitiminde göremediğimiz bir fikir açıklığıdır bu. Öğrenci arkadaşlara en azından eserin hemen girişindeki 5 sayfalık kısa bölümü okuyarak kitabın anlatımını bir sınamalarını önerebiliriz. Burada Sweezy, “günümüz iktisadı” diye andığı neo-klasik iktisadın niye terk edilmesi gerektiğini göstermektedir. Gerisi gelecektir zaten.

Kasım 2008

4 Anwar Shaikh ve Ahmet Tonak'ın 1994 tarihini taşıyan *Measuring Wealth of Nations: The Political Economy of National Accounts*, (Cambridge: C.U.P.) çalışması bu ilişkiyi kurarak Marksist değer kategorileri için ampirik ölçümler üretmektedir.

Dali ve Şehir proletaryası

Burak Delier - Kamil Şenol

Ne kadar doğrudur bilinmez, Sakıp Sabancı Múzesi'nde başlayan Salvador Dali sergisini, 1,5 günde 4 bin 200 "sanatsever" gezmif. Gazetenin haberine góre bu rekormuŐ. Gazetedeki haberin fotoğrafında "sanatsever" bir kuyruk góruyoruz; ama yine de bu haberde verilen "sanatsever" sayısına kuşku ile yaklaŐmamızın nedeni, bu túr haberlerin tam da "ónünde kuyruk" oluşsun diye yapılan sergiler için manipúlasyon aracı olması ve halkla ilişkiler niteliği taŐması. Yukarıda bahsettiğimiz haber 22 Eylöl pazartesi günü İstanbul'da ücretsiz dağıtılan gazetelerden birinde çıkmıştı. Google haberlerde küçük bir araştırma yapıyoruz. 19 Eylöl Cuma yani yukarıdaki haberden üç gün önceki Milliyet Gazetesi'nin kúltür sanat sayfasında bir başlık: Dali'den rekor beklentisi. Sergiyi hazırlayanlar, basın toplantısında serginin muhteviyatına ilişkin bilgileri verdikten hemen sonra "serginin Picasso sergisinin ziyaretçi rakamlarını gececeğini ve rekor kıracağını düŐündüklerini" de sözlerine ekleyerek yönlendirmelerini yapmışlar. NTVMSNBC internet haber portalinden devam edelim: "Dün akşam, 'İstanbul'da Bir Súrrealist: Salvador Dali' sergisiyle ilgili basın toplantısına gósterilen ilgi gerçekten de eŐine az rastlanır bir ilgiydi. 18 gazete, 18 televizyon kanalı, 4 haber ajansı, 24 dergi, 4 haber portalı, Türkiye'de temsilciliği bulunan yabancı basın kuruluşlarından 6 temsilci, 1 radyo ve yurtdıŐından da Le Monde, El Pais, The Times gibi gazetelerden 10 kişi basın toplantısını izledi. Toplamda

75 yayın ve 149 basın mensubu vardı.” Müze Müdüresi, basın toplantısına gösterilen yoğun ilgiden yola çıkarak, “Picasso’da bu kadar basın ilgisi yoktu, sanırım Dali sergisiyle büyük bir rekor kırılacak” demiş. Serginin maliyeti ile ilgili sorulara net bir yanıt vermekten kaçınan Müze Müdüresi, sadece serginin çok maliyetli ve masraflı olduğundan bahsetmiş. Serginin maliyet, masraf, para kısmına yazının sonunda tekrar döneceğiz. Gördüğümüz tüm haberlerdeki ana yönlendirme bu serginin çok gezileceği! Baştan sona bir yönlendirme ve halkla ilişkiler faaliyeti şeklindeki haberleri, en son cumhurbaşkanı ve eşinin de sergi açılışına geldiğini gösteren haberler taçlandırılıyor. Böylece, toplumdaki tüm kesimlerin, yani ilericisinden muhafazakârına bu sergiyi gezmesi için fotoğraftaki son halka da tamamlanmış olur.

Şu ana kadar sergi ile ilgili gazete ve internet üzerindeki haberlerden bahsettik. Türkiye’deki gazete okuma alışkanlığı ve gazete tirajları düşünüldüğünde, rekor beklentili bir sergiyi destekleyecek yeterli kitle iletişiminin sağlandığı söylenebilir. İstanbul’da yaşayanlar bilir, E5 karayolu üzerindeki üst geçitler, Büyükşehir Belediyesi tarafından propaganda amaçlı duyurularda kullanılır. Günde binlerce aracın geçtiği, bu açık alan reklam yerleri hiçbir şekilde özel şirketlere verilmez. Zaten doğrusu da budur. Çünkü trafik yönetmeliğince bu yerlere reklam verilmesi, araç trafiği güvenliği açısından sakıncalıdır. Buna rağmen belediyenin, hükümetin propaganda amaçlı duyurularında ve kültür organizasyonlarının duyurularında bir istisna uygulanır. İstanbul’daki, Formula1 dahil tüm diğer bütün büyük gösterilerin reklamlarına sponsor adlarıyla birlikte burada rastlırsınız. O istikamette yolculuk yapıyorsanız buradaki duyuruları kaçırma şansınız hemen, hemen hiç yoktur. Belediye tüm bu imkânları sağlarken, kültür ve sanatın yarattığı masumiyet zırhının arkasına sığınır. Dali sergisini hazırlayanlar basın toplantısında bu serginin 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul’un marka değerine katkıda bulunacağını söyleyerek, masumiyet zırhının yarattığı bu mazereti desteklemek için adeta kendi aralarında paslaşırlar.

Bu yazının hazırlandığı sıralarda serginin sponsoru banka, bunca halkla ilişkiler ve tanıtım haberinin oluşturduğu atmosfer üzerinden televizyon ve radyo reklamları ile finali gerçekleştiriyor, herkesi sergiye davet ediyordu! Ama ortada şöyle bir sorun var: önlerinde kuyruk oluşsun diye yapılan bu tür sergiler ilgiyi günümüzden tamamen uzaklaştırıyor. Güncel olanın perspektifini değiştirip, odağa geçmişi oturtuyor. Geçmiş ve geçmişi koruyan müzeler deyinse, müze uygulamalarının ideolojik pozisyonundan bahsetmek gerekir. Bu pozisyondan bahsetmek, tarihin nasıl yazıldığı ve iletişime sokulduğu üzerine; kimin tarihine ses verildiği, kimin susturulduğu üzerine konuşmak demektir. İktidar, temsil ve kültürel kimlik arasındaki ilişkiler, müze uygulamaları üzerinden yeniden üretilir. Müzenin koruma, toplama ve sanat yapıtlarına statü biçme işlevi sorgulanmalıdır. İster müze olsun ister galeri, “beyaz küp” ün tarafsız ve masum bir mekân olmadığı, sınıfsal bir uzantısı olduğu, herkesin kabul ettiği bir gerçek-

tir artık. Müzeler sanat yapıtlarının aile mezarlığıdır. Müze emekçileri bu malzeme-yi tarihsel bir sıra içinde tasnif edip “sanat ardiyesi”nin “envanter defteri”ne gömme göreviyle hep karşı karşıya kalmışlardır¹. Gömülü kalmak her şeyden önce cesetlerin yazgısıdır. “Salon resmi” iyiden iyiye ölü bulunalı çok oldu. Ama çoğunlukla sanat tarihçileri, toz halindeki kalıntılar arasında aranarak yaşam taklidi yapan bir şeyler çıkarmaya ticari nedenlerle çok meraklıdır. Türkiye’de burjuvazinin bu tür sergileri yapmak istemesinin bir nedeni de, “salon sanat”ını kullanmak, dünya burjuvazisine “bakın biz de yaptık” demek içindir. Bu tür sergi bağlamlarının nesnelere nasıl anlam yüklediğini, sanat ile olan ilişkimize nasıl egemen olduğunu her zaman deşifre etmek gerekiyor.

Buraya kadar, Dali’nin İspanya İç Savaşı’nın sonunda faşist Franco rejimini nasıl desteklediğinden, André Breton tarafından “dolar heveslisi” olmakla suçlanıp, sürrealist gruptan nasıl atıldığından falan bahsetmedik. Dali’nin sanatsal değeri vb. sanatın “sözde özerk” konusu olabilecek alanlara da hiç girmiyoruz. Sadece Marksist Yunan sanat tarihçisi Nicos Hadjinicolaou’nun bir görüşünü hatırlatmakla yetinelim: sanatı “büyük sanat” yapıtlarının toplamı sayan belli bir anlayıştan kaynaklanan tüm zihinsel çağrışımları kafamızdan atmamızda fayda var. Ve devamında “bir sanat yapıtı kim tarafından ve hangi nedenlerle ‘güzel’ sayılmıştır?” maddeci sorusunu sormayı unutmamalıyız.

Evet, müze müdiresinin söylediği gibi, Dali sergisi taşınma, sigorta ve diğer çalışmalar ile çok büyük, çok masraflı bir sergi... Türk burjuvazisi hem İstanbul’un marka değerine katkıda bulunmak, hem de Türkiye’ye böyle bir sergiyi getirerek tanıtım gibi “ulvi” bir amacı gerçekleştirmenin mutluluğu içersinde ve hiç bir masraftan kaçınmadıklarını “görgü” kuralları çerçevesinde basın toplantısında söylemeye çalışır. (Sanat, kültür, hayır vb işlerde paradan bahsetmek aslında ne kadar büyük bir görgüsüzlük değil mi?) Ama tam da bu masraf meselesi noktasında serginin neden bu kadar pohpohlandığını anlayabiliriz. Picasso sergisi de o güne kadar yapılmış en büyük bütçeli sergi idi. Fakat o sergide kesilen biletler üzerinden elde edilen satış gelirleri ile Sabancı Müzesi masraflarını karşıladığı gibi, müzenin kasasına ekstra para kalmıştır. (Bu bilgiyi güvenilir kaynaklardan teyit ettik.) Müze müdiresinin Dali sergisi rekor kıracak çığırkanlığının arkasında, serginin masraflarını, kendi emek gücünü her daim değerli kılabilmek için bu tür etkinlikleri mutlaka izlemesi gerektiği yanılısamasına kapılan “şehir proletaryası”na bilet keserek çıkartmaktan başka amaç yatmaz.

Güncel olanın bu tür gösterisel sergiler ile örtbas edilmesi ve bu örtbas işleminin sırasında Türkiye burjuvazisinin kendi adına biraz daha simgesel ve maddi değer katması söz konusu serginin asıl anlam ve amacını oluşturmaktadır. Bu gösteride izleyiciye/şehir proletaryasına biçilen görev bilet olarak sergiyi gezmek ve burjuvazinin kültürel alanda yürüttüğü sınıf mücadelesinin bir aracı olan meka-

1 Müze/mezar metaforu ilk Rus avangard sanat eleştirmeni Nikalai Tarabukin, daha sonra da Theodor W.Adorno tarafından kullanılmıştır.

nizmada müteşekkir bir çark işlevi görmektir. Bu gösterilerin gördüğü sanal ilgiyi yaratan dürtü Dünya Kupası ya da rekor bir bütçe ile çekilen bir Hollywood yapımının gördüğü ilgiyi yaratan dürtü ile aynıdır. Büyük bir gösterinin parçası olma dürtüsü. Yarattılan sanal dünyanın bir parçası olmak dürtüsü. İşte burjuvazi kurguladığı o dünyanın kapısının önünde bilet kesmektedir. Sanatın bu sanal sunumunda yaşama, topluma dair zenginleştirici bir anlam bulmak da mümkün değildir. Türkiye burjuvazisi ulusalcı ya da muhafazakâr olsun kültürel olarak her zaman tutucu ve kapalı olagelmıştır. Tarihin raflarındaki tozlu, ehlileşmiş, zararsız cesetlere duyduğu ilginin ve 60'lar sonrası gelişen güncel olana dokunan sanatsal tavırları ısrarla görmezden gelmesinin altındaki bir başka neden de budur. Daha da can alıcı olan, bu tavrının sanat akademileri ve sanat entelijansiyası tarafından desteklenmiş ve hala destekleniyor olmasıdır. Marcel Broodthaers ve Hans Haacke gibi müze ve galerilerin ideolojik işlevlerini sorunsallaştıran sanatçıları sanat tarihi kitaplarından bilen ama bir türlü güncel durumla bağlantısını kuramayan yarı kör yarı sağır entelijansiya sanatı hep nostaljik bir "aura" ile süslü, şimdiki zamana değil kayıp bir geçmişe seslenen sihirli bir obje olarak görmekte diretir ve onu tehlikesizliğin uslu sularına mahkûm eder. Böylece sanatın şimdiki zamana dokunabilecek, kapalı kapıları açabilecek, hayatı dönüştürebilecek potansiyelleri sinsice bastırılır ve yok sayılır.

Kültür ve sanat üzerindeki sınıf mücadelesi sadece ve sadece sponsorluk sisteminin açmazlarını veya kültürel üretim araçları üzerindeki hâkimiyeti deşifre etmekle kendini sınırlamamalıdır. Bütün bu maddi tablonun arkasında sanatın biçimi üzerinde kurulan hem siyasal hem de sanatsal bir mücadele vardır. Burada biçim ile kastımızdan hem sanatın – kurumlar, bankalar, sponsorluk sistemi gibi - üretim ve alımlanma şartları hem de sanata yaşamsallık katabilecek güçleri etkinleştiren ya da bastıran *sanatsal* biçimler anlaşılmalıdır. Bu noktada belli bir sanatsal biçimin belli bir siyasete denk geldiği akıldan çıkartılmamalıdır. Yani Dali sergisinin sinsiliği şimdiki zamanı örtbas etmesi ve halkla ilişkiler etkinliği olması bir yana, belli bir sanat anlayışının propagandasından ibaret olmasıdır.